

Afet Yönetiminde Kriz İletişiminin Önemi Üzerine Bir Değerlendirme

Gül BİLEN¹

Özet

Afet yönetim sürecinin etkin ve başarılı bir şekilde yürütülebilmesi büyük ölçüde doğru bir iletişim ağının oluşturulabilmesine bağlıdır. Afet yönetim sürecinde hızlı ve doğru bilgi akışı toplumun psikolojik açıdan iyilik halini ve güvenliğini güçlendirirken, bilgi eksikliği, gecikmiş ve yanlış yapılan bilgilendirmeler toplumda kaos ve paniğe yol açabilmekte ve afet yönetim sürecini olumsuz etkileyebilmektedir. Afet yönetim sürecinde kriz iletişimi afet müdahale ekipleri arasında doğru ve hızlı bilgi paylaşımı, koordinasyon, müdahale süreçlerinin etkinliğinin artırılması ve afetin etkilerinin minimize edilmesinde de kritik rol oynamaktadır. Afet yönetim sürecinin etkin ve başarılı bir şekilde yürütülebilmesi noktasında önemli kavramlardan biri olan kriz iletişiminin önemini anlaşılmasının toplum ve bireyler açısından önemli bir çalışma konusu olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında öncelikli olarak afet yönetimi ve kriz iletişimi ile ilgili alan yazındaki çalışmalar incelenmiş ve bu bilgilerden yola çıkılarak teorik bir çalışma planlanmış, konu ile ilgili alan yazına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Yönetimi, Kriz İletişimi

An Evaluation on the Importance of Crisis Communication in Disaster Management

Abstract

Disaster management process could be executed effectively and successfully, depends on to be able to largely create the right communication network. While the rapid and accurate information flow in the disaster management process strengthens the psychological well-being and safety of the society, lack of information, delayed and incorrect information may cause chaos and panic in the society and may negatively affect the disaster management process. Crisis communication in disaster management process plays a critical role in accurate and rapid information sharing among disaster response teams, coordination, increasing the effectiveness of response processes and minimising the effects of disaster. It is thought that understanding the importance of crisis communication which is one of the important concepts for the effective and successful execution of the disaster management process, is an important study subject for society and individuals. Within the scope of this study, firstly, studies in the literature on disaster management and crisis communication were examined and a theoretical study was planned based on this information, aimed to contribute to the literature on this subject.

Key Words: Disaster, Disaster Management, Crisis Communication

¹Dr., Aksaray İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, bilegul8@gmail.com, (ORCID: 0000-0003-3073-4251).

GİRİŞ

Afet “toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır” (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), 2024a). Afet ve acil durum anları, toplumda yaşayan bireylerin önemli bir kısmını psikolojik ve/veya fiziksel olarak dezavantajlı duruma getirebilen olaylardır. Bu yüzden toplumda ortaya çıkan mağduriyetin giderilmesi için öngörülemeyen, beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan afet ve acil durumlara karşı ayırım gözetmeksizin toplumun her kesimini kapsayan bir afet yönetim süreci benimsenmelidir. Afet yönetim süreci “afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afet sonucunu doğuran olaylara zamanında, hızlı ve etkili olarak müdahale edilmesi ve afetten etkilenen topluluklar için daha güvenli ve gelişmiş yeni bir yaşam çevresi oluşturulabilmesi için toplumca yapılması gereken topyekûn bir mücadele süreci” şeklinde tanımlanmakta olup; bu sürecin doğru, etkili ve başarılı bir şekilde yürütülebilmesi noktasında karşımıza çıkan en önemli faktörlerden biri de hiç şüphesiz ki alan yazın da yeni bir kavram olarak karşımıza çıkan kriz iletişimidir (AFAD, 2024a)

Alan yazında “kriz iletişimi, olumsuz bir olaydan önce, olay sırasında ve olaydan sonra kuruluş ile paydaşları arasında (genellikle medya aracılığıyla) gerçekleşen sözlü, görsel ve/veya yazılı etkileşim” olarak ifade edilmektedir (Fearn-Banks, 2002: 480). Kriz iletişimi, krizin olumsuz etkilerini önlemek veya azaltmak amacıyla toplumu kurum ve kuruluşları ortaya çıkabilecek zarardan korumak için mesajların gönderilmesi ve alınmasıdır. Kriz iletişimi genellikle halkla ilişkilerle ilişkilendirilir, zararların azaltılması amacıyla krizin toplumdaki etkilerini stratejik olarak yönetme ve çerçeveleme çabalarına dayanmaktadır. Son yıllarda hem dünyada ve hem de ülkemizde artış gösteren afet ve acil durumlar nedeniyle kriz iletişimi afet yönetimi sürecinin kritik bir faktörlerinden biri haline gelmiştir. Afet ve acil durumlar olan depremler, seller, kasırgalar vb. sırasında toplumun iletişim kurma ihtiyacına cevap veren kilit faktörlerden olan kriz iletişiminde hız kadar bilginin doğruluğu ve şeffaflığı da büyük önem taşımaktadır (Reynolds ve Seeger, 2005: 46).

Alan yazın incelediğinde ise afet yönetimi, kriz yönetimi ve kriz iletişimi konularına ilişkin birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Adkins, 2010; An ve Cheng, 2010; Avery ve Lariscy, 2010; Holladay, 2009; Horsley, 2016; Reynolds ve Seeger, 2005). Afet yönetimi konusunda birçok araştırma yapılmasına rağmen afet yönetiminde kriz iletişiminin önemi üzerine alan yazında yeterince araştırmanın olmaması ve afet yönetim sürecinde karmaşa ve kaos ortamının oluşmaması için etkili bir iletişim geliştirme zorunluluğu, afet yönetimi açısından kriz iletişimi kavramını önemli ve öncelikli kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, afet yönetimi kavramının dünyada ve ülkemizdeki yaşanan afetlere bağlı olarak değişimini ve gelişimini açıklamak, afet yönetimine etki eden önemli faktörlerden biri olan kriz iletişiminin afet yönetimi sürecine etkilerini araştırmaktır. Bu bağlamda afet, afet yönetimi kavramı, afet yönetiminde kriz iletişiminin anlamından hareketle kriz iletişiminin afet yönetimi açısından önemi teorik olarak araştırılarak, konu ile ilgili alan yazına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

1. Afet Yönetimi

Tarih boyunca toplumlar dönem dönem sosyal, psikolojik ve ekonomik açılardan büyük kayıplara sebep olan birçok farklı afetlerle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Afetler, toplumlar için ekonomik, fiziksel ve sosyal büyük kayıplara yol açan yaşamı kesintiye uğratan ya da durduran toplumun baş edemediği beşerî veya doğa kaynaklı olan olayların sebep olduğu sonuçlardır (IFRC, 2024). Afetler meydana geliş kaynaklarına göre beşerî ve doğal afetler olarak ayrılırlar da afet denildiğinde ilk olarak akla deprem, sel, heyelan ve yangın gibi kaynağı doğa olan felaketler gelmektedir (Kırıkkaya ve Gerdan, 2018: 124). Dünya çapında sürekli olarak uluslararası yardım gerektiren büyük afetler meydana gelmekte ve 1980’li yıllardan 2000’li yıllara kadar ki süreçte dünyada meydana gelen afetlerin yaklaşık olarak 3 milyon kişinin ölümüne ve 50 milyar dolar maddi kayba yol açtığı tahmin edilmektedir (Zibulewsky, 2001: 144). Afetler neden oldukları tahribatlar yüzünden yönetilmesi zor olgulardır. Günümüzde insanoğlu sahip olduğu bilgi ve teknoloji birikimine rağmen yüz yüze kaldığı afetlere karşı savunmasız ve yetersiz kalabilmektedir. Afetlere hazırlık, risk yönetimi gibi konulara ilişkin politikalar geliştirmeyi, kriz ve risk yönetimini kapsayan bir afet yönetimi yaklaşımının benimsenmesi afetlere ilişkin süreçlerin yönetilmesi noktasında önemli rol oynamaktadır (Yazar, 2023: 252).

Afet yönetim süreci sosyoloji, kamu yönetimi ve diğer çeşitli disiplinlerden gelen çok disiplinli bir analiz yaklaşımıdır. Afet yönetim süreci afet ve acil durumlarla mücadele edebilmek, afetlerin etkisini en aza indirmek amacıyla hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarından oluşur; ihtiyaç duyulan kaynakların, sorumluluk ve görevlerin yönetim ve organizasyonu şeklinde ifade edilen bir yönetim sürecidir (Balçık vd., 2014: 47). Afet yönetimi yaşanan afetlerin can ve mal kaybına yol açmaması ya da yaşanan kayıpların azaltılması için afet öncesi ve sonrası alınacak bir dizi önlemler hem ayrı ayrı hem de bütünleştiren bir sistemdir (Özmen ve Özden, 2013: 4). Doğal ya da beşerî kaynaklı olarak ortaya çıkan afetlerin toplumlarda yol açtığı fiziksel, sosyal, ekonomik ve psikolojik etkiler yüzünden afet yönetim sürecinin müdahale aşaması kamuoyu tarafından en bilinen ve görünür olan aşama olarak kabul edilmektedir (Tomaszewski vd., 2015: 2). Ayrıca her toplumun afet ve acil durumlara ilişkin deneyimleri, ihtiyaçları, kaynakları ve afetlere karşı bakış açısı farklılık göstermesinden dolayı toplumların afet yönetimine ilişkin bakış açıları birbirinden farklı olabilmektedir.

Ülkemizde afet yönetim sürecinin dayandığı bütünleşik afet yönetim süreci, afet ve acil durumların yol açtığı zararların önlenmesi için risk ve tehlikelerin önceden tespitini, etkin koordinasyon, müdahalenin sağlanmasını ve afet sonrasında yürütülen iyileştirme çalışmalarının bir bütünlük, sistem içerisinde yürütülmesini öngörmektedir. Bütünleşik afet yönetim sürecine ilişkin süreçler Şekil 1’de sunulmuştur (AFAD, 2018: 29).

Şekil. 1 Bütünleşik Afet Yönetim Süreci

Kaynak: (AFAD, 2018: 29)

Bütünleşik afet yönetim süreci; afetlerin yol açtığı yıkım ve hasarların en az düzeye indirilmesine ilişkin afet öncesi zarar azaltma ve hazırlık aşamaları, afet sırası müdahale aşaması ve afet sonrası iyileştirme aşaması olmak üzere dört ana başlık altında incelenmektedir (Akil ve Önal, 2023: 601):

- **Zarar azaltma:** Bütünleşik afet yönetim süreci aşamalarından ilki risk ve zarar azaltma evresidir. Bu çerçevede doğa ve teknoloji sebepli tehlikelerle, ekolojik tahribatlar sonucunda ortaya çıkabilecek felaketlerin engellenmesi, etkilerinin minimum seviyeye düşürülmesi için uygulanması gereken tedbirler ile yürütülen çalışmaların tamamı risk ve zarar azaltma şeklinde ifade edilmektedir (Sarı, 2023: 108; Akt. Yıldırım ve Saygın, 2024: 19).
- **Hazırlık:** Afet yönetiminin bir diğer aşaması olan hazırlık aşaması olası afet durumlarına karşı hazırlıklı olmayı amaçlamakta olup; afetlerin ortaya çıkardığı olumsuz etkileri en az düzeye indirmek, kriz sonrası yeniden yapılanma ve iyileştirme faaliyetlerini kolaylaştırmak, arama kurtarma konusunda imkânları geliştirmek ile yardımların dağıtımı için gerekli tedbirlerin alınması sürecidir (Yıldırım ve Saygın, 2024: 19).
- **Müdahale:** Müdahale evresi, ülkemizde afet ve acil durum yönetiminden sorumlu kamu kurumu Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının ilgili mevzuatında afet ve acil durumlarda iye, barınma, ilk yardım, emniyet, psikolojik ya da toplumsal destek, mülk ve hayat kurtarma faaliyetleri müdahale aşaması olarak tanımlanmaktadır (Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği, 2024b: 3). Afet meydana geldikten sonra afetin şiddeti ile ilişkili olarak ilk saatlerde özellikle altın saatler olan 72 saatte yoğun şekilde sürdürülen afet bölgesinde afetzede kalmayınca ve bölgedeki hayat normalleşene kadar devam eden faaliyetleri kapsayan bir aşamadır (Küpeliöglü, 2022: 56)

- **İyileştirme:** Afet yönetim sürecinin son aşaması olan iyileştirme evresi, afetler meydana geldikten sonra hasar gören, kaybedilen her şeyin yeniden yapılması, onarılması ve tekrardan kazanılmasına dair yürütülen faaliyetler ve gelecekte olası başka bir afet ile karşı karşıya kalınması durumundaki afet riskini azaltma ya da ortadan kaldırma amacıyla izlenen süreçleri kapsamaktadır (Özmen, 2016: 16).

Afetler çok sayıda kurumun koordinasyonunu gerektiren ve kurumlar arası iletişimin çok önemli olduğu büyük ölçekli olaylardır. Afet yönetimi daha çok yardım ve iyileştirme süreçlerinde ortaya çıkan iletişimsel taleplere odaklanır. Afet yönetim sürecinde çok sayıda kurumun koordinasyonunun sağlanması ise temel bir iletişim endişesidir (Coombs, 2010a: 60). Afetler sonucu ortaya çıkan krizlerde iletişim sorunlarının bir başka yönü ise krize müdahale eden kurumlar arasındaki iletişim / koordinasyon sorunlarıdır. Afet durumunda çok sayıda farklı kurumun afet yönetim sürecine dahil olmasından dolayı kurumlar arası koordinasyonu etkili bir şekilde gerçekleştirmek oldukça zorlaşmaktadır. Afet yönetim sürecini başarılı bir biçimde yönetmek ancak; acil durum yönetiminden / kriz yönetiminden sorumlu olan birey ve örgütler arasında şeffaf, açık bir iletişim, koordinasyon ve afet meydana gelmeden önce hazırlanmış planlar aracılığıyla mümkün olabilecektir (Ege, 2004: 87).

2. Kriz İletişimi

Kriz önceden öngörülemeyen, örgütün paydaşlarının beklentilerini tehdit eden, örgütlerin verimliliklerini negatif bir biçimde etkileyen süreç olarak ifade edilmektedir (Coombs, 2006: 2). Kriz bir süreç olarak değerlendirildiğinde ise oluşum, gelişim ve çözülme aşamalarından sonra son aşamada kriz ortaya çıkmaktadır (Coombs, 2007: 18- 20). Örgüt içinde var olan riskler fark edilmezse bu durum örgüt için felaket ile sonuçlanabilecek bir kriz yaratmak için yeterli olabilmektedir (Davies ve Walters, 1998: 5). Krizin gelişim aşamasında performansta bozulmalar gözlemlenmeye başlar ve kaos ortamı ortaya çıkar. Bu noktada örgüt kaynaklarını krizi çözmek için bir plan çerçevesinde kullanır. Eğer bu aşamada yapılan planlar, örgütte krizi çözümlenmede başarılı olamazsa örgüt hızla bozulmaya ve krizin son aşaması olan çözülmeye doğru ilerler (Boin ve Lagadec, 2000: 186).

Kriz yönetiminin kökleri ise olayları önlemenin yollarını ve olaylara nasıl yanıt verileceğini inceleyen afet yönetiminden gelmektedir (Coombs, 2010b: 21). Kriz yönetimi “*kriz olarak nitelenen durumu ortadan kaldırmak için yapılan planlı, sistematik ve rasyonel bir şekilde uygulanan faaliyetler topluluğu*” olarak tanımlanmaktadır (Tüz, 2004: 85). Kriz yönetiminin krizin belirtilerinin ortaya çıktığı ilk aşamasında krizi algılamaya yönelik erken uyarı sistemlerinin bulunması, örgütlerdeki lider ve yöneticilerin krize ilişkin belirtileri fark ederek gerekli hazırlıkları yapmaları çok önemlidir. Kriz belirtilerinin fark edilmesinden sonra krizin yol açacağı zararı minimum hasarla ortadan kaldırmak, örgüt yapısının bozulmasına izin vermemek için gerekli tedbirlerin alındığı aşama ise krizden korunma aşamadır. Krize hazırlık aşamasında krizin ortaya çıkardığı ve önlenemeyen etkilerini azaltmaya yönelik düzenlemelerin yapılması, örgütün dış çevresinin düzenli olarak analiz edilmesi, örgütlerin çevrelerinde ilişkili oldukları paydaşlarını bilgilendirebilmeleri için örgütler tarafından etkili iletişim kanallarının oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda iletişim, kriz yönetiminin her aşamasında hayati öneme sahiptir (Genç, 2008: 162).

Kriz yönetiminin başarıya ulaşmasında ve karşılaşılan krizlerin fırsata dönüşmesinde etkili olan faktörlerin başında iletişim gelmektedir. Krizlere ilişkin alınan kararların ilgili paydaşlar üzerinde bir algı oluşturarak bunun örgütün lehine olması kriz iletişiminde, algılardan yola çıkılarak karşılaşılan fırsatlar açısından bir farkındalık oluşturmaktadır. Kriz iletişim yönetimi, kriz ortamında geliştirilmiş ve stratejik iletişimin amaçlarına uygun olan ilişki, iş, bilgi ve iletişim süreçlerinin etkin bir şekilde çalıştırılmasıdır (Kadıbeşegil, 2003: 107-116). Bir kriz türü olarak ifade edilen afetlerde de karşılaşılan krizlerin belirtilerinin erkenden fark edilmesi, krizi algılayacak mekanizmalara sahip olma, krize karşı hazırlıklı olma afet yönetiminin etkinliği ve başarısında da doğrudan etkilidir. Afet yönetiminde afete ilişkin sinyallerin ve risklerin halk, kriz yöneticileri tarafından algılanması çok önemlidir. Afet yönetim süreci açısından kriz iletişimi, iletişiminde kullanılan tüm araçlar, gruplar, kişiler, örgütler arasında ortak dil ve anlam bütünlüğünün oluşturulabilmesi, müdahale ve koordinasyon sürecinde ortak hedeflere ulaşabilmek için örgüt ve bireylerin uyum içinde olması, insan hayatının kurtarılması ve faaliyetlerin devam etmesi gibi konular üzerine yoğunlaşmayı sağlamak olarak ifade edilebilir (Comfort, 2007: 189). Krizler çoğu zaman toplum ve örgütler arasındaki iletişimin zayıf olmasından kaynaklanmakta olup; iletişim sorunları çok kültürlü toplumlarda daha yoğun olarak gözlemlenmektedir (Falkheimer ve Heide 2006: 182).

Araştırmamızın değişkenlerinden biri olan kriz iletişimi alan yazında yeni olan kavramlardan biridir. Krizlerin iletişim boyutu, kriz konularında araştırmalar yapan araştırmacılarca uzun bir süre ihmal edilmiş ve araştırmacılar tarafından bağımsız bir araştırma alanı olarak değerlendirilmemiştir. Kriz iletişimi Avrupa'da ilk kez 1986 yılında yaşanan Çernobil kazası sonrasında gündeme gelmiştir. Çernobil kazasından sonra hükümetin bilgi vermemesi sonrasında da spekülasyon, eksik bilgi vermesi ve bunun yol açtığı kötü sonuçlar, kriz durumunda iletişimin öneminin daha fazla anlaşılmasına vesile olmuştur (König, 1991: 38-39). ABD'de kriz iletişimi uzun bir süredir halkla ilişkiler araştırma ve uygulamalarında temel bir ilgi alanı olmuştur; ama kriz iletişimi hala sistematik bilgi ve teorik çerçeve analizinden yoksun bir alandır.

Kriz iletişimi örgütsel, kişiler arası ve kitlesel olmak üzere farklı seviyelerde gerçekleşebilir. Örneğin; afete maruz kalan toplumların farklı etnik yapıya sahip, farklı dine inanan ve farklı dili konuşan topluluklardan meydana gelmesi afete / krize müdahale aşaması başta olmak üzere krizin/afetin her aşamasında zorluklar ortaya çıkarabilmektedir. Kriz iletişiminde büyük önem taşıyan unsurlardan biri de güvendir. Vatandaşlar yetkililere güvenmiyorsa, bir kriz durumunda onlara ulaşmak ve onları etkilemek de çok zordur (Falkheimer ve Heide 2006: 180-182). Kriz iletişiminde önemli etkenlerden biri olan güven ve güvenle ilişkili olarak istikrar, gerçeği söyleme ve inandırıcılık kriz iletişimindeki başarıyı etkileyen diğer unsurlardandır (Haynes vd., 2008: 605; Tutar 2004: 173).

Kriz iletişiminde planlama yapılması iletişime dair sorunların en aza indirgenmesi açısından önemlidir. Kriz yönetim planı aşağıda sıralanan birkaç temel unsurdan oluşmalıdır (Tack, 1988: 88; Akt. Akdağ ve Taşdemir, 2006: 147);

- Beklenmedik bir anda meydana gelen bir krizin daha da kötüleşmesine engel olmak,
- Krize yol açan temel unsurları tespit etmek,
- Hızlı bir çözüm ortaya koyabilmek için tüm kaynakları bir araya getirmek,

- Kriz esnasında çözümünü daha uzun süre alabilecek daha ciddi sorunlar oluşturmaktan kaçınılmalıdır.

Kriz iletişimde planlama yapılırken öncelikli olarak krizin ortaya çıkmasını önlemek amaçlanmaktadır; ancak kaçınılmaz olarak krizin ortaya çıktığı durumlarda ise olağanüstü bir durumu normal bir hale dönüştürmek için planlama yapılmaktadır. Kriz iletişim planı en son haline dönüştürülmeden önce kriz yönetim ekibi ile kriz iletişim planındaki eksiklikleri tespit etmek, hangi uygulamalarda nasıl bilgiye ihtiyaç olduğunu belirleyebilmek için birkaç planlama toplantısının yapılması etkili bir kriz iletişim planının yapılabilmesi için yardımcı olacaktır (Pira ve Sohodol, 2004: 196).

Afet yönetim süreci afetin başlaması ve sonra ermesi arasındaki eylemlerden ibaret olmayan, risk ve sorunların da yönetimini kapsayan, proaktif bir kriz yönetimi olarak düşünülmelidir. İletişim, afet yönetiminde ilgili kurumları bir arada tutmaya yardımcı olan ve kurumlar arası koordinasyonu sağlayan kritik bir fonksiyonu ifa etmektedir (Çınarlı, 2011). Afet durumlarında kriz iletişimi afet sonrasında meydana gelebilecek zararların önlenmesi ve azaltılmasını amaçlayan kriz yönetimini desteklemeye odaklanmıştır. Afet ve acil durumlarda bireyler hızlı ve doğru bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Afet sürecinde iletişim toplumsal dayanıklılığın güçlendirilmesinde, ortak anlam ve anlayışların yaratılmasında önemli bir role sahiptir (Hyvärinen ve Vos, 2016: 96-106).

Afet ve acil durumlarla ilgili olarak karşılaşılan en önemli sorunlardan biri hiç şüphesiz koordinasyona ilişkin problemlerdir. Afet ve acil durumlarda görev alan birey ve ekiplerin koordinasyonu ve aralarında etkin iş birliğinin sağlanması, bu durumdan etkilenen herkesin bilgilendirilmesi iletişimin fonksiyonları arasında yer almaktadır. Afet ve acil durumlarda ilk 24 saat içinde yapılacak bilgilendirmeler görev alan kurum ve kuruluşların imajlarını da önemli ölçüde etkilemektedir (Holladay, 2009: 163). Afet durumlarında krizin farklı aşamalarında farklı bilgi türlerine ihtiyaç duyulduğu göz önüne alındığında; afet yönetiminde görev alanların ve paydaşların hızlı, etkili ve başarılı bir iletişim yönetimi yürütmeleri afet yönetiminin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi noktasında büyük öneme sahiptir (Holladay, 2009:164; Sturges, 1994: 313). Afet ve acil durumların yol açtığı kriz durumlarında kurum ve kuruluşlar için kriz onarımı birincil hedef olmuştur. Herhangi bir krizde, kamuoyunun ilgili kurum ve kuruluşlardan beklediği en önemli mesajlar "*krizin kamuoyunu nasıl etkileyeceği*" ve "*krizden korumak için ne yapmaları gerektiği*" dir (Coombs, 2007). Afet ve acil durumlar gibi kaos ortamının hızlı bir şekilde oluşabileceği durumlarda kurum ve kuruluşların durumu kontrol ettiğine ilişkin kamuoyu algısı oluşturmaları önemlidir (Kim vd., 2011:193). Afetler ve kriz iletişimi ile ilgili yapılan çalışmaların ortak noktası, afetlerin kapsam ve büyüklükleri itibarıyla büyük ölçekli olması, yönetiminin çok zor olması ve bu yüzden kriz iletişiminin yetersiz kalmasından dolayı kriz iletişimine ilişkin oluşturulan teorilerde ağ ve kaos teorisi gibi kuramlardan faydalanılmasının gerektiğidir (Yazar, 2023: 254).

3. Ülkemizde Afet Yönetimi ve Kriz İletişimi

Dünyada ülkelerin büyük çoğunluğu afet ve acil durumların yönetilmesi konusunda sistemli çalışmalar yürütmekte ve kriz yönetimi kapasitelerini geliştirmeye yönelik yatırımlar yapmaktadırlar. Ülkemiz Asya-Avrupa kıtaları arasında köprü vazifesi görmekte olup; Asya kıtasında yer alan 780 bin kilometrekarelik yüz ölümüne sahip bir ülkedir. Risk yönetim

endeksi ölçümüne göre ülkemiz, Küresel Risk Endeksi'nde bulunan 191 ülke arasında 45. sırada ve 5,0 endeks puanı ile "yüksek risk" grubundaki ülkelerdendir. "Jeolojik, meteorolojik ve topoğrafik yapısı nedeniyle Türkiye, sıklıkla doğa kaynaklı afetlere maruz kalan bir coğrafyada konumlanmıştır. Bu coğrafya Türkiye'yi başta depremler olmak üzere, heyelan, su baskını, kaya düşmesi ve çığ gibi çeşitli afetlerle yüz yüze bırakmaktadır " (AFAD, 2018: 8-10). Dünyada, ülkemiz depremlerde yaşanan can kaybı açısından üçüncü, depremlerden etkilenen insan sayısı bakımından ise sekizinci sırada yer almaktadır. Ülkemizde her yıl ortalama büyüklüğü 5 ile 6 arasında değişen en az bir deprem yaşanmakta (AFAD, 2024c) ; 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş Pazarcık ilçesi merkez üssü olmak üzere 7.7 büyüklüğünde ve Elbistan Merkezli 7.6 büyüklüğünde meydana gelen depremler ise yüzyılın felaketi olarak nitelendirilmiştir. Depremlerin ardından 11.020 artçı deprem meydana gelmiş ve yaklaşık 45.089 vatandaşımız hayatını kaybetmiştir (AFAD, 2024d). Ayrıca dünyadaki küresel ısınmanın etkisiyle heyelan ve sel gibi doğal afetlerde ülkemizde sıkça görülen afetlerdendir (Şahin, 2019).

Büyük miktarda can ve mal kaybına yol açan 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ülkemizde afet yönetimi alanında dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bunun sonucunda da afet ve acil durumlara ilişkin yetki ve sorumlulukların yeniden tanımlanma ihtiyacı afet ve acil durumlar konusunda koordinasyon ve yetkinin tek çatı altında toplanmasını zaruri kılmıştır. 2009 yılında ülkemizde bu ihtiyaçlar doğrultusunda afet ve acil durum yönetiminin tek bir çatı altında yönetilebilmesi için Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kurulmuştur. Ülkemizde afet yönetimi alanında kriz yönetimi yerine risk yönetimini benimseyen bütünlükli afet yönetimi modeli benimsenmiştir. Bu model afet ve acil durumların yol açtığı zararların önlenmesi için risk ve tehlikelerin baştan tespit edilmesini, afet meydana gelmeden önce afetin meydana getirebileceği zararları önleyecek veya minimum seviyeye indirebilecek tedbirlerin alınmasını, afetlerde etkin koordinasyon ve müdahalenin gerçekleştirilmesini, afet sonrası iyileştirme faaliyetlerinin bir bütünlük içerisinde yürütülmesini öngörmektedir (AFAD, 2024c)

Çelik ve Çorbacıoğlu (2010) çalışmalarında yıkıcı depremlerden sonra kolektif müdahale operasyonlarının karşılaştığı başlıca sorunları ve 1999 yılındaki Marmara ve Düzce depremlerinden sonra Türk afet yönetim sistemini incelemektedir. Çalışmaları sonucunda depremlerde iletişim ve bilgilere erişim zorluklarının müdahale aşamasında koordinasyonun sağlanamamasındaki en önemli etken olduğunu ifade etmişlerdir (Çelik ve Çorbacıoğlu, 2010: 137). Ayrıca ülkemizde meydana gelen birçok afet ve sonrasında yaşanan olaylar kriz iletişiminin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırlatmıştır. Örneğin; 2011 Van depreminde sosyal medya kullanımı, toplumun örgütlenmesi ve afet sürecine katılım sağlanmasında önemli rol oynamıştır (Soydan ve Alpaslan, 2014: 62). 30 Ekim 2020 tarihinde meydana gelen İzmir depreminde de afet yönetim sürecinde sosyal medya arama kurtarma çalışmalarında ve yardım çalışmalarında önemli yer tutmuştur (Mavi, 2020: 49). Ülkemizde yaşanan önemli afetlerden biri olan Soma maden faciasında da kriz yönetim sürecindeki rollerin ve sorumlulukların belirsiz olması ve kriz iletişimdeki belirsizlikler ise afet yönetim sürecine olumsuz bir şekilde yansımıştır (Çınarlı, 2016: 124).

Ülkemiz risk düzeyi yüksek bir afet bölgesi içinde değerlendirilmekte olup; bu noktada kurum ve kuruluşların afet yönetimi konusunda kapasitelerinin artırılması ve afet yönetimi sürecinde görev alan kurumsal sistemlerin güçlendirilmesi, doğru şekilde organize edilmesi gerekmektedir. Afet ve acil durumlara kurumsal ve teknik açıdan hazırlanma, kurumlar ve

bireyler arası koordinasyonun maksimum düzeye çıkartılması ve bilginin doğru, etkili bir şekilde yönetilmesi kriz iletişiminin etkinliği ve başarısında ise önem arz etmektedir.

SONUÇ

Afet yönetim sürecinin her aşamasının başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için ihtiyaç duyulan kritik faktörlerin başında iletişim gelmektedir. Afet öncesi hazırlık aşamasında toplumsal olarak afet bilincinin oluşturulmasında, afet sırasında afete müdahale aşamasında görev alan aktörler arasında koordinasyonun sağlanmasında ve medya ile iş birliği kurularak afet yönetim sürecinin yönetimine katkı sağlanmasında ve afet sonrası iyileştirme sürecinde iletişim çok önemlidir. Alan yazın incelendiğinde afet yönetimi ve kriz iletişiminin birlikte incelendiği az sayıda çalışmanın bulunduğu gözlemlenmiştir (Horsley, 2016; Mavi, 2020; Reynolds ve Seeger, 2005; Soydan ve Alpaslan, 2014, Yazar, 2023). Yaşadığımız yüzyılın toplumu büyük çapta etkileyen doğal (deprem, sel vs.) ve beşerî afetlerin (terör, savaş vs.) sıklıkla yaşandığı, afetlerin büyük çapta krizlere yol açtığı ve afetlere müdahalede bilgi akışının dolayısıyla kriz iletişiminin kritik bir önem arz ettiği düşünüldüğünde; afet yönetimi açısından kriz iletişimi ayrıntılı olarak incelenmesi gereken önemli kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda teorik olarak yürütülen bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kriz yönetimi sürecinde bilgilerin halka ulaştırılmasında medya bir nevi kamusal bir görev üstlenmektedir. Halkın hızlı ve doğru bir şekilde bilgilendirilmesi, afetlere ilişkin kritik bilgilerin zamanında paylaşılması, afetlerin yol açtığı zararlardan nasıl korunulacağı ve kurtulunacağına ilişkin yürütülecek olan kriz iletişim süreci afet yönetim sürecinin önemli bileşenlerinden biridir (Soydan ve Alpaslan, 2014: 59). Günümüzde afet yönetiminde kriz iletişim sürecinde kullanılan en etkili araçlardan biri de sosyal medyadır. Dünyada ve ülkemizde afet ve acil durumlarda kriz iletişimde sosyal medyanın etkilerine ilişkin birçok olay yaşanmıştır. 2010 Haiti depreminde, Kaliforniya'daki orman yangınlarında, Queensland'deki sel sırasında, Van depremi gibi afetlerin öncesi ve sonrasında sosyal medya mecralarından biri olan Twitter yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca Avustralya'nın Tazmania şehrinde yaşanan orman yangını ile ilgili bilgiler ve yardım faaliyetlerini koordine etmek için kurulan Facebook sayfası afet yönetimi sürecinde kriz iletişimi bağlamında sosyal medya kullanımı için verilecek örneklerden bazılarıdır (Yazar, 2023: 256).

Kriz iletişimi, afet ve acil durumlar açısından toplumda görev alan kurum ve kuruluşlara karşı güven ortamının oluşmasına ve afet dönemlerinde bireylerde oluşan belirsizlik, korku ve kaygı gibi negatif duygularla baş edilmesi için psikolojik açıdan toplumunun dayanaklılığına ve afet sonrası iyileştirme ve normalleşme sürecine ilişkin afet yönetim sürecine büyük katkılar sağlamaktadır. Kriz iletişimi ile sadece toplumla bağ kurulmaz ayrıca acil müdahale ekipleri arasında afetin kritik saatlerinde koordinasyon, uyum ve hızlı bilgi akışının sağlanması da afetlere karşı müdahaledeki başarıyı büyük ölçüde etkilemektedir. Örneğin; 1998 yılında 2. Dünya Savaşından sonra en büyük doğalgaz patlaması olayı Victorian şehrinde meydana gelmiştir. Şehirde meydana gelen kaos ortamını ortadan kaldırmak için belediye tarafından acil iletişim yönetim merkezi kurulmuştur. Çağrı merkezinde gelişmeler düzenli ve yazılı olarak hem medya ve hem de halk ile paylaşılmıştır. Medya aracılığıyla bir yardım kampanyası başlatılarak yaklaşık 1.4 milyon kişiye ulaşılarak bu afetten nasıl korunabileceklerine ilişkin bilgilendirmeler yapılmış ve ortaya çıkan bu kriz yürütülen etkin bir kriz iletişimi süreci ile başarılı bir şekilde çözülmüştür (Tüz, 2019: 103)

Sonuç olarak, afetler öngörülemedikleri ve beklenmedik bir şekilde meydana geldikleri için toplumlar üzerinde etkileri de beklenenin çok ötesinde büyük ve yıkıcı olabilmektedir. Ancak afet yönetim sürecinin her evresinde etkili bir kriz iletişim sürecinin oluşturulması ile afetlerin meydana getirdiği olumsuz etkiler minimize edilerek; toplumun kısa sürede iyileşmesi, toparlanması sağlanabilir. Özellikle sık sık afetlerle karşı karşıya kalan bizim gibi ülkeler başta olmak üzere toplumların afetlere karşı daha hazırlıklı, bilgili ve dirençli olabilmeleri için başarılı bir afet yönetim sürecinin yürütülebilmesi gerekmektedir. Bunun içinde kriz iletişimi stratejileri, afet yönetim sürecinin temel bir bileşeni olarak değerlendirilmeli ve kriz iletişim stratejileri düzenli olarak gözden geçirilmeli, yenilenmeli, sürekli olarak geliştirilmeli ve kriz iletişimi afet yönetimi sürecinin vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilmelidir. Dünyadaki gibi ülkemizde de kriz iletişiminin toplum açısından önemi göz ardı edilmemekte ve ülkemizde İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığınca terör, güvenlik, doğal afet, iş kazası, halk sağlığı ve yangın gibi durumlarda kriz iletişim sürecinin nasıl olması gerektiğine ilişkin bir model oluşturmak amacıyla "Kriz İletişim Yönetimi Rehberi" hazırlanmıştır (Anadolu Ajansı (AA), 2020). Bu rehber ile ülkemizde kriz iletişimine dair bir model oluşturularak; kamu kurum ve kuruluşlarının beklenmedik kriz durumlarına karşı hazırlıklı olmaları amaçlanmaktadır.

Ülkemizde Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) kapsamında; afet ve acil durumların yönetilmesinden sorumlu başta AFAD olmak üzere görevli kamu kurum ve kuruluşları için de afet yönetiminde kriz iletişiminin başarılı ve etkin bir şekilde yürütülebilmesi için kriz iletişimi planları oluşturulmalıdır. Kurum düzeyinde kriz iletişimi ve kriz yönetiminde en yaygın şekilde kullanılan sosyal medya mecralarını da kapsayan yasal metinler, kriz iletişim rehberleri düzenlenebilir. Ayrıca etkili bir afet yönetimi için afet yönetim sürecinde görev alan bireylere, kurum/kuruluşlara ve paydaşlara doğru bir kriz iletişiminin sürecinin nasıl yürütülebileceği, bilgi dezenformasyonunun nasıl önüne geçilebileceğine ilişkin eğitimler verilebilir ve böylelikle toplumda güven ortamı oluşturularak, iletişim bağı güçlendirilebilir. Teorik olarak hazırlanan bu çalışma, afet yönetim sürecinde kriz iletişimini olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek sorunların tespit edilmesi noktasında ilerleyen zamanlarda nicel, nitel ya da karma araştırma yöntemlerinden faydalanılarak tekrarlanabilir. Ayrıca çalışma afet yönetimi ve kriz iletişimi üzerinde etkili olduğu düşünülen güven, psikolojik dayanıklılık ve motivasyon gibi farklı değişkenler kullanılarak farklı evren ve örneklerde de tekrarlanabilir.

KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı (AA).(2020). *Kriz dönemlerinde kullanılacak iletişim yöntemleri rehberi hazırlandı*.<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kriz-donemlerinde-kullanilacak-iletisim-yontemleri-rehberi-hazirlandi/1724767> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Adkins, G. L. (2010). Organizational networks in disaster response: An examination of the US Government network's efforts in Hurricane Katrina. In W. T. Coombs & S. J. Holladay (Eds.), *The Handbook of Crisis Communication* (pp. 93-114). United Kingdom: Blackwell Publishing.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD] (2018). *Türkiye'de afet yönetimi ve doğa kaynaklı afet istatistikleri*, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/35429/xfiles/turkiye_de_afetler.pdf [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) (2024a). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*, T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

AFAD (2024b). *Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği*. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5211&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2024c). *AFAD ve Tarihçesi*. T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. <https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) (2024d). *Kahramanmaraş'ta Meydana Gelen Depremler Hk. Basın Bülteni-36*. Erişim adresi: <https://www.afad.gov.tr/kahramanmarasta-meydana-gelen-depremler-hk-36>. [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Akil, K. ve İnal Önal E. (2023). Düzce depremi sonrası gazete manşetlerinin bütünleşik afet yönetimi sürecine göre değerlendirilmesi. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(2), 597-608. <https://doi.org/10.35341/afet.1217772>

Akdağ, M., ve Taşdemir, E. (2006). Krizden çıkmanın yolları: Etkin bir kriz iletişimi. *Selçuk İletişim*, 4(2), 141-157. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/177980>

An, S. K. and Cheng, I.H. (2010). Crisis communication research in public relations journals: Tracking research trends over thirty years. In W. T. Coombs & S. J. Holladay (Eds.), *The Handbook of Crisis Communication* (pp. 65-90).United Kingdom: Blackwell Publishing.

Avery, E. J. and Lariscy, R. W. (2010). FEMA and the rhetoric of redemption: New directions in crisis communication models for government agencies. In W. T. Coombs & S. J. Holladay (Eds.), *The Handbook of Crisis Communication* (pp. 319-334). United Kingdom: Blackwell Publishing.

Balçık, P. Y., Demir, İ. B. ve Ürek, D. (2014). Ankara'da seçilen bazı hastanelerde afet yönetimine ilişkin mevcut durum değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 17(1), 46-58. <https://www.researchgate.net/publication/283086209>

Boin, A. and Lagadec, P. (2000). Preparing for the future: Critical challenges in crisis management, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 8(4), 185-191. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.00138>

Comfort, L. (2007). Crisis management in hindsight. Cognition, communication, coordination and control, *Public Administration Review*, 67(1), 189–197. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2007.00827.x>

Coombs, W. T. (2006). *Code red in the boardroom: Crisis management as organizational DNA*, United State of America: Greenwood Publishing Group.

Coombs, W. T. (2007). *Ongoing crises communication, planning, managing and responding*, Second Edition, London: Sage Publications.

Coombs, W. T. (2010a). Crisis communication and its allied fields. In W. T. Coombs & S. J. Holladay, *The Handbook of Crisis Communication* (pp. 54-64). United Kingdom: Blackwell Publishing.

Coombs, W. T. (2010b). Parameters for crisis communication. In W. T. Coombs & S. J. Holladay, *The Handbook of Crisis Communication* (pp. 17-53). United Kingdom: Blackwell Publishing.

Çelik, S. ve Çorbacıoğlu, S. (2010). Role of information in collective action in dynamic disaster environments. *Disasters*, 34(1), 137-154. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2009.01118.x>

Çınarlı, İ. (2011). Alternatif iletişim: Afet, kriz ve risk: koordineli yönetim için iletişim. alternatif iletişim. <http://alternatifiletisim.blogspot.com/2011/11/afet-kriz-ve-risk-koordineli-yonetim.html>

Çınarlı, İ. (2016). *Kriz iletişimi*. Ankara: Beta Yayınları

Davies, H. and Walters, M. (1998). Do all crises have to become disasters? Risk and risk mitigation, *Property Management*, 16(1), 5-9. <https://doi.org/10.1108/02637479810202883>

Ege, A. (2004) *Kriz yönetiminde halkla ilişkiler ve oyun teorisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Falkheimer, J. and Heide, M.(2006) Multicultural crisis communication: Towards a social constructionist perspective, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 14(4), 180–189. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5973.2006.00494.x>

Fearn-Banks, K. (2002). *Crisis communications*, Mahwah, NT: Lawrence Erlbaum Associates, Inc

Genç, F. (2008). Kriz iletişimi: Marmara depremi örneği. *Selçuk İletişim*, 5(3), 161-175. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/177895>

Haynes, K, Barclay, J and Pidgeon, N. (2008) The issue of trust and its influence on risk communication during a volcanic crisis, *Bull Volcanol*, 70, 605–621. <https://doi.org/10.1007/s00445-007-0156-z>

Hyvärinen, J. and Vos, M. (2016). Communication concerning disasters and pandemics coproducing community resilience and crisis response. In A. Schwarz, M. W. Seeger, & C. Auer, *The Handbook of International Crisis Communication Research* (pp. 96-107). Wiley Blackwell.

Holladay, S. J. (2009). Crisis communication strategies in the media coverage of chemical accidents. *Journal of Public Relations Research*, 21(2), 208-217. <https://doi.org/10.1080/10627260802557548>

Horsley, J. S. (2016). Media framing of disasters implications for disaster response communicators. In A. Schwarz, M. W. Seeger, & C. Auer (Eds.), *The Handbook of International Crisis Communication Research* (ss. 155-164). Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118516812.ch15>

IFRC. (2024). *International Foundation of Red Cross*. Disaster Management: <https://www.ifrc.org/our-work/disasters-climate-and-crises/what-disaster> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Kadıbeşegil, S. (2001). *Kriz geliyorum der! Kriz yönetimi ve iletişim yönetimi*, İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.

Kırıkkaya, E. B. ve Gerdan, S. (2018). Engelli ve engelli aday bireylerin bir afet anında nasıl davranacaklarına ilişkin görüşleri. *Resilience*, 2(2), 123-129. DOI: [10.32569/resilience.477814](https://doi.org/10.32569/resilience.477814)

Küpelioğlu, E. (2022). *Bütünleşik afet yönetim sisteminin önemi ve kazanımları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Osmaniye.

König K (1991) Comments on the chernobyl disaster and nuclear fallout, In U. Rosental ve B. Bijnenberg (Eds), *Crisis Management and Decision Making* (pp. 30-43), Kluwer Academic Publishers, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-011-3398-2_3

Kim, S., Lariscy, R. W. and Avery, E. J. (2011). Reputation repair at the expense of providing instructing and adjusting information following crises. *International Journal of Strategic Communication*, 5, 183-199. <https://doi.org/10.1080/1553118X.2011.566903>

Mavi, E. E. (2020). Afet kriz yönetiminde medya: 30 Ekim 2020 İzmir Depremi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 31-53. <https://dergipark.org.tr/en/pub/e-kiad/issue/59330/828417>

Özmen, B. ve Özden, T. (2013). Türkiye'nin afet yönetim sistemine ilişkin eleştirel bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (49). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/5712>

Özmen, R. (2016). *Afet sonrası iyileştirme sürecinde devletin rolü*, Planlama Uzmanlığı Tezi, Kalkınma Bakanlığı.

Pira, A. ve Sohodol, Ç. (2004). *Kriz yönetimi halkla ilişkiler açısından bir değerlendirme*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Reynolds, B. and Seeger, M. W. (2005). Crisis and emergency risk communication as an integrative model. *Journal of Health Communication*, 10(1), 43-55. <https://doi.org/10.1080/10810730590904571>

Soydan, E. ve Alpaslan, N. (2014). Medyanın doğal afetlerdeki işlevi. *İstanbul Journal of Social Sciences*, 53-64. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/161934>

Sturges, D. L. (1994). Communicating through crisis: A strategy for organizational survival. *Management Communication Quarterly*, 7(3), 297-316. <https://doi.org/10.1177/0893318994007003004>

Şahin, Ş. (2019). Türkiye'de afet yönetimi ve 2023 hedefleri. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 1(2), 180-196. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/888059>

Tack, P. B. (1988). *Kriz zamanı yönetim*, Yakup Güneri (Çev), İstanbul: İlgi Yayıncılık.

Tomaszewski, B., Judex, M., Szarzynski, J., Radestock, C. and Wirkus, L. (2015). Geographic information systems for disaster response: A review. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*, 12(3), 571-602. <https://doi.org/10.1515/jhsem-2014-0082>

Tutar, H. (2004). *Kriz ve stres yönetimi*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Tüz, M. V. (2004). *Kriz yönetimi*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Tüz, M. (2019). Kriz Sonrası Yönetim ve Örnek Olaylar. G. Haşit (Ed.), *Kriz İletişim ve Yönetimi* içinde (ss.98-113). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/ILT202U/ebook/ILT202U-13V2S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>

Yazar, F. (2023). 2021 yılında Akdeniz ve Ege bölgesinde gerçekleşen orman yangınlarının afet kriz iletişimi yönetimi bağlamında incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(50), 251-272. <https://doi.org/10.52642/susbed.1225271>

Yıldırım, G. ve Saygın, E. (2024). Türkiye'de afet yönetimi paradigması: AFAD'ın ürettiği politika belgelerinin içerik analizi. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 15-35. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3913334>

Zibulewsky, J. (2001). Defining disaster: The emergency department perspective. *Baylor University Medical Center Proceedings*, 14(2), 144-149.
<https://doi.org/10.1080/08998280.2001.11927751>

Batı Dünyasında Modernitenin Dinamikleri

Tuğçe BAYRAM TOPÇU¹

Özet

Modernite, Batı Avrupa'da 15. yüzyılda başlayan toplumsal, ekonomik, bilimsel ve siyasi dönüşümün genel adıdır. Kökleri 13. yüzyıla kadar uzanan bu kavram, geleneksel ve teokratik düşünce yapısının yerine, aklın ve seküler düşünce yapısının koyulmasını temel almaktadır. Modernite süreci çeşitli dinamiklerden beslenmiş ve gelişmiştir. Çalışmada tarihsel süreç içinde bu dinamiklerin doğuşu ve moderniteyi meydana getirmeleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı.

Dynamics of Modernity in the West

Abstract

Modernity is the general name of the social, economic, scientific and political transformation that began in the 15th century in Western Europe. This concept, which dates back to the 13th century, is based on the establishment of a structure of reason and secular thought instead of traditional and theocratic thought. The modernity process is nourished and developed from various dynamics. In this study, the birth of these Dynamics in the historical process and bringing the modernity will be examined.

Keywords: Modernity, Renaissance, Reform, Age of Enlightenment.

¹ Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tugcebayram@sdu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9344-8327

GİRİŞ

Modernite kavramı, Batıda 15. yüzyıl ile başlayan, eski geleneksel, din temelli yapının tamamen terk edilip, akılcı, seküler ve bilimsel nitelikte yeni bir yapının benimsenmesi sürecidir. Modernite çerçevesinde toplumsal, kültürel, bilimsel, ekonomik ve siyasi açılardan köklü dönüşümler yaşanmış, hayatın hemen her kesiminde modernitenin etkileri hissedilmiştir. Modernleşme ise, Batılı toplumbilimciler tarafından oluşturulmuş olan ve gelişmekte olan bütün toplumların Batı toplumlarına benzer aşamalardan geçecekleri anlayışından hareketle oluşturulmuş bir kavramdır (Kongar, 1979: 247). Bu anlamda modernite Batı için kullanılan bir kavram iken, modernleşme batı dışı ülkelerin bu süreçte yetişmeleri adına kullanılmaktadır. Buna göre, modernleşme kuramları, bütün toplumlar için geçerli olan ve kaynağını Batı'dan alan evrensel bir gelişme çizgisinin olduğu yönündeki temele dayanmaktadır.

Modernite bazı düşünürler için Fransız İhtilali ile özdeşleşmiş olsa da modernite süreci, geç Orta Çağ döneminde yaşanan gelişmeler ile temellenmiştir. Feodalitenin çözülmesi ve ticaretin gelişmesi kentleşme olgusunun ortaya çıkmasını, zamanla deniz ticaretinin ve ülkeler arası iletişim ve etkileşimin artmasını sağlamıştır. Coğrafi keşifler ile birlikte “kilise-feodal bey ve prensler-ulusal monarşilerin” yetki mücadelesi bu döneme hâkim olmuştur. Dini ve geleneksel düşünce terkedilmiş, insan aklına ve bilimsel bilgiye önem verilen Rönesans ve Reform dönemiyle modernitenin felsefi ve fikri altyapısı oluşmuştur. Buna ek olarak Aydınlanma Çağı'nda yaşanan kültürel ve entelektüel gelişmeler de modernitenin tamamlayıcı unsurlarından olmuş ve toplumsal hayatı değiştirip yeniden şekillendirmiştir. İlerleyen dönemde bilimsel devrim, sanayi devrimi ve Fransız Devrimi gibi etkisi geniş çapta hissedilen devrimler ile önce Avrupa daha sonra tüm dünyada kitlesel dönüşümler yaşanmıştır. Moderniteyi oluşturan tüm bu gelişmeler ve dinamikler tek çizgisel bir şekilde değil eş zamanlı ve çok yönlü şekilde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda modernitenin temel değerleri, akıl, bilim ve bilimsel düşünce, bireyselleşme, kentleşme, sekülerizm, insan akli ve iradesine önem verilmesi, realizm, pozitivizm, sanayileşme, nesnellik, dünyevi olanı ve çalışmayı yüceltme, laiklik, anayasalcılık, bürokrasi, demokrasi ve ulus devlettir (Hobsbawm, 2003; 29-32; Şekerci, 2015: 36-38).

Modernitenin batıda doğuşu, yükselişi ve üzerine inşa edildiği değerlerin inceleneceği bu çalışmada Orta Çağ feodalizminin kültürel, toplumsal, ekonomik, siyasal ve bilimsel değerlerinin nasıl dönüşüm geçirdiği ve moderniteyi doğurduğuna, süreçlerin birbirleriyle olan ilişkilerine ve modernitenin akılcılık, bireycilik, sekülerizm, özgürlük, eşitlik, bilimsel düşünme ve kapitalizmin yükselişi gibi temel değerlerine odaklanılacaktır. Çalışmada modernitenin Batıda doğuşu ve feodalizmin dönüşümüne dair yerli ve yabancı literatür incelenmiş, olaylar hem eş zamanlı hem de çok yönlü bir şekilde ele alınmış, çeşitli düşünürler ve modernite üzerine çalışmalarına değinilmiş, tarihsel karşılaştırma ve içerik analiz yöntemleri kullanılarak modernitenin doğuşu ve gelişimi aktarılmıştır. Bunun için sırasıyla modernite kavramı, rönesans ve reform, aydınlanma düşüncesi, bilimsel devrim ve sanayi devrimi ile siyasal düzene etkileri ele alınmıştır.

1. Modernite Kavramı

Modern kelimesi, Latince “modernus”tan türetilmiştir ve en temel şekliyle “şimdi” ya da “şimdikin zamanı” anlamına gelmektedir. Kullanımı MS. 5. yüzyıla dayanan bu kavram, o dönemde eski ile çağdaş olanı ayırmak amacı taşısa da günümüzde kullanılan şekilden farklı olarak şimdiki zamana bir ayrıcalık tanımamıştır (Jameson, 2004: 21). Roma'nın Got'lar tarafından fethinden sonra yazında anlam değişikliğine uğrayan modern kavramı, “radikal bir değişmeden sonrasını, kendisini önceleyen ile bağdaşmayan bir ‘yeni’yi” tanımlamak için kullanılmış ve günümüze gelmiştir (Küçük, 1994: 16).

Modern kavramından türeyen diğer kavramlar, modern kelimesinin bir süreç veya durum olma özelliğine dayanmaktadır. Süreç olarak ele alınan modern kavramı değişime ve bu değişimin devam ettiğine işaret etmektedir. Buradan hareketle modern olmak düne ait olmayan, başka yöntemlerle ele alınan bir dünyada yaşamak demektir. Modernliğin bu tanımı doğrultusunda modernite, Batı'da 15. ve 20. yüzyıllar arasında yer alan entelektüel, kültürel, toplumsal ve estetik dönüşümün bir sonucu olarak tanımlanabilir (Çiğdem, 2004: 72).

Modernite/modernlik ve modernleşme kavramları arasındaki fark Batılı olma-olmama ayırımına dayandırılabilir. Buna göre modernliğin temel değerlerini oluşturan ulus devlet ve kapitalist üretim sistemi coğrafi bir durum olarak Batı'da ortaya çıkmış ve kökleri Avrupa tarihine dayanan itici güçlerdir. Bu açıdan modernite/modernlik Batı'ya has bir kavramdır (Giddens, 2004:174). Batılı modernleşme ise, Batı Avrupa'daki siyasal, ekonomik, toplumsal ve bilimsel gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni insan, düzen ve medeniyet anlayışından yani moderniteden doğarak yayılan bir süreçtir. Bu nedenle, modernleşme kuram ve modelleri, Batı'nın yaşadığı tarihî sürecin olgusal gerçeklerine ve Batı merkezli bir dünya görüşüne dayanmaktadır (Baran, 2013: 70). Kısacası modernleşme, Batı merkezli bir dünya görüşüne dayanan, süreç anlamında batılı modernleşmeyi örnek alan, batı dışı medeniyetlerin bu doğrultuda geçirdiği dönüşüm için kullanılabilir bir kavramdır. Bu çıkarıma uygun olarak Göle (2002: 36), "Modernleşme, farklı ülkelerin tarih ve kültürlerinden yola çıkarak çizdikleri güzergâhın adıdır" demektedir. Demir ve Acar (1992: 251) ise moderniteyi "Genel olarak bir uygarlığın kendi gelişim çizgisi içinde görece en son dönemde geliştirdiği, özel olarak da Batı uygarlığının Rönesans ve Aydınlanma dönüşümünden sonra kazandığı kültürel değer ve sosyal ilişkilerin özümsemesi ile ortaya çıkan yaşam tarzı" olarak tanımlamaktadır.

Modernitenin doğuşunu anlatmadan önce modernlik öncesi batı dünyasını ve yükselişe geçmesindeki temel nedenleri incelemek faydalı olacaktır. Geç Orta Çağ olarak adlandırılan 10. ve 11. yüzyıla kadar uzanan bu süreç birkaç temelde ele alınabilir; bunlardan ilki Batı dünyasında ilkel tarım tekniklerinin gelişimi ve buna bağlı olarak üretilen gıda fazlasına dayalı nüfus artışıdır. Tarım fazlası ile görece olarak zenginleşen köylüden alınan vergi ve kirayla güçlü bir ordu kurulmuş, kazanılan askeri güç ile ekonomik ve siyasal kurumlara daha fazla odaklanılmıştır. Tarımın gelişmesi için gerekli olan barış ve güvenlik, merkezi otoritelerin eksikliği ile birleşince feodalizm denen kurumlar ortaya çıkmış, feodal lord ve vassal köylünün karşılıklı hak ve görevlerine dayanan bu sistem Avrupa'da hızla yayılmıştır. İlerleyen yüzyıllarda Fransa, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde lord veya vassalların seçimleriyle veya fetih yolu ile başa gelen krallar güçlü ve etkili birer merkezi feodalizm kurulmasını sağlamışlardır. Yerel güvenliğin sağlanması ile gelişen ticaret batıya özgü tüccar kimliğini ve ticaret temelli bağımsız kentleri doğurmuştur. Artan gıda ihtiyacı tarım alanlarının genişlemesine yol açınca lordlar vassallara özgürlüklerini vererek yeni ekim alanlarına gitmelerini özendirmiş bunun sonucu olarak 15. yüzyılda serflik fiilen olmasa da hukuken ortadan kalkmıştır. Şüphesiz Avrupa tarihinin en büyük yön vericilerinden biri de siyasi yetki mücadeleleridir. Kilise, feodal lordlar, ticaretle gelişen kent devletler ile ulusal monarşiler bu mücadelenin aktörleridir (Sander, 2006: 70-80). İktidarın kaynağının dine dayandırılması ve 11. yüzyılda kilisenin reforma gitmesi ile güç kazanmaya başlaması, siyasal iktidar ile dini iktidarın birbirlerini tamamlayan ama aynı zamanda mücadele eden iki güç olmasına neden olmuştur (Tekin ve Sipahi, 2014: 204). Ancak geç Orta Çağ dönemine gelindiğinde kilise krala karşı zayıflama eğilimine girmiş, skolastik düşünce etkisini yitirir olmuştur. Tüm bu etkenlerin bir araya gelmesiyle moderniteyi doğuracak olan şartlar oluşmuştur.

Berman (1994: 29-30) modernliğin tarihini üçe ayırarak incelemektedir. Kabaca 16. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın başına dek uzanan ilk evrede insanlar, modern hayatı algılamaya yeni başlamışlardır. İkinci evre 1790'ların büyük devrimci dalgasıyla başlamıştır.

Fransız Devrimi ve onun etkileriyle büyük, modern bir kamu doğar ve kişisel, toplumsal ve siyasal yaşamın her boyutunda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Üçüncü ve son evre olan 20. yüzyılda, modernleşme süreci neredeyse tüm dünyayı kaplayacak kadar yayılmış ve toplumsal yaşamın tüm alanlarına nüfus etmiştir.

Modernite ile yeni bir dünya düzenine geçişten bahsedilmektedir. Eski olandan bağımsız bu yeni düzene geçiş birbirleriyle ilişkide ya da değil, birçok alanda yaşanan dönüşümler neticesinde gerçekleşmiştir. Fiziksel bilimlerde gerçekleşen, evren ve insanın evrenle ilişkisine dair bakış açısını değiştiren büyük keşifler, bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştüren, hayatın tüm akışını değiştiren yeni tekelleri iktidar ve sınıf mücadelesi biçimleri yaratan sanayileşme, demografik dalgalanmalar, hızlı ve sarsıntılı kentleşme, insanları ve toplumları birbirlerine bağlayan kitle iletişim sistemleri, yapı ve işleyiş açısından bürokratik olarak tanımlanan, güçlerini arttırmak için çabalayan ve gitgide güçlenen ulus devletler; siyasal ve ekonomik alandaki egemenlere karşı direnen, kendi hayatları üzerinde denetim sağlayabilmek amacıyla çaba gösteren insanların kitlesel toplumsal hareketleri; son olarak, tüm bu insanları ve kurumları bir araya getiren ve yönlendiren, keskin dalgalanmalar içindeki kapitalist dünya pazarı bu dönüşümlere örnektir (Berman, 1994: 28-29).

Yaşanan dönüşümleri sistemli bir şekilde incelemek istediğimizde moderniteye geçişin dört temel devrim sonucu olduğu söylenebilir. Bunlar; bilimsel, siyasal, kültürel ve endüstriyel devrimdir (Küçük, 1994: 17-21). 15. yüzyıldan itibaren meydana gelmeye başlayan yeni keşif ve icatlar, Rönesans ve Reform hareketleri, Fransız Devrimi'nin kitlesel etkileri ile İngiltere'de doğan Sanayi Devrimi'nin ekonomik ve toplumsal etkileri, 17. yüzyıldaki Newton'un Bilimsel Devrimi ile Descartes'in Kartezyen Felsefesi ve Aydınlanma Çağı, modernitenin oluşumunda belirleyici olmuştur.

2. Rönesans ve Reform Hareketleri

Rönesans ile 15. ve 16. yüzyılda İtalya'da yaşanan entelektüel ve kültürel gelişmeler kastedilse de süreç gerçekte 12. ve 13. yüzyılda başlamaktadır. İnsan aklına, dini ve mistik bilgi karşısında verilen önemin arttığı bu süreçte yaşanan gelişmeler iktidar ilişkilerini ve siyasi yapılanmayı etkilemediği için egemen sınıflar varlıklarını sürdürme gelmiştir. Aklın yeniden canlanması ve önem kazanması 16. yüzyıldan itibaren Aydınlanma düşüncesinin yükselişi ile olacaktır (Beriş, 2006: 485). Rönesans, birçok alanda klasik çağı yeniden canlandırmak ve onu taklit etmek anlamındadır. Orta Çağ sonlarına doğru yeni, farklı bir üslup ile kendisini gösteren Rönesans, ilk baştan itibaren klasik çağın taklidi, canlandırılması anlamı kazanmıştır. Diriliş fikri İtalyanların köklerinin dayandığı, uygar dünyanın merkezi olan Büyük Roma'nın yeniden doğuşu düşüncesiyle yakından ilgilidir (Coşkun, 2012: 48).

Rönesans'ın oluşumunda etkili olan düşünsel ve entelektüel gelişimin ardındaki temel nedenlerden biri İtalyan yarımadasının Akdeniz suları üzerindeki hakimiyetini kaybetmesidir. İtalyan kent devletlerinin refahı, Doğu Akdeniz'le yaptıkları ticarete ve deniz üstünlüğünün güvencesi bağlıydı ve Osmanlı Devleti'nin 1453'te İstanbul'u fethetmesi ile bu üstünlük sona ermişti. 15. yüzyılın sonunda Venedik, Ege'deki tüm topraklarını yitirmişti. Denizaşırı imparatorluğu Osmanlı tarafından sona erdirilen Batı Avrupalı kâşif, misyoner, tüccar ve askerler yönünü Akdeniz'in dışına çevirmiştir. Bu durum İtalya'da Rönesans'ı doğuran temel ekonomik dürtü ve entelektüel uyarıcı olmuştur (Sander, 2006: 80-81).

Rönesans ile Orta Çağ düşünce sisteminden uzaklaşmış, Eski Yunan ve Roma düşüncesine dönülerek bunların Orta Çağda yapıldığı gibi Hristiyanlık ilkelerinin ışığı altında ele alınması yerine doğrudan değerlendirilmesi tercih edilmiştir. Yeni coğrafi keşifler ekonomik hayatta, matbaanın keşfi ise düşünce alanında yeni ufuklar açmıştır. Orta Çağ'ın baskılarından sıyrılan insanlar bu yeni ufuklara yönelmiştir. Bu yüzyıllarda imparatorluk-Papa

çekilmesi de önemi yitirmiş, Papalık Fransa Kralı Philippe Le Bel karşısında yenilgiye uğradıktan sonra siyasi iktidar üzerindeki iddialarından vazgeçmiştir (Göze, 2011: 108).

Düşünsel açıdan, modernlik öncesi dönemde dünyanın kendine özgü, özerk, akli bir gerçekliğinin bulunmadığı, insanlar tarafından anlaşılmaz, kavranılmaz bir düzeni olduğu mantığına dayanan Hristiyan dünya algılaması hâkimdi. Buna göre tanrı dışında hiçbir şey kendinde bir anlamlılığa ve gerçekliğe sahip değildi. İnsan tüm eylem ve edimlerinde tanrısal etkenlere bağlı olan, kendine özgü veya kendinden doğan bir güce ya da yetiye sahip olmayan bir ikonu (Turan, 2011: 13-14). Rönesans ile skolastik düşünceden aydınlanmaya geçiş sürecinde insanla Tanrı'sı arasında kurulan ilişkinin niteliği değişmiştir. Skolastik düşüncenin tanrı temelli ontolojik insan algısı yerini akılcı, rasyonel ve etkin bir insan anlayışına bırakmıştı. Artık insan, Tanrı'nın mutlak iradesiyle çizdiği bir tarihte ve kutsal amaçlı bir toplum içinde yaşamıyordu. İnsanın rolü, toplum ve iktidar karşısında pasif ve etkisiz bir nesne olmaktan çıkarak, onlara karşı bireyselliğini koruyabilecek şekilde dönüşüme uğramıştı. Zaman anlayışı laik ve seküler bir anlayışla yeniden inşa edilirken, iktidar algısının sınırları artık dünyevileşmişti (Evkuran, 2003: 46-47). Rönesans ile birlikte insan kendisini bağlayan dini ve dogmatik bağ ve sınırlılıklardan kurtulup geçmişe dönük bir kopuşu, birey merkezli bir sekülerleşmeyi yaşamış, evreni ve yaşamı münzevi değil dünyevi temelli ele almış ve gerçeklik, nesnellik gibi anlayışlar yaşamın her kesimine sirayet etmiştir. Dinin, kilisenin ve skolastik görüşün sorgulanması ve düşüncelerin rasyonel dönüşümü reform hareketlerini tetiklemiştir.

Rönesans'a paralel bir şekilde hayat bulan Reform hareketleri dinin tekelleştirilmesine karşı Katolik Kilisesine karşı muhalefet bir duruştur. Öncülüğünü Martin Luther'in yaptığı dinde reform hareketleri, Katolik Kilisesi'ni düzeltmek yerine yıkıp yenisini inşa etmeyi amaçlamış ve Protestanlığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Aslında Protestan kilisesinin doğuşu Reform hareketlerinin halk tabanlı bir sonucudur. 15. yüzyılda Katolik Kilisesi sade vatandaşın yanı sıra monarkların ve zenginlerin vicdanında sahip olduğu yeri yitirmiş ve gücü zayıflamıştır. 16. yüzyılda Monarklar Kilise'nin dünya yönetimine karşı dini olmayan bir tavır geliştirirken, halkın tepkisinin sebebi dini nitelikteydi. Güçlülerin kötülüklerine karşı onları örgütleyip yardım edecek adil ve dürüst bir kilise yerine varlıklı ve dünyevi amaçlar peşinde koşan kilise halk tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmaktaydı. Monarklar maddi kaynağa, ruhani otoriteye, eğitim sistemine ve kilisenin mallarına sahip olmak isterken, halk haksızlık ve kötülüklerin karşısında duran bir kilise arzu ediyordu. 1453 İstanbul'un fethi ile başlayan ve Doğu-Batı ilişkisinde güç dengesini Doğu lehine çeviren sürecin zamanla bir açmaz haline gelmesi ve Katolik Kilisesi'nin önemli bir otorite figürü olarak bir çözüm sunamaması da halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Coşkun, 1997: 147-149). Halk hareketinin önderliğini yapan Luther, her Hristiyan'ın İncili okuyup yorumlayabilmesi, manastır hayatının ortadan kalması ve din adamlarının herkesle eşit olması amacıyla İncilin çoğaltılıp basılmasını sağlamış ve reformlarını gerçekleştirirken Alman prenslerden destek almıştır (Sander, 2006: 83-86).

Reform hareketleri Katolik Kilisesi'nin gücünü zayıflatmakla birlikte, "Katolik Kilise'sini protesto edenler" anlamında Protestan'lar denilen birden çok kilisenin kurulmasına, din üzerinden gerçekleşen anlaşmazlıkların laik ve modern bilime giden kapıyı aralamasına ve Avrupa'da din temelli savaşların çıkmasına neden olmuştur. Protestan Kiliselerinin yaygınlaşması sonucu bu kiliselere direnen Katolik Kilisesi ve ittifak halindeki devletlerde tepkisi zamanla Protestanlara karşı yükselen şiddet eylemlerine, 16. Yüzyıldan itibaren de mezhep ayrılığına dayalı siyasi yetki mücadelesi içeren bir dizi savaşın yaşanmasına neden olmuştur (Davies, 2006: 520-530).

Reform hareketleri ulus devletlerin ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. Bu süreçte gücünü ve etkisini yitiren kilise, kralla burjuvazinin güç birliği yaparak Katolik Kilisesi'ne karşı mücadeleye başlamasıyla topraklarının bir kısmını kaybetmiştir. Kilisenin himayesinden çıkıp dünyevi birer güç olan kralların kontrolüne topraklar girince, yaşayan halk ve toplumun yeniden tanımlanması bir zorunluluk haline gelmiş ve çizilmiş sınırlar içinde kalan topraklara “vatan”, bu toprakların üzerinde yaşayan insan topluluğuna “ulus”, ulusu meydana getiren bireylere de “vatandaş” denmiştir. O zamana kadar dini tanımlamalar dahilinde kul olarak görülen insanlar artık bir ulusun fertleri haline dönüştürülmüş, laik merkezi yönetimin amaçlarına uygun yeni bir kimlik kazanmışlardır (Akıncı, 2012: 68).

3. Aydınlanma

Modernitenin temelini oluşturan Aydınlanma Düşüncesi, 1688 İngiliz Devrimi'yle başlayıp 1789 Fransız Devrimi'yle biten felsefi bir harekettir. Aydınlanma ile İngiltere'de başlayan toplumsal değişim (kapitalizmin doğuşu) daha sonra Fransa'da özgürlük hareketi olarak devam etmiştir (Çüçen, 2005: 25). Bu hareketin amacı, insanı kötü ve köleleştirici mit, önyargı ve hurafelerin ve bunun sağlayıcısı olan dinin boyunduruğundan kurtararak iyi ve özgürleştirici olan aklın düzenine sokmaktır (Çiğdem, 1993: 11). Almanya'da felsefi temellerini oluşturarak tüm dünyayı etkileyecek modernleşme/batılılaşma hareketine dönüşen (Çüçen, 2005: 25) Aydınlanma Düşüncesi'nin akli temel alan ve tüm toplumsal ilişki ve kurumları akılcı esaslar üzerinden inşa etmeyi savunan görüşleri nedeniyle bu döneme “Akıl Çağı” da denmiştir (Beriş, 2006: 487).

Aydınlanma için Almanlar, havanın aydınlanması, bir uyku halinden uyanma veya bilinçli duruma geri dönme anlamına gelen “aufklärung” terimini kullanırken (Cevizci, 2008: 13), İngilizcede “enlightenment” ve Fransızca ışıklar anlamına gelen “Lumières” kelimeleri kullanılmaktadır. Aydınlanma ve ışık temelli bu sözcükler Orta Çağ'ın karanlığından aklın ışığı ile kurtulma anlamını vermektedir.

Aydınlanmaya dair en net yorum şüphesiz Kant'ındır. Ona göre Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmama durumu, insanın kendi aklını bir başkasının rehberliğine başvurmaksızın kullanamayışıdır. İnsan (anlayış eksikliğine sahip olduğu için değil) aklını başkasının rehberliği ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve cesaretini gösteremediği için bu durumun sorumlusudur. Bu nedenle aydınlanmanın sloganı “Sapere aude!” “Kendi aklınla düşünmeye cesaret et” olmalıdır (Kant, 1784: 1).

Aydınlanma kavramı, Kant'ın meşhur tanımı ile birlikte popüler bir düzleme kavuşsa da yüzyılın başından beri toplumsal bir tavır ve entelektüel bir hareket olarak zaten mevcuttur. Siyasî ve entelektüel bir hareket olarak İngiltere'de doğmuş olan Aydınlanma, Fransa'da toplumsal ve popüler bir kültüre, Almanya'da ise buyurgan ve eleştirel bir entelektüalizme dönüşmüştür. Sonuçları bakımından Aydınlanma, bireyin ve toplumun kendini sınırlandıran tarihsel, toplumsal, dinî, metafizik, mitsel, siyasî ve sosyal tüm engellere karşı aklını kullanması ve akli yegâne otorite olarak kabul etmesi, dolayısıyla birey ve toplum açısından ontolojik bir değişim ve özgürleşme durumudur (Şekerci, 2015: 18).

Aydınlanma çağı, yenilenme, ilerleme, çağdaşlık, mitlerden kurtulma, özgürlük, sekülerizm, liberal düşünce ve din eleştirisi gibi değerlerle öne çıkmaktadır (Gay, 1977: X). Modern döneme kadar bir şekilde taşınmış olan eski düzeni yıkma amacı gütmektedir. İnşa etmeye çalıştığı yeni dünyada mutlak bir hümanizm söz konusudur. Hümanizme bağlı olarak insan davranışının yegane yol göstericisi akıldır. Aklın ve akılcılığın gerçek ifadesi ise bilimciliktir. Din ve metafizik, batıl inançları ve hurafeleri beslemektedir ve Aydınlanmanın baş düşmanlarıdır. O halde bilim ve teknoloji de Aydınlanmanın temel araçları, rasyonel bir bakış açısının gerekleridir (Cevizci, 2008: 23-28). Toplumdan uzak, dünyevi zevklerden

yoksun, keşfetmeye ve öğrenmeye kapalı edilgen bir yaşamı takdir eden ve dayatan Orta Çağ düşüncesinin aksine (Sander, 2006: 81-82) Aydınlanma düşüncesi, dünya hakkında ne kadar çok şey bilirse insan hayatının o ölçüde iyi, güzel ve mutlu olacağını savunmaktadır (Cevizci, 2008: 28).

Aydınlanma çağı başta Fransa olmak üzere pek çok ülkeyi etkisi altına almış, bu dönemde birçok filozof da bu akımın içinde eski geleneksel düzene eleştirileri ile yer almıştır. Bu anlamda tek bir aydınlanmadan ve tek bir aydınlanma düşüncesinden bahsedilemez. Farklı aydınlanmaların varlığı, aydınlanma düşüncesinin de tek olmaması anlamına gelebilir. Bu açıdan çeşitli yazarlar Aydınlanma filozofları denilebilecek bir kadro üzerinde ittifak olmadığını ve bu dönem yazarlarının görüşlerinin aynı başlık altında toplanamayacak kadar farklı, hatta birbirlerine karşı olduğunu söyleyerek aydınlanma denen bir olgunun olmadığından bahsederken (Baykan, 2000) kimi yazarlar da aydınlanmanın ortak düşünceleri ve tavırları bulunmayan düşünürlerce oluşturulmuş entelektüel bir atılım olduğunu söylemektedir (Çiğdem, 2006: 35).

Aydınlanma düşünürleri kendi aralarında çok farklı düşüncelere sahip olsalar da 'akıl', 'bilim', 'ilerleme', 'doğa' vb. kavramlarla oluşturulan aydınlanma söylemi noktasında bir ortaklıkları bulunduğu söylenebilir. Bunu doğrular şekilde Peter Gay'e göre, 18. yüzyılda pek çok farklı yerde birçok filozof, ancak tek bir Aydınlanma vardı. Filozoflar gürültülü bir koro teşkil ediyorlardı, aralarında bazı uyumsuz sesler de vardı ama esas olan, tesadüflere bağlı uyumsuzlukları değil, genel uyumlarıydı (Çiğdem, 1993: 17).

Aydınlanmanın çeşitli ülkelerdeki tezahürü ülkelerin bu süreçte geçirmiş oldukları dönüşümden, sosyoekonomik durumlarından, kültürlerinden ve siyasi gelişmelerden etkilenerek biçimlenmiştir. Bu bakış açısıyla Fransız, Alman, İskoç ve İngiliz aydınlanmaları ele alınabilir. İskoç ve İngiliz aydınlanması John Locke, Thomas Hobbes, Adam Smith, Adam Ferguson ve bilimsel devrimin öncüleri Isaac Newton, David Hume ile öne çıkarken, Fransa'da Montesquieu, Diderot, d'Alambert, De La Mettrie, d'Holbach, Rousseau, Fizyokratlar, Condorcet ve Voltaire olmak üzere ansiklopedistler ve Almanya için C. Thomasius, C. Wolf, Mendelson, Lessing ve Kant aydınlanma düşüncesinin öncüleri olmuştur (Arslan, 1992: 24-25; Duman, 2006: 119)

Aydınlanma düşünürlerini ulusal farklılıklarına rağmen bir çatı altında toplayan durum ise şu temel sorgulamadır: İnsanoğlu nasıl mutlu, rasyonel ve özgür kılınabilir? Bu sorgulamaya verdikleri genel cevap ise "birtakım yasalar ve kurallar yoluyla tüm bilgiyi açık, akılcı bir sistem içinde örgütleyerek ve bu vesile ile insanların aydınlanmasını ve toplumların gelişmesini sağlayarak" şeklindedir. Aydınlanma düşünürlerine göre, eğer bilim ve akıl gelecek için bir anahtar ise, din bilimcilerin söylediklerinin aksine cennete diğer dünyada değil, bu dünyada ve bu anahtar ile ulaşılabilir (Baba ve Önsoy, 2015: 3).

Ülkelere göre değişik yorumlar içeren Aydınlanma Düşüncesi en çok Fransız ve İngiliz/İskoç aydınlanmasında farklılaşmaktadır. Fransız Aydınlanması ve İskoç Aydınlanmasındaki akıcılık anlayışı, bu iki geleneğin sosyal ve siyasal teoriye ilişkin temellerini de oluşturmaktadır. İki aydınlanma geleneği arasındaki temel fark Fransa'daki rasyonalist dünya görüşünün hakimiyetine karşılık İskoç Aydınlanmasındaki empirist dünya görüşünün yaygınlığına dayandırılabilir (Duman, 2006: 119).

Aydınlanma çağında ülkeler geçmişlerinden kopup modern toplumu oluştururken siyasal ve toplumsal kültürleri doğrultusunda dönüşümler yaşamış, bunun sonucu olarak ekonomik, siyasal ve sosyal yapıları bu dönüşümlere özgü nitelikte farklılaşarak değişmiştir. Fransa ve İngiltere'deki aydınlanmanın farklılaşması da bu doğrultuda açıklanabilir. Fransa, düşünsel, toplumsal ve siyasal gelişiminin farklı seyirlerde gitmesine neden olan tarihsel bir süreç geçirmiştir. İngiltere'de köylüler vermiş oldukları mücadeleler neticesinde kendi

topraklarına sahip olmayı başarırken; Fransız köylüleri merkezi otoritenin, kendi geleceği adına bir tehdit olarak gördüğü soylulara karşı kendilerine verilen toprak ve mülkiyet imtiyazları sayesinde tarımsal ekonomi içerisine nüfuz edebilmişlerdir. Bu da merkezi otoritenin tamamen kendi durumunu muhafaza etmek için ortaya koyduğu kurallara göre şekillenen yeni bir toplumsal ve ekonomik düzenin var olmasına yol açmıştır (Çelik vd., 2011: 4-5).

Fransa 17. yüzyılda İngiltere'nin geçirmiş olduğu "tarımsal kapitalizm" in sağlanmasında yönündeki adımlara ayak uyduramamıştır. 18. yüzyılda hüküm sürmekte olan feodal mutlak krallık yapılarıyla mücadele halinde olan Fransız Aydınlanma geleneği kapitalizmin önündeki engellerin kaldırılması için "doğa yasaları" argümanını benimsemiştir. Oysa Birleşik Krallık'ta, 1640 ve 1688 Burjuva Devrimleri ile kapitalist düzen egemen kılınmış ve iktidar burjuvanın kontrolüne geçmiştir. Kapitalist toplum ilişkilerinin toplumsal gerçeklik olarak kabul edilmesiyle İskoç Aydınlanma düşünürleri, gelişen kapitalist ilişkilerin yarattığı toplumsal ve siyasi sorunlara eğilmişlerdir. Dolayısıyla Fransa'dan farklı olarak İskoç Aydınlanmacılarının en önemli sorunu, geleneksel ahlaki değerlerle yeni iktisadi koşulları uzlaştırılmak, bireyciliğin ve rekabetin egemen olduğu burjuva toplumunda, toplumsal yaşam için tutkal görevi görecektir ve toplumu çöküşten kurtaracak unsurlar aramak olmuştur (Baba ve Önsoy, 2015: 3).

Felsefi yanı ile öne çıkan Alman Aydınlanmasının temelleri 17. yüzyılda Gottfried Wilhelm Leibniz tarafından atılmıştır. Christian Thomasius ve Christian Wolf gibi isimler 18. yüzyıl Alman Aydınlanmasının öncülüğünü yapmış, onları, Immanuel Kant, Moses Mendelsson, Johann Herder ve Friedrich Hegel gibi isimler takip etmiş ve böylece Aydınlanma düşüncesi Almanya'ya yerleşmiştir (Ahnert vd., 2017: 593).

Alman Aydınlanması, Fransız ve İskoç Aydınlanmalarının etkisi altında, fakat bu Aydınlanmaların sahip olduğu toplumsal dinamiklerden yoksun bir şekilde, Alman toplumuna özgü tarihsel şartlar içinde şekillenmiştir. Alman Aydınlanması, 1618-1648 yılları arasında gerçekleşen 30 yıl savaşlarının zayıf devletçiklere böldüğü merkezi hükümetten yoksun, nüfusunun yaklaşık üçte birinin salgın hastalık ve savaşlar neticesinde yok olduğu bir toplum içinde filizlenmiştir. Alman aydınlanması 18. yüzyılda da devam eden bu parçalanmış, geri, yoksul yapı ve otoriter bir düzen içinde, tepkisel olarak ortaya çıkmıştır. Savaşlar neticesinde zayıflayan ve durma noktasına gelen ticaret, zayıf sermaye birikimi, endüstrileşme ve şehirleşme nedeniyle burjuva sınıftan yoksundur. Orta sınıf burjuva olabilecek potansiyeli taşımamakla birlikte sınıfsal atılımı engelleyen muhafazakârlıktan da vazgeçmemektedir. Bu nedenle Alman burjuva sınıfı İngiltere ve Fransa'ya oranla daha geç bir dönemde sınıfsal benliklerine kavuşmuştur. Öte yandan, 1806'da Napolyon orduları tarafından işgal edilen Alman topraklarında Napolyon tarafından uygulanan ve millî kimliklerin reddine dayanan, uygarlık merkezci 'kozmpolit' doktrin ve otoriter yönetim şekli Alman gururunu çığnemiş ve bu duruma bir tepki olarak ulusal geleneklerin ve manevi değerlerin yüceltildiği millî bir uyanış başlamış, parçalanmış yapıya son verip Alman ulus birliğini hedefleyen ulusçu düşünceler tüm Almanya'ya yayılmıştır (Çiğdem, 1993: 79-82; Baba ve Önsoy, 2015: 11).

Alman aydınlanması, dine karşı daha ılımlı bir profil çizmiştir. Aydınlanmayı, "sekülerizm" ve "modern paganizm" olarak nitelendiren Peter Gay'ın bu saptaması, Fransız Aydınlanması bağlamında kısmen doğru gibi gözükse de, Alman ve İngiliz Aydınlanma geleneklerini pek de yansıtmamaktadır (Şekerci, 2015: 223). Alman Aydınlanmasının öncü isimlerinden Christian Wolff'a göre imanın ve bilginin muhtevası ile aklın ve vahyin muhtevası aynı alana düşmektedir. Kant, aklın sınırlarını çizerek, metafiziğin olabilirliğine yönelik bir kapı aralamış ancak rasyonel bir metafizikten çok deneysel bir felsefeye yakın durmuştur. Son olarak Alman aydınlanması, aydınlanma düşüncesinin sınırlanmasını ve aydınlanma projesinin aşılmasını temsil etmektedir (Çiğdem, 1993: 80-88).

4. Bilimsel Devrim

18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesi farklı ve karmaşık doğasını ve oluşumunu, esasen bir önceki yüzyılın ürünü olan Bilimsel Devrim'e borçludur. Bilimsel Devrim din ya da eski yazıtların yerine yeni bir model olarak rasyonel düşünceyi, gözlem ve deneyi getirmiştir. Bilimsel Devrim, Reform süreciyle birlikte gerçekleşen, Rönesans döneminin evren, insan, din ve bilim anlayışıyla birlikte modernitenin felsefi temellerinin ortaya konulduğu bir dönem olmuştur. Rönesans'ın ardından gelen Aydınlanma Düşüncesi ile birlikte seküler yaklaşım ağırlık kazanmış, teknik ve bilgi daha da önemli kılınmıştır. Artık insanlar doğal olayları dini temellere dayandırarak değil, dünyevi unsurlarla açıklamaya başlamıştır.

Batı dünyasında 17. yüzyıla gelindiğinde bilimsel devrimle birlikte iki önemli görüş egemen olmuştur. İlki doğaya geometrici bir anlayış ile bakan, evrenin matematiksel düzen ilkelerine göre yapılandığını kabul eden Platon ve Pitagorasçı (Pisagorcu) gelenektir. İkincisi ise doğayı kusursuz bir makine olarak kabul eden ve görünenlerin arkasındaki gizli mekanizmaları açıklamaya çalışan mekanikçi felsefe anlayışıdır. Mekanikçi felsefe tek tek fenomenlerin nedenselliği ile ilgilenmiştir. Descartes'cı düşünceye göre, doğa insan aklı için tam olarak anlaşılabilir, doğa felsefesindeki belirsizlikler ortadan kaldırılmalıdır ve fenomenleri oluşturan görünmeyen mekanizmalar ile günlük yaşamdaki mekanizmalar tamamıyla benzerdir (Westfall, 1995, Giriş Kısmı).

Bilimsel Devrimin iki ünlü düşünürü Fransız felsefeci ve matematikçi Rene Descartes ve İngiliz fizikçi ve matematikçi Isaac Newton, mekanik felsefenin savunucuları olmuşlar, evrenin işleyişinin rasyonel bir anlayışla anlanabileceğini ve hesaplanabileceğini vurgulamışlar ancak bu işleyişin bir yaratıcı tarafından inşa edildiğini de inkâr etmemişlerdir. Bilimsel Devrim'in getirdiği bu düşünce değişimi, özellikle teolojik anlayıştan seküler anlayışa geçiş anlamında, Aydınlanma düşüncesinin de temellerini atmıştır (Baba ve Önsoy, 2015: 2).

Aydınlanma öncesi bilimsel gelişmelerdeki en önemli devrim, kesinlikle astronomi alanında yapılan çalışmalarda olmuştur. Galileo, Kepler ve Kopernik'in öncülük ettiği astronomik keşifler, Newton'un bilim anlayışıyla birlikte yeni bir evreye girerek, Aydınlanmayı kuşatan bilimsel bakışa dönüşmüştür. Bu dönüşümün en önemli etkisi, Batlamyus astronomisinin temelini teşkil ettiği Aristocu anlayışın ve buna bağlı dinî argümanların geçerliliğini kaybetmiş olmasıdır. Kopernik'in 1543'te ilk kez dile getirdiği ve 1609 yılında Kepler'in geliştirdiği (güneş merkezli) eliptik yörünge sisteminin doğruluğunu Galileo 1613 yılında deklare ederek (dünya merkezli) Batlamyusçu bakışın yanlışlığını ortaya koymuştur. (Şekerci, 2015: 29, 34-35). Bu yeni astronomik tezin önemi, gerçekte hangi gezegenin diğerinin etrafında döndüğünü göstermesi değil, insanla doğa arasındaki ilişkiye dair oluşturduğu bakış açısidir. Yunan ve Musevi-Hıristiyan kozmolojisinin temellerini sarsan bu gelişme, doğayı/evreni insan tarafından gözlemlenip analiz edilmek suretiyle, denetim altına alınacak olan cansız madde alanı olarak görmektedir (Duman, 2006: 125).

Aydınlanmanın bilimsel başlangıcını teşkil eden çalışma ise kuşkusuz Newton'un 1687 yılında yayımladığı "Matematiğin Prensipleri" adlı eserle kanıtladığı yerçekimidir. Buna göre, evren hareket halinde bir maddedir ve bu hareketin yasaları her yerde değişmeden aynı biçimde matematiksel olarak ifade edilebilen güçlerce yönlendirilmektedir. Evrendeki her madde başka bir maddeyi büyüklüğüne ve aralarındaki mesafeye bağlı olarak değişen bir güçle çekmektedir. Newton böylece, sadece maddenin hareketini açıklamakla kalmamış, aynı zamanda yeni bir evren tasarımı da yapmıştır (Çiğdem, 1993: 63). Ona göre, tabiat kesin matematik ve dinamik kurallarıyla yönetilmektedir. Tamamıyla maddeden oluşan doğada, maddenin zaman ve mekândaki hareketleri her yerde aynı olan ve matematiksel olarak ifade edilebilen evrensel yasalarca belirlenmektedir. İnsan aklı, dikkatli gözlemlerden yola çıkarak

ve vardığı sonuçları daha fazla gözlem ve deneyle doğrularak dünyanın doğal yasalarının işleyişini keşfetme ve kurallarını bilme kabiliyetine sahip olabileceği gibi bunlar aracılığıyla tabiatın sırlarına ulaşmak ve gizemini çözmek mümkün olacaktır (Baba ve Önsoy, 2015: 4; Hampson, 1991: 21, 31-32; Cevizci, 2001: 7-8; Çiğdem, 1997: 60-62; Duman, 2006: 125). Newton fiziği ile birlikte doğa/evren belirli kanunlara göre işleyen bir tür 'makine' olarak algılanmıştır. Böylece bilimsel anlamdaki etkisinin yanında akılcı bir din anlayışına da ilham olmuş, İngiliz deneyciliğinin önemli bir yapı taşı konumundadır.

Bilimsel devrim ve rasyonalizmde Rene Descartes'ın şüphe metodu da önemli bir yere sahiptir. Ona göre akıl, insanları üstün kılan ve hayvanlardan ayırt eden Tanrı vergisi bir yetidir. Modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Descartes'ın düşünme yöntemi ve oluşturduğu rasyonalite anlayışı mekanikçi anlayışa felsefi bir kesinlik kazandırmıştır ve genel olarak modernite ve özel olarak Aydınlanma düşüncesi açısından çok büyük önem taşımaktadır (Westfall, 1995: 43; Duman, 2006: 128).

Descartes, kendi zamanına kadar, doğru zannedilen ve güvenilen bilgilerin hatalı olduğunu görmüş ve bu yüzden, kendisine öğretilen bütün bilgilerden, hatta matematikten bile şüphe etmiştir. Fakat bu şüphe, amaç haline gelmiş şüpheden farklı olarak, doğru ve kesin bilgiye ulaşmak için, bir araç olarak kullanılmıştır. Bu nedenle, onun şüphesi, kendiliğinden doğan bir şüphe değil, düşünülen istenilen, aklın ışığı ve iradenin gücü ile hakikati aramaya yönelik, hiçbir şeyi dışarıda bırakmayan, tam bir şüphe, yani metodik şüphedir. Böyle bir şüpheden sonra ancak, mutlak ve sarsılmaz bir hakikate ulaşılmış olacak ve bu hakikat bilgi binasının kuruluşunda sağlam bir temel teşkil edecektir. (Öktem, 1999: 311) Descartes'in metoduna göre araştırmacı, bir konuda "hakikate" ulaşmaya çalışırken, bu konunun öncelikle yanlışılabileceği bir senaryo çizerek işe başlamaktadır. Araştırmacı bu senaryolar üzerinden yoğun bir şüpheli sorgulama ile hakikate ulaşmaya çalışmaktadır (Baba ve Önsoy, 2015: 4).

Descartes'a göre akıl, bütün insanlarda doğal olarak eşit şekilde bulunan, evrensel bir yetidir. Sorun, insanların onu uygun şekilde kullanamamalarıdır. Bir diğer deyişle, uygun/doğru metot olmaksızın akıl kendi başına faydasızdır. Bu bağlamda, gerçeğe ulaşmak için gerekli olan doğru metodun kullanılması ile Kartezyen rasyonalite anlayışı özdeşleşmektedir. Descartes'e göre akıl (sağduyu), dünyada en eşit dağıtılmış şeydir, insanı hayvandan ayırt eder ve her insan eşit akılla donatılmıştır. Burada temel sorun aklın doğru kullanımınıdır. Doğru yargılama, doğruyu yanlıştan ayırma gücü herkeste akıl kadar eşit olmasına rağmen uygulamada ortaya çıkan fark, bazı insanlar diğerlerinden daha makul olduğu için değil, düşüncelerini yönlendirmenin farklı yollarına sahip oldukları ve aynı şeyleri hesaba katmamalarından kaynaklanmaktadır (Descartes, 2006: 7-8). Matematiksel akıl yürütmeden yola çıkan Descartes'a göre insan aklının iki temel gücü vardır. Akıl, kendisi için apaçık ve tartışılmaz olan kesin doğruları, ilkeleri, düşünceleri hiçbir kuşku duymaksızın bilme gücüne sahiptir (entelektüel sezgi); ikinci olarak bu kesin doğrulardan, henüz bilmediği diğer doğruları da kesin olarak türetebilir ve şüphe içermeyen bilgisini arttırabilir (tümdengelim). Aklın doğru metotla çalışması sayesinde güvenilir, açık ve kesin bilgiyi elde eder ve miras aldığımız, bizi yanıltan kavram setleri ve düşüncelerin etkilerinden kurtulunabilir (Duman, 2006, 127-128). Descartes her ne kadar Tanrı'nın metafizik bilgisini bilimsel bilgidan dışlamasa da, rasyonelliği Skolastik Düşüncenin yeni bilimin önüne koyduğu engellere meydan okuyarak açıklamaya çalışmaktadır (Russell, 1973: 119).

Bacon da deney ve tümevarım yöntemiyle ilahi takdir yerine insani nedenleri ön plana çıkarmaya çalışmıştır (Hampson, 1991: 75). Aynı zamanda siyasî bir kimliğe sahip olan Bacon'ın 1620 tarihli Yeni Alet (The New Organon - Novum Organum) adlı eseriyle yeni dönemin bakış açısının nasıl değişeceğine dair ortaya koyduğu öngörüler kendisinden sonraki Aydınlanma yüzyılında ortaya çıkacaktır (Şekerci, 2015: 34). Her ne kadar Bacon'ın çalışmaları Rönesans dönemine daha çok denk düşse de, kendisi Aydınlanma düşünürleri için

ciddi bir ilham kaynağı olmuştur. Deneysel felsefenin babası olarak da bilinen Bacon, Aydınlanmanın en temel vurgusu olan yeni bilimin üç temel özelliğe sahip olduğundan bahsetmektedir. Bunlar: Ampirik gözlem ve deneye dayanma, tümevarım metodunu kullanma ve pratik kabiliyetler elde etmeye odaklanmadır (Baba ve Önsoy, 2015: 2).

Fransa ve İngiltere’de kurulan bilim akademileri bu çalışmaların destekçisi olması bakımından önemli bir yere sahiptirler. 1662 yılında kurulan İngiliz Kraliyet Bilimler Akademisi pek çok bilimsel keşfe öncülük edip destek vermiştir. Bunu 1666 yılında Aydınlanma yüzyılıının en popüler monarkı olan XIV. Louis’in katkılarıyla kurulan Fransız Bilimler Akademisi izlemiştir. Bilimsel çalışmalar, entelektüel ilginin öznesi olmanın yanı sıra, pratik sonuçları bakımından da hızla gelişme kat etmiştir. Başta tıp, kimya, fizik, astronomi ve coğrafya gibi alanlara olan ilgi hızla artmış; savaş teknolojileri, tarımsal üretim ve gemi yapımı gibi alanlarda ciddi gelişmelere ön ayak olmuştur (Şekerci, 2015: 34-35).

Aydınlanma akılcılığının gerçek ifadesi bilimciliğdir. Buna göre din ve metafizik aydınlanmanın baş düşmanlarıysa, bilim de en büyük kahramanıdır. İlerlemenin itici gücü ve insanın mükemmele ulaşmasının en temel aracı olan bilim, aydınlanma düşünürlerine göre, her şeyi mümkün kılma potansiyeline sahiptir (Cevizci, 2008: 27-28).

5. Sanayi Devrimi

Sanayi Devrimi, 18. yüzyılda insan ve hayvan gücünün yerini buharlı makinelerin alması ve üretim şekillerinin köklü olarak değişmesidir. Bu değişim ekonomik ilişkilerden, siyasal sistemlere kadar pek çok alanda etki yaratmıştır. Rönesans ve Reform akımları, Fransız İhtilali ve uluslararası ticaretin hızlanması vb. birikimler sonucu İngiltere’de doğan Sanayi Devrimi’yle, üretim gücü, tekstil, demir çelik endüstrileri ile taşımacılık etkilemiş ve sonuçta üretimin karakteri değişmiştir.

18. yüzyılın genel görüntüsünde, ekonomik ve sosyal gücünün farkına varan burjuva, teknolojik gelişmelere bağlı olarak gelişen makineleşme, tarım tekniklerindeki gelişmeler sonucu üretimin artması, artan üretim kaynaklı malların dolaşımı, sanayi faaliyetleri, şehir ve limanların, ticaretin ve denizciliğin gelişmesi gibi birbirini besleyen ve doğuran yenilikler söz konusudur (Göze, 2011: 187).

Ekonominin tarıma ve küçük el sanatlarına dayandığı, tek üretim kaynağının toprak olduğu ve soylulara, toprak aristokrasisine ait olduğu dönemden, yeni bilimsel buluşların üretime uygulanması ile makineleşmiş endüstriye geçilmiştir. Makine kullanımının yaygınlaşmasıyla büyük fabrikalar ortaya çıkmıştır. Böylece Avrupa’daki tarım işçileri, fabrika işçisine dönüşmüştür. Bu da Avrupa’da sermaye birikimini arttırmıştır (Sander, 2006: 208-210). Toplumsal yapı köklü bir dönüşüm geçirmiş, kentleşme olgusu ortaya çıkmış, toprak soylusu olan aristokratlar yerini kent soylusu olan burjuvalara bırakmıştır (Kaypak, 2014: 126). Zenginlik dağılımının dengeleri değişmiş, güçlenen burjuva sınıfı siyasi iktidarda da hak iddia etmiş, yeni zenginlik dağılımı yeni iktidar dağılımını gerektirmiştir (Göze, 2011: 187).

Burjuvanın güçlenmesinin bir diğer sebebi de coğrafi keşiflerdir. Keşfedilen topraklardaki servetlerin sömürülmesi yeni bir zenginlik yaratmıştır. Avrupalı ülkelerin dünyanın pek çok yerindeki maden ocaklarını işletmesi de kıtada değerli maden stokunu büyütüştür. Ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin yoğunlaşması ile de teknolojik gelişim hızlanmış, kurulan ekonomik ilişkiler paranın dolaşımını arttırmıştır (Beriş, 2006: 490). Sanayi devrimi toplumların hızla gelişmesine olanak verirken kapitalizm büyük bir hızla artışa geçmiş ve başını İngiltere’nin çektiği yeni bir düzen kurulmuştur. Rekabetçilik hızla arttırılmış ve pazar ekonomisi canlanmıştır.

Sanayi Devrimi milletlerin kendi içindeki, milletler arasındaki ve medeniyetler arasındaki siyasi güç dengelerini dönüştürmüş, toplumsal düzeni devrimcileştirmiş, insanın yapma biçimlerini olduğu kadar düşünme biçimlerini de değiştirmiştir (Landes, 1969: 41). Sanayi Devrimi sonucu üretimde makinaların kullanılmasıyla geleneksel üretim tarzı, dolayısıyla ekonomik yapı köklü olarak değişmiştir. 1789 Fransız Devrimi ise, çağlar boyu küçük değişimlerle süregelen monarşik yönetim şeklini değiştirmiş, dolayısıyla siyasal yapıyı etkilemiştir. Gerek siyasal gerekse ekonomik yapıda meydana gelen köklü değişim, ister istemez bu iki yapıyla yakın ilişki içinde olan çalışma ilişkileri üzerinde de etkili olmuştur. Tarım ekonomisi ağırlıklı toplumdan, endüstri toplumuna geçişi sağlayan süreçte, "işçi sınıfı" denilen yeni bir sınıf doğmuş; yeni sınıfla birlikte çalışma hayatının geleneksel aktörleri değişmiştir.

Sanayi Devrimi öncesinde ticari faaliyetlerin görüldüğü meslek kuruluşları, aynı meslek koluna sahip esnafların birbirleriyle dayanışmasına dayanan ve usta-çırak kavramı ile varlığını devam ettiren sistem loncalar olmuştur. Sanayi Devrimi ile loncalar 18. yüzyılın sonlarında önemini yitirmiş; usta-çırak kavramı yerini patron-işçi kavramına bırakmıştır (Adıgüzel ve Yüksel, 2011: 74). Aktörlerin adı ile birlikte, aralarındaki ilişki de değişim geçirmiştir. Lonca sisteminde dayanışma temelli bir ilişki söz konusu iken, Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan patron-işçi ilişkilerinde dayanışma olgusu yerine üretim ve verimlilik amaçlı çatışma ilişkileri söz konusu olmuştur. Sanayi Devrimi sonrası geliştirilen yeni üretim tekniği (Fordist üretim tekniği) içinde aşırı iş bölümüne yer vererek işçinin hep aynı işi yapması iş tatmini olgusunu iş tatminsizliğine bırakmış, başka bir ifadeyle işçinin işe yabancılaşmasına neden olmuştur (Balcı, 1995, 7-10).

18. yüzyılın sonlarına doğru feodalitenin sona ermesi ile topraksız köylülerin kırsal kesimden büyük şehirlere, endüstri merkezlerine dalgalar halinde başlattıkları göç, Avrupa ülkelerinin çoğunda hızlı bir kentleşmeye neden olmuştur (İlgaz, 1997: 75-76). Birbiri ardından süren göç dalgalarıyla kentlere gelen köylüler, işçi sınıfını oluşturmuşlardır. Kırsal kesimden endüstri merkezlerine gelenler, Sanayi Devrimi'nin bir bakıma simgesi olan fabrikalarda önceleri sıkıntı çekmeden çalışmaya başlamışlarsa da bir süre sonra emek arzı emek talebini aşınca işsizlik baş göstermiştir. Toprak mülkiyeti olmayan bu insanlar tamamen mülksüzleşmiş oldukları için kötü çalışma koşulları, düşük ücret teklifleri karşısında tekrar köylerine geri dönme şansları olmamış; bu bakımdan, feodal dönemdeki serflerin torunları olan bu yeni işçi kesiminin, işverenin sunacağı tüm koşulları kabul etmekten başka bir seçeneği kalmamıştır (Mahiroğulları, 2005: 43-45).

6. Modern Siyaset

Aydınlanma düşüncesi ve düşünürleri toplumsal, bilimsel, kültürel, sanat ve yönetim biçimleri konularında büyük bir dönüşüme öncülük etmiştir. Avrupa'da, daha önceleri Kilise'nin dogmaları ve yönetenlerin kuralları çerçevesinde işleyen tüm süreçler değişime uğramış, baş aktörler, insan ve akıl olmaya başlamıştır. Deneye, gözleme, düşünmeye ve bilimsel her türlü çalışmaya verilen değer sistematik hale gelmiş ve yükselmiştir. Siyasal alanda bununla uyumlu birçok dönüşümün izlerini görmek mümkündür. Aydınlanma hareketiyle birlikte akıl, birey, insan hakları, toplum sözleşmesi, laiklik, demokrasi, eşitlik, bilimsel düşün gibi kavramlar ön plana çıkmıştır.

Siyasal boyuttaki değişimler başta İngiltere olmak üzere Amerika ve ardından Fransa'da ortaya çıkmıştır. Aydınlanma ile birlikte öne çıkan katılımcılık ve anayasacılık kavramları çerçevesinde siyasal yönetim ancak demokratik olabilirdi. Dolayısıyla modern devlet otoritesini aydınlanma öncesi dönemlerde olduğu gibi belirli bir takım geleneksel ve dini öğelerden değil, bizzat özgür bireylerin demokratik katılımından alabilirdi. Artık iktidarın kaynağı karizmatik de değil, yasal-akılcı otoritedir (Beriş, 2006: 492). Halkı bir arada tutan

bağ dinsel, mezhepsel veya soy sop ilişkisi değil, ulus bağıdır. İktidarın meşruiyeti ulusal sınırlar içerisinde ulusuna yurttaşlık bağı ile bağlı olan bireylerin onayına bağlıdır. Yani, modern toplumda iktidarların meşruiyeti ulusal sınırlar içerisindeki yurttaşların özgür iradelerine dayalıdır. Ancak, kaynağını halktan alan iktidarın yalnızca meşru olması yetmemekte, akla da uygun olması gerekmektedir. Bir iktidarın akla uygun olabilmesi için devlet ile halk arasındaki demokratik ilişki çok iyi kurulmalı, toplumun genel iradesini temsil etmeli, toplumun gereksinimleri rasyonel olarak belirlenerek çözümlenebilmeli, yurttaşların özgürlükleri yasal güvence altına alınmalı ve iktidarın demokratik biçimi akılsal olarak temellendirilmelidir. Bu bir ölçüde günümüzdeki modern devlet anlayışının egemen hale gelmesi demektir (Suğur ve Suğur, 2004: 21).

Siyasal dönüşümün temel değeri, aydınlanma düşüncesine uygun şekilde, iktidarın rasyonalite özelinde tanımlanması olmuştur. Modern siyasal düşüncenin “toplum sözleşmesi” teorisi, toplum ile siyasal iktidar (devlet) arasındaki ilişkinin demokratik rasyonalite temelinde kurulması için önemli bir araç işlevi görmüştür. Çünkü devletin temelinde yer alan sözleşme, bu sözleşmeye katılanların akılcı çıkarına dayanmaktadır (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 275).

Aydınlanma çağı düşünürleri, devlet ve siyaset olgusunu seküler hale getirmiş, Tanrısal irade yerine akli koymuştur. Toplum ve devleti rasyonel açıklamalara dayandırmışlardır. Bu anlayışının sonucu olarak insanlar kendi hak ve özgürlüklerini korumak üzere bir araya gelerek yaptıkları sosyal sözleşme ile toplu yaşama geçmiş, siyasal sözleşme ile de devleti oluşturmuşlardır. Devletin temel varlık amacı, hak ve özgürlükleri korumak, gerekirse bunun için de güç kullanabilme meşruiyetine sahip olmaktır (Şaylan, 2003: 49-50; Göze, 2011: 142). Doğal yaşam, doğal haklar, sosyal ve siyasal sözleşme, ortak yarar, insan akli ve iradesi gibi ilkelere sahip doğal hukuk doktrini ile tanrısal hukuk görüşü terkedilmiştir. Siyasal iktidarın kaynağı insan iradesidir, devletin amacı insandır (Göze, 2011: 142-144).

Thomas Hobbes, devleti insan eseri yapay bir kurum olarak görmektedir. Doğal yaşamda rekabet, güvensizlik ve üstünlük arzusunda olan insan mücadeleciler ve saldırgan durumdadır. Böyle bir ortamda adalet ve mülkiyet kavramı yoktur. Bu durumdan kurtulmak için insan kendi akli ve iradesiyle sosyal ve siyasal sözleşmede birleşip, ölümsüz Tanrının yardımıyla ölümlü tanrı Leviathan'ı yaratmıştır (Göze, 2011: 146-156). İngiltere’de siyasî ve dinî ayrışmanın yarattığı ortam Hobbes’un Leviathan’ında ifade ettiği dinî güçten çok dünyevî hakimiyet algısının doğmasında etkili olmuştur (Şekerci, 2015: 34). Locke ise, doğal yaşamı sevgi, eşitlik, özgürlük gibi olumlu değerler ile tanımlamakta ve sosyal sözleşmenin amacının doğal yasalara uyulmaması durumunda cezalandırıcı bir üst otoriteye ihtiyaç duyulması olduğunu belirtmektedir. Bundan sonra insanın temel amacı can güvenliği ve mülkiyet haklarıdır. Egemen güç de bu doğrultuda işler yapmalı, can ve mal güvenliğini korumalı, halkın iyiliğini gerçekleştirmelidir (Göze, 2011: 170-172). Sosyal sözleşme teorisinde Hobbes ve Locke’dan ayrılan ve daha duygusal bir duruş sergileyen Rousseau’ya göre yapılması gereken şey doğa durumuna ve doğal insana ilişkin tarihsel ve olgusal bir belirlenimde bulunmak değil, onu bir fiksiyon, bir zihinsel inşâ, mantıksal tutamak noktası olarak almaktır. Ona göre insan akıllı bir varlık olarak değil, özgür ve yetkinleşme yetisine sahip varlıktır. İnsanın ayırt edici özelliği akıllı oluşu değil özgür oluşudur. İnsan akli, ilgi, istek ve ihtiyaçlara bağlı olarak bir yetkinleşme ve gelişme özelliğine sahiptir. Bu özellik de onun özgür olmasının bir sonucudur (Akdemir, 2010: 65-66).

Feodalizmden kapitalizme geçiş süreci iktisadi, ideolojik ve toplumsal hayatta yaşanan değişim ve dönüşümler ile sınırlı değildir. 1789 Fransız Devrimi hukuki, kurumsal ve devlet yönetimi konusunda en açık değişimi işaret etse de bu işaretlerin ilk örnekleri, yine İngiltere’de yaşanmıştır. 1640 İngiliz Devrimi tıpkı 1789 Fransız Devrimi gibi, kapitalizm geliştikçe devlet ve siyasal iktidardan pay alma mücadelesine girişen orta sınıf ve burjuvazinin mücadelesine sahne olmuştur (Hill, 1987: 16). Cromwell liderliğinde halk, krala

karşı ayaklanmıştır. Kralın parlamentoyu dağıtması, ağır vergiler koyması gibi aşırılıklarından kaynaklanan bu ayaklanma, kralın idam edilmesi ve İngiltere'nin cumhuriyet olması ile sonuçlanmıştır. Cromwell'in ölümüyle 1658'de monarşiye geri dönülse de kral-parlamento sürtüşmesi, kralın Mutlakiyetçi tutumları sonucu yaşanan mücadele ve sonunda 1689 Haklar Yasası gibi gelişmeler İngiltere'de iktidarda pay sahibi bir aristokrasinin doğmasına neden olmuş ve parlamenter hükümet, hukukun üstünlüğü gibi modern devlet ilkelerinin yerleşmesine ortam sağlamıştır (Sander, 2006: 110-111).

Aydınlanma düşüncesi ile akıl, bilim ve ilerleme toplumsal yaşamın hemen her alanında öne çıkarılmış, bu dönem ideolojik olarak liberalizm ve sosyalizmin de temelleri atılmıştır. Rönesans ve reformun getirdiği olan akılcılık, bireycilik, özgürlük, eşitlik, hoşgörü, anayasalcılık gibi ideallerin siyasi yansıması bu dönemde liberalizm olarak ortaya çıkmıştır.

Liberalizm, feodalitenin yıkılışının ve kapitalist toplumun gelişiminin bir ürünüdür. Mutlakiyetçi yönetime son verip, anayasal monarşizmi getiren 1688 İngiliz Devrimi'ne meşruluk sağlayan fikirlerin sahibi Locke, erken dönem liberalizmin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Hayat, hürriyet ve mülkiyet konularında vurgu yapan Locke, temsili hükümetin ve hoşgörünün de temsilcisidir (Heywood, 2011: 71-74). Ancak Aydınlanmacı "katı liberal" değerlerin, özellikle Fransız Aydınlanmasında kendisini tam olarak bulduğu kabul edilmektedir. Bütüncü, akılcı, devrimci ve kolektivist anlamda Kıta Avrupa'sı düşünce geleneği içerisinde gelişen liberal değerler Aydınlanmanın akli ön plana çıkartan yönü ile Anglosakson anlayıştan ayrıştığı yönünü de teşkil etmektedir (Özipek, 2004: 7).

Sosyalist fikirler ise, Thomas More'un Ütopya'sına hatta Platon'un Devlet'ine kadar götürülebilir. 19. yüzyıla kadar siyasi bir inanç olarak şekillenmeyen sosyalizm, sanayi kapitalizminin ortaya çıkışına bir tepki olarak gelişmiştir. İlk dönemlerinde fabrika üretimi ile zarar gören esnaf ve zanaatkarların çıkarlarını dile getirirse de kısa süre içinde büyüyen sanayi işçi sınıfının sesi olmuştur. Kapitalist ekonomik sistem yerine ortak mülkiyet fikri üzerine inşa edilen sosyalist toplumu getirmek isteyen sosyalizmin en etkili savunucusu Karl Marx'tır (Heywood, 2011: 80). Marx'a göre modernite ile bir yandan Roma döneminde bile görülmeyecek bir çürüme gözlenirken, öte yandan makineleşme sayesinde insan emeği kısaltmakta ve daha da verimli hale gelmektedir. İnsan doğaya hâkim olma konusunda ustalaşırken aynı hızla başka insanların ve rezilliğinin kölesi haline gelmektedir. İnsanların kendi doğalarının temel unsurlarını başka bir kişi ya da yapıya teslimi olarak tanımlanabilecek yabancılaşma modern kapitalist toplumlarda artmıştır ve insanın türsel varlığının tüm özgün özellikleri ile yeniden yapılandırılması ve insan doğasına yabancılaşmaya neden olan tüm etkenlerin ortadan kaldırılması için komünist toplumun inşa edilmesi gerekmektedir (Çınar, 2016: 142-144).

19. yüzyılda modern devlet, ulus devlet ile bir bütünleşme yaşamıştır. 1783 Amerika Devrimi ile 13 koloninin İngiltere'den ayrılıp bağımsızlığını kazanmış, feodalite, mutlak monarşi ve kilise karşıtı savaşına, sanayi devrimiyle güçlenen orta sınıfın eklenmesiyle 1789 Fransız Devrimi gerçekleşmiştir. Monarşinin aşırılıkları ile tetiklenen devrim sonucu özgürlük, eşitlik, ulusal egemenlik gibi kavramlar yükselişe geçmiştir (Sander, 2011: 155-164). Avrupa'da ulus devletin ortaya çıkmasında 1450 sonrasında yaşanan savaşlar da etkili olmuştur. 15. ile 17. yüzyıl boyunca Avrupa ülkeleri siyasi ve askeri merkezleşme yaşamış, devletin artan otoritesi bürokrasiyi doğurmuştur. Toplumsal grupların ilişkileri artmakla birlikte yoğun çatışmalar da yaşanmış, feodalite çözülmüş ve artan ayrışma milletlerin oluşumunda önemli rol oynamıştır (Beriş, 2006: 493) Ayrıca, feodal düzenin burjuva tarafından sarsılması ve burjuvanın ticaretini özgürce yapmak için merkezi devleti ve krallıkları desteklemesi diğer önemli etkidir. Süreklilik ve değişiklik getiren güçlerin savaşması Avrupa'da ayaklanmaların devamını getirmiş ve liberalizmin ulusçuluk ile eşgüdümlü olmasıyla ulusun çeşitli bölümlerini birbirinden ayrı tutan hükümetleri ve

kapsamlı hanedanlık devletlerini, ulus devletler şeklinde bölünmeye zorlamıştır (Sander, 2011: 189-191).

SONUÇ

Modernite, özellikleri ve dinamikleri itibariyle tüm dünyada köklü dönüşümler yaratmış bir süreçtir. Avrupa'da başlayan ve diğer coğrafyalara modernleşme güdüsü olarak sirayet eden modernite kavramı, insanı ve toplumsal yapıyı akılcılık, özgürlük, eşitlik ve bilimsel düşünme yönünde değiştirmiştir.

Aslen, klasik çağa dönüş ve yeniden diriltme amacına dayanan rasyonalite ve aklın yüceltilmesi, Rönesans, Reform, bilimsel buluşlar, coğrafi keşifler ve Aydınlanma ile tekrar ele alınmış ve Orta Çağ skolastik düşüncesi terkedilerek, yeni çağ bu temelde yeniden düzenlenmiştir. Dinsel ve geleneksel olan, "eski"ye ait her şeyi temelden değiştiren ve akıl, özgürlük, sekülerizm ve demokrasi temelleriyle "yeni"yi doğuran modernite, kültürel, entelektüel, ekonomik, toplumsal, siyasal, sanatsal ve mimari gibi pek çok alanda etkili olmuştur.

Çok yönlü ve karmaşık bir kavram olan modernitenin temel dinamikleri klasik sosyologlarca iktisadi temelde kapitalizm ve sanayileşme olarak belirlenirken, çağdaş modern dönem kuramcıları moderniteyi kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik yönleriyle ele almaktadır. Modernliğin temel dinamikleri, Rönesans, Reform, Aydınlanma, bilimsel gelişme ve Sanayi Devrimi ile Fransız Devriminin doğurmuş olduğu, akılcılık, kapitalizm, endüstrileşme, kentlilik, demokrasi, bürokrasi, uzmanlaşma, farklılaşma, bilimsel bilgi, teknoloji ve ulus devlettir (Tarhan, 2010: 20).

Modernitenin oluşumunda, kilisenin baskılarına karşı verilen siyasal ve sosyal mücadele, münzevi ve dini düşünce yerine seküler aklın gelmesi ve bilimsel düşünce sisteminin yerleşmesi, dinde reform sürecinin yaşanması, fikri ve entelektüel alanda bu düşüncelerin karşılık bulması, insana, onun aklına ve özgür iradesine önem verilmesi, dünyevi yaşamın keşfedilmesi ve çalışmanın faal olmanın yüceltilmesi şeklinde ortaya çıkan Rönesans ile bu süreçleri izleyen ve içeren Aydınlanma Çağı gibi felsefi ve fikri akımlar rol oynamıştır. Bununla birlikte coğrafi keşifler, ticaretin gelişmesi, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, ekonominin toplumsal yaşama egemen olması, göçler, yeni toplumsal sınıflar ve kentleşme olgusunun ortaya çıkması, monarşi ve oligarşilerin yıkılıp siyasal sistemlerin demokratikleşmesi gibi etmenler Modernitenin yapı taşlarını oluşturmuştur.

Görülebileceği gibi modernite kavramı yüzyıllar içinde Avrupa'da çok aktörlü ve yaşamın her alanına sirayet eden, eş zamanlı gelişen bir süreç olmuştur. Tüm dünyayı etkileyen kitlesel sonuçları günümüz toplumunu doğurmuştur. Modernleşme sürecini farklı boyutlarda yaşayan batı dışı toplumlar, kapitalizmin de etkisiyle modernitenin kendilerine uyarlanmış formunu temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, O. ve Hasan Y. (2011). "Tarihsel Süreçte Çalışma Kavramı ve Bir Kırılma Noktası Olarak Sanayi Devrimi", *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48(553), s. 69-81
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2009). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Yayınları, Ankara.
- Ahnert, T.; Décultot, E.; Grote, S.; Michelangelo-D'Aprile, I. and Lifschitz, A. (2017). "The German Enlightenment", *German History*, 35(4), pp. 588–602.
- Akdemir, F. (2010). "Aydınlanma ve Modernitenin Romantik Eleştirilmesi: Jean Jacques Rousseau", *Ekev Akademi Dergisi*, 14(44), s. 61-72.
- Akıncı, A. (2012). "Modern Ulus Devletlerin Doğuşu", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, s. 61-70.
- Arslan, A. (1992) "Aydınlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans ve Doktora Konferans Metni*.
- Baba, G. ve Önsoy, M. (2015). "Batıda Aydınlanma", *İçinde Aydınlanma Felsefesi*, ed. Çınar, M., Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, ss.1-18.
- Balcı, Y. (1995). "Geçmişten Geleceğe Çalışma İlişkileri", *Çerçeve*, İstanbul.
- Baran, M. (2013). "Avrupa'da Gelişen Modernlik ve Modernleşme Anlayışları ve Bu Anlayışların Türkiye'ye Yansımalarına Tarihî Sosyolojik Açından Bir Bakış". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 8(11), s. 55-79.
- Baykan, F. (2000). *Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Beriş, H. E. (2006). "Moderniteden Postmoderniteye", *İçinde Siyaset*, der. Türköne M., Lotus Yayınevi, Ankara, s. 482-521.
- Berman M. (1994). *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor Modernite Deneyimi*, çev. Altuğ, Ü., Peker, B., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2008). *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa.
- Çelik, F.ve Serdal F. ve Şahin, K. (2011). "Aydınlanma'nın Fransız Düşüncesi İçinde 'Katı Liberal Değerler' Bağlamında Ele Alınmasında Ansiklopedi ve Ansiklopedistlerin Yeri", *Akademik Bakış Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 23, s. 1-19.
- Çınar, M. U. (2016). "Marx, Arendt, Modernite, Yabancılaşma ve Siyaset: Ya Da, Modern Çağ'da İnsanca Bir Yaşam Mümkün Mü?", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), s.140-167.
- Çiğdem, A. (2004). *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çiğdem, A. (2006). *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çiğdem, A.(1993). *Aydınlanma Felsefesi*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- Çüçen, A. K. (2005). "Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)*, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı.
- Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*, çev. Çığman, B. Vd., İmge Yayınları, Ankara.

- Demir, Ö. ve Acar, M. (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul.
- Descartes, R. (2006). *A Discourse On The Method Of Correctly Conducting One's Reason And Seeking Truth In The Sciences*, translated by Maclean, I., Oxford University Press, Great Britain.
- Duman, F. (2006). "Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1), s. 117-151.
- Evkuran M. (2003). "Orta Çağ Paradigması ve Siyasal Düşüncenin Evrimi", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), s. 37-58.
- Gay, P. (1977). *The Enlightenment: An Interpretation The Rise Of Modern Paganism*, W. W. Norton & Company, New York.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*, çev. Kuşdil, E., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Göle, N. (2002). *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Göze A. (2011). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınevi, Ankara.
- Hampson, N. (1991). *Aydınlanma Çağı*, çev. Parla, J., Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Heywood A. (2011). *Siyaset*, Liberte Yayınevi, Ankara.
- Hill, C. (1987). *1640 İngiliz Devrimi*, çev. Kalaycıoğlu, N., Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm, E. J. (2003). *Devrim Çağı 1789-1848*, çev. Şener, S. S., Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- İlgaz C. (1997). "XIX. yy'da Toplumsal Yaşam ve Kitle İletişimine Yansıması", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 6, s. 75-82.
- İsmail C. (2012). "Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyoloji Dergisi*, 3 (6), s. 45-70.
- Jameson F. (2004). *Biricik Modernite Şimdinin Ontolojisi Üzerine İnceleme*, çev. Oğuz, S., Epos Yayınları, Ankara.
- Kant, I. (1784). *An Answer To The Question: "What Is Enlightenment?"*, Königsberg, Prussia.
- Kaypak, Ş. (2014). "Türk Aydınlanması'nın Kent ve Kentleşmeye Bakışı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), s. 121-143.
- Kongar, E. (1979). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Bilgi Yayınları İstanbul.
- Küçük M. (1994). *Modernite Versus Postmodernite*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Landes, D.S. (1969). *The Unbound Prometheus*, Cambridge University Press, New York.
- Mahiroğulları, A. (2005). "Endüstri Devrimi Sonrasında Emegin İstismarını Belgeleyen İki Eser: Germinal ve Dokumacılar", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 32, s. 41-53.
- Öktem, Ü. (1999). "Descartes'da Bilginin Kesinliği Problemi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Necati Öner Armağanı*, 11, s. 311-332.
- Özipek, B. B. (2004). *Muhafazakârlık 'Akıl Toplum Siyaset'*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Russell, B. (1973). *Batı Felsefesi Tarihi /Cilt 3/ Modern Çağ - Yeni Çağ*, çev. Sencer, M., Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Sander, O. (2006). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Segâh, T. ve Sipahi, E. B. (2014). “Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupa’sına İlişkin Genel Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), s. 189-219.
- Suğur, N. ve Suğur, S. (2004). *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçiş*, Ünite 2, <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1268/unite02.pdf>, erişim 02 Aralık, 2017.
- Şaylan, G. (2003). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Yayınları, Ankara.
- Şekerci, A. E. (2015). *Aydınlanma ve Din: İngiliz Aydınlanma Geleneğinde Din Algısı*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Tarhan, A. B. (2010). *Türkiye’de Postmodernizmle Değişen Siyasetin Siyasal İktidara Yansıması*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir.
- Turan M. (2011). *Postmodern Teori*, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Westfall, S. R. (1995). *Modern Bilimin Oluşumu*, çev. Duru, İ. H., Tübitak Yayınları, Ankara.

Cumhuriyet Döneminden Planlı Döneme Kadar Yayımlanan Reform Belgelerinin Ortak Sorun ve Öneriler Açısından İncelenmesi

Duygu AKSU*

Özet

Kamu yönetimi alanında ortaya çıkan sorunların tespiti, bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi, yönetim süreçlerinde karşılaşılan aksaklıkların giderilmesi ve daha etkin bir kamu hizmeti sunumunun sağlanması amacıyla idari reform ihtiyacı doğmuştur. Bu reform ihtiyacı ve talepler, bazen örgüt içinden, bazen ise dışsal dinamikler ve yabancı uzmanların önerileri aracılığıyla şekillenmiştir. Bu çalışmada, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960 planlı döneme kadar olan süreçte, dışsal dinamikler tarafından hazırlanan on iki yabancı uzman raporunun nitel analizi yapılmıştır. Bu kapsamda, her bir rapor içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, elde edilen bulgular tespit ve öneriler başlığı altında görselleştirilerek sunulmuştur. Çalışmanın temel amacı, Türkiye hakkında hazırlanan bu yabancı uzman raporlarının tespit ve önerilerini analiz ederek, bu tespit ve öneriler üzerine çıkarımlarda bulunmaktır. Yapılan analizler sonucunda, raporların genel olarak birbirinden bağımsız, önceki raporlarla anlamlı bir ilişki kurulmadan hazırlandığı ve bu durumun, reform süreçlerinde süreklilik ve bütünsellikten yoksunluk yarattığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın önemi, yabancı uzman raporları üzerinden Türkiye'nin idari yapısına dair yapılan tespitlerin sınıflandırılması, bu tespitler arasında neden-sonuç ilişkilerinin kurulması ve bu ilişkilerin tablo ve şekillerle görselleştirilerek sunulmasında yatmaktadır. Bu yaklaşım, bilimsel bir perspektiften bakıldığında, sınıflandırma ve sistematik analiz yapma amacına hizmet etmektedir. Bu nedenle, çalışmanın bulguları, hem tarihsel süreçte Türkiye'deki idari reformların değerlendirilmesi hem de gelecekteki reform çalışmaları için önemli bir referans niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Reform, İdari Reform, Yabancı Uzman Raporları, İçerik Analizi.

Abstract

The need for administrative reform has arisen to identify the problems in the field of public administration, to develop solutions to these problems, to eliminate the problems encountered in administrative processes and to ensure a more effective public service delivery. These reform needs and demands have been shaped sometimes from within the organization and sometimes through external dynamics and the recommendations of foreign experts. In this study, a qualitative analysis of twelve foreign expert reports prepared by external dynamics in the period from the foundation of the Republic to the planned period of 1960 was conducted. In this context, each report was analyzed through content analysis and the findings were visualized and presented under the heading of findings and recommendations. The main objective of the study is to analyze the findings and recommendations of these foreign expert reports on Turkey and to draw conclusions on these findings and recommendations. As a result of the analysis, it has been observed that the reports are generally prepared independently of each other, without any meaningful relationship with previous reports, and this situation creates a lack of continuity and holism in reform processes. The importance of this study lies in the categorization of the findings on Turkey's administrative structure in foreign expert reports, the establishment of cause-and-effect relationships between these findings, and the visualization and presentation of these relationships in tables and figures. From a scientific perspective, this approach serves the purpose of classification and systematic analysis. Therefore, the findings of the study serve as an important reference both for the evaluation of administrative reforms in Turkey in the historical process and for future reform studies.

Keywords: Public Administration, Reform, Administrative Reform, Foreign Expert Reports, Content Analysis.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, duygaksu@gmail.com, 0000-0002-8603-9074.

1. GİRİŞ

Türk Kamu Yönetimi'nin eksikliklerinin tespit edilmesi, mevcut sorunlarının ele alınması ve bu tespitler doğrultusunda çözüm önerilerinin geliştirilmesi amacıyla, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam eden süreçte, ülkeye yabancı uzmanlar davet edilmiştir. Bu uzmanlardan, Türk kamu yönetiminin yapısını analiz etmeleri, idari sistemin işleyişinde karşılaşılan aksaklıkları belirlemeleri ve bu aksaklıkları gidermek için gerekli reform çalışmalarını yürütmeleri beklenmiştir. Söz konusu yabancı uzmanlar, geldikleri ülkelerdeki yönetim sistemleri ve kendi uzmanlık alanlarındaki bilgi birikimleri doğrultusunda Türkiye için uygun reform önerileri geliştirmeyi amaçlamışlardır (Tangülü, Karadeniz ve Ateş, 2014:1909). Her bir yabancı uzman, belirli bir uzmanlık ve çalışma alanında yetkin olup, bu uzmanlık alanı çerçevesinde çalışmalarını sürdürmüştür. Örneğin, bazı uzmanlar kamu yönetimi ve idari yapıların etkinliği üzerinde dururlarken, diğerleri mali sistemler, eğitim, sağlık veya yerel yönetimler gibi spesifik alanlarda araştırmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların sonunda, her bir uzman, kendi alanında Türkiye'nin mevcut durumu hakkında tespitlerde bulunmuş ve bu tespitler doğrultusunda yönetim sistemini iyileştirmeye yönelik öneriler sunmuştur.

Yapılan çalışmaların bilimsel formata dönüşmesi ile yabancı uzmanlarca hazırlanan raporlar Türk yetkili ve sorumlu kişilere sunulmuş raporların uygulamaya alınması istenmiştir (Yıldız, 2017: 309). Yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporların konuları birbiri ile farklılık göstermekle beraber eğitim, yönetim, sanayi, tarım, maliye ve ekonomi gibi birçok alanı kapsayan konularda tespit ve önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışma kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1960 Planlı Döneme kadar olan süreçte yayınlanmış on iki yabancı uzman raporu incelenmiştir. Çalışmanın kapsamı, yalnızca yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar ile sınırlandırılmış olup, bu raporların içerik analizi yöntemi kullanılarak nitel bir değerlendirme yapılmıştır. Yabancı uzman raporlarının incelenmesinin temel amacı, bu raporlarda yer alan tespit ve önerilerin Türkiye'nin sosyo-politik ve idari yapısı ile ne derece uyumlu olduğunu, ayrıca bu önerilerin ne kadar geçerli ve uygulanabilir olduğunu analiz etmektir. Çalışmanın analiz sürecinde, raporlar dikkatlice incelenmiş ve her bir raporda yer alan tespitler ile öneriler sistematik bir şekilde kategorilere ayrılarak sunulmuştur. Bu kategoriler, tablo halinde sınıflandırılmış ve görselleştirilmiştir, böylece elde edilen bulgular daha anlaşılır ve karşılaştırılabilir hâle getirilmiştir. Bu çalışmanın önemi, derinlemesine bir analiz sürecinden geçerek yabancı uzman raporlarından elde edilen verilerin titizlikle özetlenmesi, düzenlenmesi ve sınıflandırılmasıdır. Bilimsel araştırmalarda sınıflandırmanın temel bir yöntem olması, bu çalışmanın bulgularını hem tarihsel hem de metodolojik açıdan değerli kılmaktadır. Bu yaklaşımla, Türkiye'nin idari yapısına yönelik dışsal değerlendirmelerin derinlemesine incelenmesi ve sistematik bir şekilde sunulması sağlanmıştır. Bu da çalışmanın literatüre olan katkısını artırmakta ve gelecekteki araştırmalar için önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

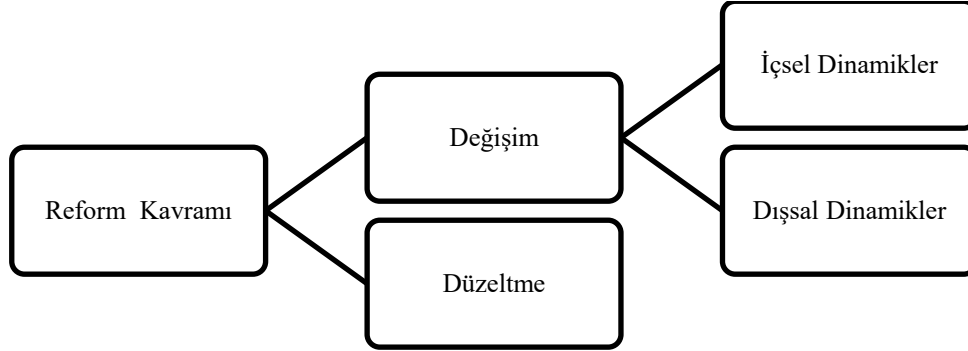
Çalışmada, öncelikle reform kavramı ve ardından idari reform kavramının kavramsal çerçevesi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Cumhuriyet Döneminden 1960 Planlı Döneme kadar yayımlanan reform belgeleri, tarihsel bir sıraya göre sıralanmış ve bu belgeler tablo hâlinde görselleştirilmiştir. Analiz bölümünde, Cumhuriyet Döneminden planlı döneme kadar olan süreçte yayımlanan belgeler incelenmiş ve bu belgelerdeki yabancı uzman raporlarında ele alınan ortak konular, grafik ve şekillerle desteklenerek sunulmuştur.

Çalışmanın ana omurgasını oluşturan ve önemini belirleyen bu sınıflandırma ve analiz sunumu, reform belgelerinin detaylı bir incelemesiyle ilişkilendirilmiş tablo aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Son olarak, yapılan inceleme ve analizler doğrultusunda yabancı uzman raporlarında yer alan tespitler ve öneriler hakkında kapsamlı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu yaklaşım, raporların sadece tarihsel değil, aynı zamanda içeriksel olarak da derinlemesine bir şekilde ele alınmasını sağlamış ve çalışmanın bilimsel katkısını artırmıştır.

2. REFORM KAVRAMININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Reform kavramı, genel olarak düzeltme ve değişim anlamlarını içerecek şekilde kullanılmaktadır. Hem bireyler hem de şirketler, kurumlar ve kuruluşlar, zaman içinde kendilerini geliştirmek, değişime ayak uydurmak ve mevcut yapılarında gerekli düzeltmeleri yapmak için reformlara ihtiyaç duyarlar (Şahin, 2019: 363). Değişim, bir yapının gelişmesi ve ilerlemesi adına atılan en önemli adımlardan biridir. Kurumlar, zamanla entropiye uğramamak, yani dağılma ve verimlilik kaybına düşmemek için sürekli olarak kendilerini yenilemeli, çevreleriyle etkileşim hâlinde olmalı ve çağın gereklerine uygun şekilde güncellenmelidir. Aksi hâlde, gelişim göstermeyen, değişime direnç gösteren ve gerekli düzeltmeleri yapmayan örgütler, zamanla etkisiz hâle gelme ve hatta yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilirler. Bu bağlamda, kurumlar için reform ve değişim ihtiyacı, hem içsel dinamikler (örneğin, kurum içindeki yapısal eksiklikler veya çalışanların talepleri) hem de dışsal dinamikler (örneğin, teknolojik gelişmeler, rekabet koşulları veya yasal düzenlemeler) tarafından tetiklenmektedir. Aşağıda, reform kavramının anlamını ve kapsamını görselleştiren bir şemaya yer verilmiştir.

Şekil 1. Reform Kavramı Şeması

Kaynak: (Şahin, 2019: 363-364)

Şekil 1’de yer alan görselde de görüldüğü üzere, reform kavramı iki temel anlamda ele alınmaktadır. İlk olarak, reform, mevcut durumu iyileştirmek, var olan eksiklikleri gidermek ve işleyişteki aksaklıkları düzeltmek amacıyla kullanılan bir terimdir. Bu anlamda, reformlar genellikle belirli bir durumu daha verimli, etkili ve amaca uygun hâle getirmeye yönelik düzeltici adımları ifade eder. İkinci olarak ise, reform kavramı daha yaygın bir kullanıma sahip olan değişim anlamına gelmektedir. Değişim, bir örgütün yapısında, işleyişinde veya stratejilerinde köklü ya da kademeli dönüşümleri ifade eder ve bu dönüşümler hem kısa vadeli hem de uzun vadeli etkiler yaratabilir. Ayrıca, değişim kalıcı olabileceği gibi, geçici bir dönemi kapsayacak şekilde de gerçekleşebilir.

Şekil 1’de, reform kavramının değişim anlamında kullanımının iki ana nedene dayandığı gösterilmektedir. Birinci neden, içsel dinamiklerdir. Bu, bir örgütteki değişimin, örgüt içinden gelen talepler doğrultusunda şekillenmesi anlamına gelir. Örgüt çalışanlarının, yaşadıkları sorunları fark ederek çözüm önerileri geliştirmesi, bu tür bir içsel dinamizmi yansıtır. Bu durum, değişimin örgüt içinde daha kolay benimsenmesini sağlar çünkü sorunları yaşayan ve çözüm üreten kişiler aynıdır. Böylece, değişim süreci örgüt çalışanları tarafından daha iyi anlaşılır ve desteklenir.

İkinci neden ise, dışsal dinamiklerdir. Bu, değişimin örgüt dışındaki kurumlar veya bireyler tarafından talep edilmesi ve çözüm önerilerinin dış kaynaklardan gelmesi anlamına gelir. Örgüt dışı uzmanlar, danışmanlar veya diğer kurumlar tarafından belirlenen sorunlar ve önerilen çözümler, örgütün dışsal dinamikler aracılığıyla değişime zorlanmasına neden olabilir. Ancak bu tür bir dışsal değişim talebi, örgüt içinde benimsenmesi daha zor bir süreç yaratır çünkü değişim önerileri, örgüt çalışanları tarafından dışarıdan gelen bir müdahale olarak algılanabilir ve dirençle karşılaşabilir.

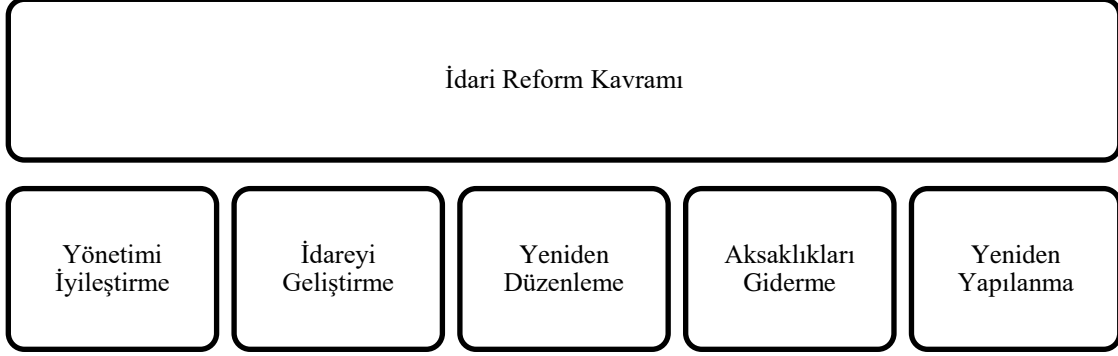
İki dinamik karşılaştırıldığında, değişimin içsel dinamikler tarafından talep edilmesi hem uygulama sürecinde hem de benimsenme aşamasında örgütler için daha avantajlı görülmektedir. İçsel taleplerle gelen değişim, örgüt kültürüne daha uyumlu ve çalışanlar tarafından daha desteklenen bir süreç oluştururken, dışsal taleplerle gelen değişim, genellikle daha fazla direnç ve uyum zorluğu ile karşılaşır. Bu nedenle, reform sürecinde içsel ve dışsal dinamiklerin dengeli bir şekilde yönetilmesi, örgütlerin başarıyla değişim gerçekleştirebilmeleri açısından kritik öneme sahiptir.

3. İDARİ REFORM KAVRAMININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

İdari reform kavramı, yönetim alanında stratejik planlamayı temel alarak, belirli bir sistem dâhilinde uygulanan değişimleri ifade eder. Bu kavram, yönetimde yapılan dönüşüm ve iyileştirme çabalarını tanımlarken, yönetim süreçlerinin daha etkin, verimli ve amaca uygun bir şekilde yerine getirilmesini sağlamayı hedefler. İdari reform kavramı yerine zaman zaman farklı terimler de kullanılmakta, bu sayede yönetimi geliştirmek, değiştirmek, dönüştürmek ve iyileştirmek amacıyla gerçekleştirilen çeşitli uygulamalar vurgulanmak istenmektedir (Mamur Işıkçı, 2017: 169). Bu farklı terimler arasında bazı nüanslar bulunsa da genel olarak idari reform, yönetimde köklü veya kapsamlı değişiklikleri ifade eder ve bu değişiklikler, yönetim faaliyetlerinin daha etkili bir biçimde yürütülmesini amaçlar.

Özellikle kamu yönetimi bağlamında, idari reformlar, yönetim yapısında yenilikler getirerek kamu hizmetlerinin kalitesini artırmayı, bürokrasiyi azaltmayı, şeffaflığı sağlamayı ve hesap verebilirliği güçlendirmeyi hedefler. İdari reformlar, yalnızca mevcut yapıların iyileştirilmesini değil, aynı zamanda yönetim anlayışında ve uygulamalarında radikal değişiklikler yapmayı da içerir. Bu anlamda, idari reformlar, yönetimin tüm düzeylerinde yapılan stratejik müdahalelerle, kurumların hem iç işleyişlerini hem de hizmet sunum kapasitelerini geliştirmeye yöneliktir. Aşağıdaki şekilde, idari reform kavramının anlamını ve kapsamını daha iyi açıklamak amacıyla bir şema sunulmuştur. Bu şema, idari reformun çeşitli bileşenlerini, bu bileşenlerin nasıl birbiriyle ilişkili olduğunu ve yönetim pratiğine nasıl yansıdığını görselleştirir.

Şekil 2. İdari Reform Kavramı Şeması

Kaynak: (Yaylı, 2019: 417-431)

Şekil 2’de sunulan idari reform kavramına ilişkin anlam şeması, bu kavramın yönetim ve idare alanlarında ne şekilde kullanıldığını ve ne tür değişimlere işaret ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu şemaya göre, idari reform kavramı, yönetimi iyileştirme, idareyi geliştirme, yeniden düzenleme, işleyişteki aksaklıkları giderme ve genel anlamda yeniden yapılanma gibi farklı ancak birbirini tamamlayan anlamlar içermektedir. Yönetim alanında gerçekleştirilen reformlar, geçmişte genellikle “islahat” olarak adlandırılırken, günümüzde bu tür yapısal değişiklikler daha çok “yeniden yapılanma” kavramı ile ifade edilmektedir. Kavramlar ve kullanım alanları zamanla çeşitlilik gösterse de idari reformların temel amacı, yönetim alanında modern ve çağdaş örgüt yapılarının oluşturulması, karar alma ve uygulama süreçlerinde hızlilik sağlanması, etkin ve verimli hizmet sunumunun gerçekleştirilmesi için gerekli değişimlerin ve düzenlemelerin hayata geçirilmesidir.

İdari reformlar, bir yönetim sisteminde köklü değişiklikler yapılmasını gerektirir ve bu süreçte dikkat edilmesi gereken bazı önemli hususlar bulunmaktadır. Öncelikle, reform yapılacak alanlarda doğru ve isabetli tespitlerin yapılması büyük önem taşır. Bu tespitler, reform sürecinin başarılı olabilmesi için sağlam bir temel oluşturur. Ayrıca, tüm ilgili aktörlerin değişim sürecine dâhil edilmesi ve yönetişim ilkesinin sağlanması gereklidir. Bu, reformların yalnızca yukarıdan aşağıya değil, aynı zamanda tabandan gelen katkılarla da şekillenmesini sağlar ve bu sayede reformlar daha geniş bir kabul görür. Ayrıca, karşılaşılan sorunlara yönelik tedavi edici çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve bu önerilerin yasal ve kurumsal temellere dayandırılması da reform sürecinin başarısı için kritik unsurlar olarak öne çıkar.

İdari reformlar, tarihsel süreçte Osmanlı Devleti’nden başlayarak Cumhuriyet’in ilk yıllarına, oradan da 1960 Planlı Dönemine ve günümüze kadar uzanan geniş bir değişim hareketini temsil eder. Her bir dönemde, ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve politik şartlara uygun olarak reform çabaları farklı biçimler almış ve yönetim yapılarında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Cumhuriyet Döneminden planlı döneme kadar yayımlanan reform belgeleri detaylı bir şekilde incelenecek ve bu belgelerin Türkiye’deki idari reform süreçlerine olan etkileri değerlendirilecektir. Bu incelemeler, idari reformların tarihsel gelişimini ve bu süreçte yapılan düzenlemelerin günümüz kamu yönetimi üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

4. CUMHURİYET DÖNEMİNDEN PLANLI DÖNEME KADAR YAYIMLANAN REFORM BELGELERİ

Reform ve idari reform kavramları, temel olarak değişim, yenilik ve sistematik düzenlemeler gerçekleştirilmesi gerektiğine işaret eder. Reform ihtiyacı, çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir ve bu faktörler hem içsel hem de dışsal dinamikler tarafından talep edilebilir. Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminden başlayarak Cumhuriyet'in kuruluşuna ve günümüze kadar uzanan süreçte yapılan reform çalışmaları, bazen içsel dinamiklerin zorlamasıyla, bazen ise dışsal dinamiklerin baskısıyla hayata geçirilmiştir. Ancak, bu reform çabalarının çözüm önerileri genellikle Batı'ya, yani yabancı uzmanlara başvurularak aranmıştır. Reform ve değişim talepleri örgüt içinden gelse dahi, üst düzey yöneticilerin yönlendirmesiyle çözüm önerileri sıklıkla yabancı uzmanlardan talep edilmiştir. Bu noktada, yönetim alanında yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar olduğu gibi, yerli uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar da bulunmaktadır (Avaner, 2020: 415). Yönetim, idari reform ya da başka alanlarda gerçekleştirilen reformların bilimsel bir zeminde ele alınması ve uygulanabilir hâle getirilmesi, büyük ölçüde raporlar aracılığıyla gerçekleştirilir. Aşağıdaki tabloda, bu kapsamda değerlendirilen yabancı uzman raporlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Cumhuriyet Döneminden Planlı Döneme Kadar Yayınlanan Yabancı Uzman Raporları

1928	Demir Yollarının Rasyonelasyonu Raporu
1933	Dorr Raporu
1939	Max Der Porten Raporları
1948	Hilts Raporu
1949	Neumark Raporu
1949	Thornburg Raporu
1951	Barker Raporu
1951	Martin-Cush Raporu
1952	Gruber Raporu
1954	Hanson Raporu
1959	Baade Raporu
1959	Chailloux-Dantel Raporu

Kaynak: (Altan, 2016: 385)

Tablo 1'de, Cumhuriyet Döneminden 1960 Planlı Döneme kadar yayınlanan yabancı uzman raporları, kronolojik sıralama ile detaylı olarak sunulmuştur. Bu çalışma kapsamında, bu döneme ait toplam on iki rapor titizlikle incelenmiştir. Söz konusu dönem içerisinde sırasıyla, "Demir Yollarının Rasyonelasyonu Raporu," "Dorr Raporu," "Max Der Porten Raporları," "Hilts Raporu," "Neumark Raporu," "Thornburg Raporu," "Barker Raporu," "Martin-Cush Raporu," "Gruber Raporu," "Hanson Raporu," "Baade Raporu" ve "Chailloux-Dantel Raporu" yayımlanmıştır. Her bir rapor, döneminin özellikleri ve ihtiyaçlarına göre hazırlanmış olup, Türkiye'nin idari, ekonomik ve sosyal alanlarda gerçekleştirdiği reform çalışmalarına yönelik önemli tespit ve öneriler sunmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, bu on iki raporun içerik analizi yapılarak, tespit edilen

bulgular, önerilen çözümler, raporlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, raporlarda yapılan yanlış değerlendirmeler ve bu bağlamda yapılması gerekenler alt başlıklar hâlinde detaylandırılmıştır. Bu analizler, raporların Türkiye'deki idari reform süreçlerine olan katkısını ve bu süreçlerin nasıl yönetildiğini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır.

5. CUMHURİYET DÖNEMİNDEN PLANLI DÖNEME KADAR YAYIMLANAN REFORM BELGELERİNİN İNCELENMESİ

Ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan hızlı değişimler, Türkiye'nin bu değişim süreçlerinden etkilenmesi ve yeni ihtiyaçların ortaya çıkması, kalkınma hedeflerinin güncellenmesiyle birlikte kamu yönetimindeki eksiklikler daha belirgin hâle gelmiştir. Bu durum, reform ihtiyacını ciddi bir şekilde artırmıştır. Türkiye'nin karşılaştığı köklü ve uzun vadeli sorunlara kalıcı çözümler bulma arayışı, yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan rapor ve belgelerin önem kazanmasına neden olmuştur. Bu raporlar, ülkenin kalkınma sürecini desteklemek amacıyla idari reformların temel taşlarını oluşturmuş ve kamu yönetiminde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir (Yılmazöz, 2009: 296). Yabancı uzmanlar, kamu yönetimi ve idare alanında dışsal dinamikler olarak işlev görmüş ve Türkiye'nin bu alanlardaki kronik sorunlarını tespit etmek, bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmek üzere görevlendirilmiştir. Görevlendirilen uzmanlar, Türkiye'nin yönetsel yapısını analiz ederek, karşılaşılan zorluklara dair geniş kapsamlı araştırmalar yapmış ve bu araştırmalar sonucunda somut çözüm önerileri sunmuşlardır. Bu süreç, Türkiye'nin kamu yönetimi reformları tarihinde önemli bir yer tutmuş ve yönetsel değişimin temel adımlarını oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, ülkenin karşı karşıya kaldığı yönetsel ve yapısal sorunları çözmek amacıyla yabancı uzmanların görevlendirilmesi yaygın bir uygulamaydı. Bu gelenek, Cumhuriyet Döneminde de sürdürülmüş ve Türkiye'nin yönetim sistemini iyileştirmek, daha etkin ve etkili bir yapıya kavuşturmak amacıyla yeniden bu yöntem benimsenmiştir (Aykaç ve Altunok, 2014: 3). Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, yalnızca yönetim alanında değil, aynı zamanda personel politikaları, ekonomik yapılar ve eğitim gibi çeşitli kritik alanlarda da yabancı uzmanların katkıları alınmış, bu uzmanlar tarafından kapsamlı raporlar hazırlanmıştır. Planlı dönem öncesinde hazırlanan bu raporlar, Türkiye'nin gelişimine dair önemli bilgiler içermekle birlikte, belirli eleştirilere de maruz kalmıştır. Eleştirilerin başında, bu araştırmaların genellikle kısa süreli olması ve dışsal dinamiklerin, yani yabancı uzmanların, Türkiye'nin ulusal sorunları hakkında yeterli bilgi ve birikime sahip olup olmadıkları konusunda duyulan endişeler yer almaktadır. Bu durum, raporların ulusal gerçekliklerle ne ölçüde örtüştüğü ve önerilerin ne kadar uygulanabilir olduğu konusunda tartışmaların doğmasına yol açmıştır. Buna rağmen, dönemin koşullarında hazırlanan bu raporlar, Türkiye'nin yönetim yapısını geliştirme çabalarında önemli bir rol oynamış ve çeşitli alanlardaki reformların temelini atmıştır. Bu dönemde yazılan ve bazıları başka isimlerle de anılan yabancı uzman raporları, Türkiye'nin yönetim reformları tarihinde önemli bir yer tutmuştur ve aşağıda sıralanmıştır (Altan, 2016: 385):

- *Demir Yollarının Rasyonalizasyonu Raporu,*
- *Dorr Raporu: Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Bir Tetkiki,*
- *Max Der Porten Raporları,*
- *Hilts Raporu,*
- *Neumark Raporu: Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor,*

- *Thornburg Raporu: Türkiye Nasıl Yükselir,*
- *Barker Raporu: Kalkınma Planı İçin Tahlil ve Tavsiyeler,*
- *Martin-Cush Raporu: Maliye Bakanlığı Kuruluş ve Çalışmaları Hakkında Rapor,*
- *Gruber Raporu: İdare Teşkilatı ve Personeli Hakkında Rapor,*
- *Hanson Raporu: Türkiye’de İktisadi Devlet Teşekküllerinin Bünyesi Murakabesi,*
- *Baade Raporu,*
- *Chailloux-Dantel Raporu: Türkiye Devlet Personeli Hakkında Bir Araştırma.*

Planlı dönem öncesinde hazırlanan raporlar, genel olarak idarenin durumu hakkında kapsamlı tespitler ve öneriler sunmaya odaklanmıştır. Yabancı uzmanlar, yaptıkları çalışmalarda yalnızca mevcut durumu analiz etmekle kalmamış, aynı zamanda kişisel görüş ve gözlemlerine dayanarak çeşitli tavsiyelerde de bulunmuşlardır. Bu raporların ortak paydada buluştukları ve özellikle üzerinde durdukları başlıca konular, aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

Şekil 3. Yabancı Uzman Raporlarında Ele Alınan Ortak Konular

Kaynak: (Aykaç, Yayman ve Özer, 2003: 161-162)

Şekil 3’te görüldüğü üzere, yabancı uzman raporlarında sıkça ele alınan ortak konular detaylı bir şekilde sıralanmıştır. Bu raporlar, tespit ve önerilerinde belirli ana başlıklar etrafında yoğunlaşmıştır: bürokrasi, ekonomi, iktisadi büyüme, personel yönetimi, performans yönetimi, ücret politikası ve zaman yönetimi. Yabancı uzmanlar, özellikle kamu yönetiminde personel sorununa dikkat çekmiş, kamu sektöründe fazla sayıda memurun bulunmasına rağmen teknik personelin yetersiz olduğunu vurgulamışlardır. Personel yönetim sisteminde uzmanlaşma ve sınıflandırma konularında yapılan hatalara ilişkin önemli tespitlerde bulunmuşlardır. Uzmanlar, personel yönetimindeki sorunları ve eksiklikleri gidermek için ücret politikasının belirlenmesi, zaman yönetiminin etkin bir şekilde yapılması, performans sisteminin kurulması ve personelin sınıflandırma, uzmanlaşma ve liyakat esaslarına göre yönetilmesi gerektiğini önermişlerdir.

Her raporda yinelenen ve kronikleşmiş bir sorun olarak nitelendirilen bürokrasi, Türk Kamu Yönetiminde en önemli sorunlardan biri olarak öne çıkmıştır. Yabancı uzmanlar,

bürokrasinin önünde duran engellerin kaldırılması, kırtasiyecilik anlayışının terk edilmesi ve yetki devrinin sağlanması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmuşlardır. Ancak bu öneriler sunulurken, bir yol haritası belirlenmemiş, önceki raporlar derinlemesine analiz edilmeden yeni raporlar hazırlanmış ve bu raporlar arasında tutarlı bir anlamsal ilişki kurulmamıştır. Bu durum, önerilen reformların uygulanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemiş, reform sürecinin etkisini azaltmıştır. Bu nedenle, raporlar arasındaki bağın güçlendirilmesi ve reform sürecinde bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Aşağıda sunulan tabloda, yabancı uzmanların Türkiye’de gerçekleştirdikleri gözlem ve araştırmalar sonucunda hazırladıkları reform belgelerinin ayrıntılı bir analizine yer verilmiştir. Her bir rapor titizlikle incelenmiş, raporlarda yer alan bulgular, sorun tespitleri ve öneriler başlıkları altında kategorize edilmiştir. Bu analiz sürecinde, her bir belgenin özgün içerikleri dikkate alınarak, raporlar arasında benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir. Ayrıca yabancı uzmanların yaptığı tespitler, o dönemin idari açıdan sorunlarına ışık tutarken, sundukları çözüm önerileri de değerlendirilmiştir. Bu analiz, Türkiye’nin yönetim yapısında meydana gelen değişimlerin daha iyi anlaşılması için önemli bir temel sunmakta, aynı zamanda bu raporların Türkiye’nin reform sürecine nasıl katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Tabloda, raporların içeriği, önerilerinin uygulanabilirliği ve uzun vadeli etkileri detaylı bir şekilde ele alınarak, Türkiye’nin yönetim tarihinde bu raporların oynadığı kritik rol vurgulanmıştır.

Tablo 2. Cumhuriyet Dönemi Reform Belgelerinin Analizi

RAPOR ADI	TESPİTLER	ÖNERİLER
Demir Yollarının Rasyonelasyonu Raporu	Nitelikli Personel ve Teknik Personel Azlığı Sorunu Boş Kadro Sorunu ve Memur Sayısı Sorunu	İstihdam Önerisi Kadro Sistemi Önerisi
Dorr Raporu	Nitelikli Personel Sorunu Üst Düzey Yönetici Sorunu Yetki Devri Sorunu Merkeziyetçilik ve Bürokratik Yapı Sorunu Kırtasiyecilik Denetim Sorunu	Zaman Yönetimi Performans Yönetimi Yetki Devri İşe Alım Kriterlerinin Belirlenmesi Yükselme ve Tayin Kriterlerinin Belirlenmesi İşe Elverişli Olmayanların İşten Uzaklaştırılması
Max Der Porten Raporları	Nitelikli ve Uzman Personel Sorunu	Nitelikli ve Uzman Personel Önerisi
Hilts Raporu	Teknik Personel Sorunu	Nitelikli Personel Önerisi
Neumark Raporu	Memur Sayısı Sorunu Nitelikli Personel Sorunu Kırtasiyecilik Denetim Sorunu Memur Dağılımı Sorunu Merkeziyetçilik	Memur Sayısının Azaltılması Personel Eğitimi ve Nitelikli Personel Önerisi Kanun Düzenlemesi Önerisi Yeni Bir Kurum Önerisi Ücret Sistemi Önerisi Zaman Yönetimi
Thornburg Raporu	Kırtasiyecilik Bürokratik Yapı Sorunu Üst Düzey Yönetici Sorunu Liyakat ve Kayırmacılık Sorunu Uzman Personel Eksikliği Sorunu	Yetki Devri Nitelikli Personel Memur Sayısının Azaltılması Sistem İyileştirilmesi Liyakat

Barker Raporu	Merkeziyetçilik Üst Düzey Yönetici Sorunu Bürokrasi ve Bürokratik Yapı Sorunu Kırtasiyecilik Sevk ve İdare Sorunu Nitelikli Personel Sorunu Liyakat Sorunu Memur Sayısı Sorunu	Yetki Devri Önerisi Yeni Kurum Önerisi Kamu Yönetimi Kürsüsü Önerisi Ücret Sistemi Değişikliği Önerisi Hizmet İçi Eğitim Önerisi İşten Uzaklaştırma Önerisi İşe Alma, Emeklilik ve Terfi Sistemi Önerisi Memur Sayısının Azaltılması
Martin-Cush Raporu	Merkeziyetçilik Görev Tanımı Eksikliği Sorunu Üst Düzey Yönetici Sorunu Nitelikli Personel Sorunu Sevk ve İdare Sorunu Nitelikli ve Uzman Personel Sorunu Kırtasiyecilik Sorunu	Yetki Devri Önerisi Ücret Sistemi, Sınav Sistemi ve Personel Kayıt Sistemi Önerisi Hizmet İçi Eğitim İşe Alım Kriterlerinin Belirlenmesi, Sınıflandırma İlkesi, Emeklilik ve İşten Uzmanlaştırma Önerisi Liyakat Sistemi Önerisi Performans Yönetimi Önerisi
Gruber Raporu	Ücret Sistemi Sorunu Çalışma Saatleri Sorunu Sınıflandırma Sorunu Kadro Şişkinliği Sorunu	Ücret Sistemi Önerisi Standart Çalışma Süresi Önerisi Sınıflandırma İlkesi Önerisi ve Yeni Kurum Önerisi Yeni Memur Alınmaması Önerisi ve Memur Sayısının Azaltılması Önerisi
Hanson Raporu	İktisadi Alanda Yaşanılan Sorunlar	Devletçilik Politikasında Düzen
Baade Raporu	Nitelikli Uzman Personel Sorunu	Nitelikli ve Uzman Personel Önerisi
Chailloux-Dantel Raporu	Üst Düzey Yönetici ve Kayırmacılık Sorunu Ücret Sistemi Sorunu Liyakat, Atama ve Terfi Kriterleri Sorunu Bürokratik Yapı Sorunu Unvan Çeşitliliği Sorunu İş Tanımı Sorunu ve Nitelikli Personel Sorunu	Liyakat Önerisi Ücret Sistemi Önerisi Sınıflandırma Sistemi Önerisi Yeni Kurum Önerisi Kariyer Sistemi Önerisi Liyakat, Kariyer ve Sınıflandırma Sistemi Önerisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2’de, 1960 Planlı Döneme kadar yayımlanan yabancı uzman raporlarının analizine yer verilmiştir. Bu tabloda, çeşitli dönemlerde farklı yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporların içeriği incelenmiş ve bu raporlar arasında ortaklaşa belirtilen sorunlar ve öneriler öne çıkarılmıştır. Raporların ortak noktada belirlediği sorunlar arasında en dikkat çekici olanlar; memur sayısındaki dengesizlikler, uzmanlaşma ve sınıflandırma eksiklikleri, bürokrasi ve kırtasiyecilik sorunları, personel ve ücret sistemindeki yetersizlikler ile nitelikli ve teknik personel açığı gibi temel meselelerdir. Raporların ortak sorunlara yönelttiği ortak çözüm önerileri arasında ise liyakat, kariyer, nitelikli personel, uzmanlaştırma ve çeşitli sistemlerin yeniden düzenlenmesi önerisi yer almaktadır.

İncelemelerden görüldüğü üzere, raporların yazıldıkları yılların farklı olması ve bu raporları hazırlayan araştırmacıların farklı kişilerden oluşmasına rağmen, hemen hemen aynı sorunlar ve öneriler üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun başlıca nedenleri arasında, Türkiye’ye dair genel yargıların ve kalıplaşmış görüşlerin yabancı uzmanlar tarafından

tekrarlanması, önceki raporların yeni raporları hazırlayan araştırmacılar tarafından yeterince incelenmemesi, çalışmalara ilgili kurum ve kuruluşların personelinin yeterince dâhil edilmemesi, yöneticilerin ve yerel tecrübelerin göz ardı edilmesi ve nihayetinde raporlar arasında bir anlamsal ilişki kurularak bütüncül bir analiz yapılmaması gibi faktörler bulunmaktadır. Bu nedenlerin dayanakları ise öncelikle yabancı uzman raporlarında sıklıkla rastlanan bazı metodolojik eksikliklere dayanmaktadır. Birincisi, bu raporları hazırlayan uzmanlar, genellikle Türkiye'ye dair önceki çalışmalarda sıkça tekrarlanan klişe ve genel yargılara dayanarak analiz yapmışlardır. Bu yargılar, yerel dinamikler ve değişkenlikler yeterince göz önünde bulundurulmadan oluşturulmakta ve dolayısıyla raporlar arasında benzer sorunlar ve öneriler yinelenmektedir. İkinci olarak, araştırmacıların önceki raporları yeterince incelememeleri, yeni raporların eskileriyle anlamlı bir ilişki kurmasını engelleyerek bir tekrara yol açmaktadır. Üçüncü olarak, bu raporlarda ilgili kurum ve kuruluşların personelinin katkılarının sınırlı kalması, yerel bilgi ve tecrübenin eksikliğine neden olmakta ve dolayısıyla raporlar, sahadaki gerçek durumu yeterince yansıtmamaktadır. Son olarak, raporlar arasında anlamlı bir bağ kurulmadan yapılan analizler, bütüncül bir yaklaşımı engelleyerek sorunların derinlemesine ele alınmasına fırsat vermemektedir. Bu nedenler, saha araştırmalarında yerel bilgi ve deneyime dayanan çalışmaların eksikliğine ve önceki araştırmaların yeterince değerlendirilmemesine dayanmaktadır.

Bu eksiklikler, hazırlanan raporların etkinliğini ve uygulanabilirliğini sınırlamış; raporların sunduğu çözüm önerilerinin hayata geçirilmesinde zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. Raporların sunduğu çözüm önerilerinin hayata geçirilmesinde sadece raporların içsel eksiklikleri değil, aynı zamanda ülkedeki siyasi ortam ve dünya konjonktürü de önemli bir rol oynamış olabilir. Özellikle Türkiye gibi dinamik bir siyasi yapıya sahip ülkelerde, çözüm önerilerinin uygulanabilirliği, hükümetin politik önceliklerine, siyasi istikrara, bürokratik yapıya ve karar alma süreçlerine doğrudan bağlıdır. Ayrıca, küresel ekonomik ve siyasi gelişmeler, dış ilişkiler ve uluslararası baskılar da bu süreçleri etkilemektedir. Örneğin, raporlarda öne sürülen bazı öneriler, siyasi ya da ekonomik kriz dönemlerinde ikinci plana atılabilir veya dış politikadaki değişimler nedeniyle uygulanamayabilir. Dolayısıyla, bu tür dış faktörlerin de çözüm önerilerinin uygulanmasında zorluklar yarattığı dikkate alınmalı ve değerlendirmelerde bu konjonktürel etkiler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, raporların analiz edilmesi sürecinde, önerilerin tekrar niteliğinde olduğu ve uzun vadeli bir perspektifin eksik kaldığı gözlemlenmiştir. Tablo 2'deki analiz, Türkiye'nin idari yapısının geliştirilmesi amacıyla hazırlanan bu raporların içerdiği tekrarlanan sorunları ve bunların ardında yatan sebepleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koyarak, gelecekte benzer çalışmalarda dikkate alınması gereken önemli hususları vurgulamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Değişim, günümüz dünyasında hem bireyler hem de örgütler için gelişimin, ilerlemenin ve rekabet koşullarına uyum sağlamanın temel bir gerekliliği hâline gelmiştir. Bireylerin kişisel olarak gelişmesi ve örgütlerin entropiye (yokoluş) uğramadan etkin bir şekilde faaliyet göstermesi için değişime, yeniliğe ve etkileşime açık olmaları kaçınılmazdır. Değişim ihtiyacı, örgütler tarafından iki ana kaynaktan doğmaktadır ve bu iki kaynağın da değişimin talep edilmesinde önemli rolü vardır.

Birinci kaynak, içsel dinamiklerdir. İçsel dinamikler, örgütün kendi içinden kaynaklanan değişim taleplerini ifade eder. Bu durum, genellikle örgüt içindeki bireylerin veya grupların mevcut durumdan memnuniyetsizlik duyması, mevcut süreçlerin veya uygulamaların

yetersiz olduğunu düşünmesi ve bu konuda içsel çözümler üretmeleriyle ortaya çıkar. İçsel dinamikler çerçevesinde, örgüt içerisindeki tespitler ve öneriler genellikle doğrudan sorunların çözümüne yönelik olur ve bu öneriler, örgütün iç yapısını ve işleyişini iyileştirmek amacıyla geliştirilir.

İkinci kaynak ise dışsal dinamiklerdir. Dışsal dinamikler, değişim taleplerinin ve önerilerinin örgüt dışından geldiği durumu ifade eder. Bu, genellikle pazar koşullarındaki değişiklikler, yasal düzenlemelerdeki yenilikler, teknolojik gelişmeler veya dış paydaşların baskıları gibi faktörlerden kaynaklanır. Dışsal dinamikler, örgütün çevresindeki değişimlerin, beklentilerin ve gereksinimlerin etkisi altında oluşur ve bu durum, örgütün dış kaynaklardan gelen tespit ve önerilerle değişime yönelmesini sağlar.

Her iki dinamik de değişim sürecinde önemli bir rol oynar. İçsel dinamikler, örgütün kendi içsel kaynaklarından gelen ve genellikle daha derinlemesine ve özelleşmiş çözümler sunan talepleri içerirken, dışsal dinamikler ise örgütün dış çevresiyle uyumlu hale gelmesini sağlayan, daha geniş kapsamlı ve genellikle zorlayıcı olan talepleri içerir. Bu iki dinamiğin etkili bir şekilde yönetilmesi, örgütlerin sürdürülebilir bir başarı elde etmesi ve rekabet avantajı sağlaması açısından kritik öneme sahiptir.

Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemlerinden Cumhuriyet'in kuruluşuna ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar reform kavramı, sürekli olarak değişim hareketlerinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte, reform ihtiyacı çoğunlukla içsel ve dışsal dinamikler tarafından ortaya konmuştur. Ancak, değişim ve reform talepleri içsel dinamiklerden kaynaklansa da çözüm önerileri genellikle dışsal dinamiklerden, yani yabancı uzmanlardan temin edilmiştir. Bu durum, kamu yönetiminin sorunlarının tespitinde ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinde yabancı uzmanlara başvurulması ihtiyacını doğurmuş ve yönetim tarihinde "yabancı uzman raporları dönemi" olarak adlandırılan bir dönem yaşanmıştır.

Çalışmanın odaklandığı bu yabancı raporlar arasında, Cumhuriyet'in ilk yıllarından planlı döneme kadar yayınlanan toplam on iki rapor, detaylı bir şekilde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Bu on iki rapor, kronolojik sırayla ele alınarak her birinin içeriği değerlendirilmiştir. İncelemeler sonucunda elde edilen bulgular, tablo ve şekil yardımıyla görselleştirilmiş ve kapsamlı bir şekilde sunulmuştur. Bu görselleştirmeler, raporların içeriklerini, önerilerini ve tespitlerini daha anlaşılır bir biçimde ortaya koyarak, reform süreçlerinin tarihsel gelişimini ve yabancı uzmanların katkılarını daha iyi kavramaya yardımcı olmuştur.

Yabancı uzman raporlarının incelenmesi sonucunda, raporlarda ortak olarak tekrar eden konular arasında bürokrasi, ekonomi, iktisadi büyüme, personel yönetimi, performans yönetimi, ücret politikası ve zaman yönetimi gibi temel başlıkların yer aldığı görülmüştür. Uzmanlar, Türkiye'nin mevcut durumunu göz önünde bulundurarak çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler genel olarak, memur sayısının azaltılmasını, hizmet içi eğitimin artırılmasını, ücret politikasının iyileştirilmesini, personel yönetim sistemindeki eksikliklerin giderilmesini, performans yönetim sistemlerinin kurulmasını, büyük sanayi kuruluşlarından ziyade tarıma yönelmenin teşvik edilmesini, nitelikli personel sayısının artırılmasını ve teknik personel konusuna daha fazla önem verilmesini içermektedir.

Raporların benzer konulara odaklanması, bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak, tespitlerin ve önerilerin çoğu benzerlik göstermekte ve bu durum, raporlarda doğru

tespitlerin yapılmadığını ve etkili tedavi edici önerilerin sunulmadığını düşündürmektedir. Ayrıca, genel görüşler çerçevesinde yapılan çalışmalar, önceki raporların detaylı bir şekilde incelenmediğini ve içsel dinamiklerin rapor sürecine yeterince dâhil edilmediğini göstermektedir. Bu da tecrübelerden yeterince yararlanılmadığını ve raporlar arasında anlamsal bir ilişki kurulmadığını ortaya koymaktadır. Böylece, raporlar arası tutarsızlıklar ve etkisiz öneriler, yabancı uzman raporlarının uygulanabilirliğini ve verimliliğini sınırlandırmaktadır.

Sonuç olarak, yabancı uzman raporlarının incelenmesi, Türkiye'deki yönetim reformlarının tarihsel gelişim sürecinde ortaya çıkan belirli eğilimleri ve sorunları ortaya koymuştur. Ancak, bu raporlarda sıkça karşılaşılan benzerlikler, eksikliklerin ve tutarsızlıkların mevcut olduğunu göstermektedir. Özellikle, tespitlerin ve önerilerin yüzeysel kalması, önceki raporların detaylı bir şekilde analiz edilmemesi ve içsel dinamiklerin yetersiz temsil edilmesi, reform süreçlerinin etkinliğini azaltmıştır. Bu bağlamda, gelecekteki reform çalışmalarında daha kapsamlı ve derinlemesine analizler yapılması, içsel ve dışsal dinamiklerin dengeli bir şekilde değerlendirilmesi ve önceki raporların ışığında yenilikçi yaklaşımlar geliştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, raporların daha etkili hâle gelmesi için, yerli uzmanların ve ilgili paydaşların süreçlere aktif olarak dâhil edilmesi, tecrübelerin ve yerel bilgilerin göz önünde bulundurulması ve raporlar arasında daha tutarlı ve anlamlı ilişkilerin kurulması gerekmektedir. Böylece, reform süreçleri daha kapsamlı, uygulanabilir ve sürdürülebilir hâle getirilebilir ve Türkiye'nin yönetim yapısının modernizasyonunda daha somut adımlar atılabilir.

KAYNAKÇA

- Altan, Y. (2016), “Türk Kamu Personel Rejiminde Reform İhtiyacı: Reformu Gerektiren Dış Etkenler Ekseninde Bir Değerlendirme”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 381-398.
- Avaner, T. (2020), Reformun Antropolojisi: Kamu Yönetiminde Bağımlılık Sorunu, Ankara: Gazi Kitapevi.
- Aykaç, B. ve Altunok, H. (2014), “Türk Yönetim Sistemini Etkileyen Yabancı Uzman Raporları Üzerine Bir İnceleme: Mook ve Podol Raporlarında Yöneticilik”, İGÜSBD, 1(1), 1-18.
- Aykaç, B. Yayman, H. ve Özer, M. A. (2003), “Türkiye’de İdari Reform Hareketlerinin Eleştirel Bir Tahlili”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı:2, 153-179.
- Mamur Işıkcı, Y. (2017), “Türkiye’de İdari Reform Çalışmalarının Tarihsel Perspektif Açısından Değerlendirilmesi”, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 167-191.
- Şahin, Y. (2019), Yönetim Bilimi ve Türk Kamu Yönetimi, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tangülü, Z. Karadeniz, O. ve Ateş, S. (2014), “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Sistemimizde Yabancı Uzman Raporları (1924-1960)”, Turkish Studies, 9(5), 1895-1910.
- Yaylı, H. (2019), Yönetim ve Reform, Özer, M. A. (Ed.), Yönetim ve.. içinde (417-438), Ankara: Gazi Kitapevi.
- Yıldız, M. (2017). “1945-1960 Dönemi Hazırlanan Yabancı Raporların Türk Sanayi Politikalarına Etkileri”, Turkish Studies, 12(31), 312-313.
- Yılmazöz, M. (2009), “Türkiye’de Kamu Personel Yönetimi Sorunu”, Maliye Dergisi, Sayı:157, 293-302.

Tunus Cumhuriyeti Yerel Yönetim Yapısı: Türkiye Cumhuriyeti ile Karşılaştırmalı Bir Analiz

Yağmur CAN¹

Özet

Bu çalışmada gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye ile Arap Baharı sonrasında demokratik bir dönüşüm sürecine giren Tunus arasında yerel yönetimlerin yapısal özellikleri ve işleyişi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Araştırmanın temel amacı, iki ülkenin yerel yönetim yapılarını derinlemesine incelemek, benzerliklerini ve farklılıklarını belirlemek ve bu çerçevede kapsamlı bir değerlendirme yapmaktır. Analiz sonucunda Türkiye ile Tunus arasındaki yönetim şekilleri, seçim sistemleri ve kamuoyu katılım seviyelerindeki farklılıklar her iki ülkenin yerel işleri yönetme ve demokratik katılımın sağlanması noktasında karşılaştıkları benzersiz siyasi manzaraları ve zorlukları vurgulamaktadır. Elde edilen bulgulara göre; Türkiye'nin daha katılımcı ve duyarlı bir yerel siyasi ortam sergilediği Tunus'un ise yeni yönetim yapısının teorik faydalarını hayata geçirmede zorluklarla karşı karşıya olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Tunus, Yerel Yönetimler, Yerelleşme, Karşılaştırmalı Analiz

Abstract

This study comparatively examines the structural characteristics and functioning of local governments in Turkey, a developing country, and Tunisia, which has entered a democratic transformation process after the Arab Spring. The main objective of the study is to examine the local government structures of the two countries in depth, to identify their similarities and differences, and to make a comprehensive evaluation within this framework. The analysis reveals that the differences in the forms of governance, electoral systems and levels of public participation between Turkey and Tunisia highlight the unique political landscapes and challenges that both countries face in managing local affairs and ensuring democratic participation. The findings suggest that Turkey exhibits a more participatory and responsive local political environment, while Tunisia faces challenges in realizing the theoretical benefits of the new governance structure.

Keywords: Turkey, Tunisia, Local Governments, Localization, Comparative Analysis

---

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ORCID: 0000-0001-9679-8819, yagmurrcaan327@gmail.com

GİRİŞ

Küreselleşme süreci, teknolojik ilerlemeler ve bilgi akışının hızlanmasıyla birlikte dünyayı adeta küçük bir köye dönüştürmüştür. Bu küçülen dünya, kamu yönetimi alanında da önemli değişikliklerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Geleneksel, merkeziyetçi kamu yönetimi yapıları, artan karmaşıklık ve dinamik sosyo-ekonomik koşullar karşısında yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu durum, daha esnek, dinamik ve etkileşimli yönetim modellerine olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, “Yeni Kamu Yönetimi” olarak ifade edilen ve adem-i merkeziyetçilik prensiplerine dayanan yeni bir yönetim anlayışı gelişmiştir.

Yeni kamu yönetimi anlayışı, yerel yönetimlerin rolünü yeniden tanımlamış ve bu anlayışta yerel yönetimler yalnızca kamusal hizmetlerin etkin bir şekilde üretilmesi ve dağıtılmasından sorumlu kuruluşlar olmanın ötesine geçerek demokratik yönetimin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Halka en yakın birimler olan yerel yönetimler, toplumun ihtiyaçlarını doğrudan tespit edip, bu ihtiyaçlara hızlı ve etkin çözümler üretebilmek için demokratik kriterlere uygun olarak yeniden yapılandırılmıştır. Katılımcı demokrasi anlayışının benimsenmesiyle idari, siyasi, ekonomik ve kültürel vb. alanlarda faaliyet gösteren bu özerk kuruluşlar toplumun dinamiklerine hızla uyum sağlayabilmekte ve yerel halkın sesini daha güçlü bir şekilde duyurabilme gücü yakalamıştır.

Bu geniş kapsamlı ve katılımcı yönetim anlayışı, yerel yönetimleri merkezi hükümet politikalarının uygulanmasında önemli bir aktör olarak konumlandırmaktadır. Aynı zamanda da yerel yönetimlerin sosyal adalet, ekonomik kalkınma ve çevresel sürdürülebilirlik gibi küresel önceliklere yönelik yerel çözümler üretme kapasitelerini artırmaktadır. Yerel yönetimlerin bu dönüşümü küreselleşmenin getirdiği zorluklara uyum sağlamak ve halkın beklentilerine cevap vermek açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu yeni yönetim modeli ile aynı zamanda demokrasinin kökleşmesine ve toplumun tüm kesimlerinin yönetim süreçlerine aktif olarak katılımına olanak sağlayarak daha şeffaf ve hesap verebilir bir kamu yönetimi anlayışının önünü açmaktadır.

Bu çalışma, küreselleşen dünya düzeninde yerel yönetimlerin önemini ve bu bağlamda Tunus ile Türkiye arasındaki yerel yönetimleri karşılaştırmalı olarak ele alarak hazırlanmıştır. İlk olarak Tunus’un genel bilgileri, Arap Baharı’nın bu Kuzey Afrika ülkesi üzerindeki etkileri ve siyasi dönüşüm süreci incelenmiştir. Özellikle Tunus’taki yerel yönetimlerin demokratikleşme sürecinde nasıl bir evrim geçirdiği, tarihsel gelişmeleri analiz edilmiştir. Ayrıca Tunus’un siyasi ve idari yapısını, özellikle de yarı başkanlık sistemi ve çift meclisli parlamento yapısını mercek altına alınarak bu yapıların yerel yönetimlere olan etkileri adına bir analiz yapılmıştır. Türkiye ve Tunus yerel yönetimlerinin karşılaştırmalı analizinde ise her iki ülkedeki yerel yönetimlerin güçlü ve zayıf yönleri ele alınmıştır. Her iki ülkenin yerel yönetim modellerinin karşılaştırılması, birbirlerinden öğrenebilecekleri pratikler, iyi veya kötü uygulamalar adına önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu tür bir analiz, daha iyi bir kamu hizmeti ve daha güçlü bir demokratik yönetim için potansiyel iyileştirmeler ve stratejiler geliştirilmesine olanak tanıyabilir niteliktedir.

1. Tunus Hakkında Genel Bilgiler ve Tarihçesi

Tunus Cumhuriyeti, 162.155 k m² toprağa ve yaklaşık olarak 12 milyon nüfusa sahip, Akdeniz’e kıyısı olan, doğusunda Libya batısında Cezayir ile komşu bir Kuzey Afrika ülkesidir. Ülkenin güney kısmını Büyük Sahra Çölü kaplamaktadır. Fiziki yapısı itibarıyla Tunus Kuzey, Güney ve Sahil bölgesi olmak üzere üç bölgeye ayrılmaktadır. Kuzey bölgesi, Atlas Dağlarının Akdeniz kıyısı boyunca uzanımı olan iki dağ şeridinin yer aldığı bölgedir. Güney bölgesi Gabes Körfezinin çerçevelediği geniş Cafara ve Nefta ovalarından ve Büyük Sahra’ya kadar ulaşan düzlük arazilerden oluşmaktadır. Sahil bölgesi ise ülkenin Tunus şehri

güneyinde bulunan kıyı bölgesini de içine alan Suse, Sifakis ve Kayrevan şehirlerinin bulunduğu bölgedir (Tunus Ülke Raporu, 2012; Tunus Ülke Raporu, 2019).

Tablo 1: Tunus Hakkında Genel Bilgiler

Yönetim Şekli	Üniter, Yarı Başkanlık Sistemi
Cumhurbaşkanı	Kais Saied
Başbakan	Kamel Maddouri
Yasama Organı	Halk Temsilciler Meclisi
Başkent	Tunus
Diller	Arapça
Para Birimi	Tunus Dinarı
Kişi Başına Düşen GSYH	4.435 \$
Toplam Nüfus	12,3 Milyon

Kaynak: DEİK, 2024; EU Committee of the Regions, 2024

Tablo 1’de de görüldüğü üzere Tunus’un yönetim şekli üniter, yarı başkanlık sistemine sahiptir ve bu sistem cumhurbaşkanının yanı sıra bir hükümet başkanı tarafından da desteklenmektedir (EU Committee of the Regions 2024). Ülkenin başkenti Tunus şehridir ve resmi dili Arapçadır. Etnik yapısını ise Araplar ve Berberi’lerden oluşmaktadır. Ülkenin inanç dağılımı ise %98 Müslüman, %1 Hristiyan, Musevi ve %1 diğer dinlere mensup kişilerden oluşmaktadır. Ülkenin para birimi ise Tunus Dinarı’dır (Tunus Ülke Raporu, 2012; Tunus Ülke Raporu, 2019). Tunus, Arap dünyasında demokratik yapıya geçiş yapmış ve bu yapıyı koruyabilen ender ülkelerden biridir. Bu yapı, Tunus’un hem iç dinamiklerinde hem de dış politikasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu minvalde Tunus’un demokratikleşme süreci, Arap Baharı’nın ardından farklı bir yöne evrilmiştir.

Arap Baharı, genel demokratikleşme süreci ve yerel yönetimlerin anlaşılması açısından kritik bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Tunus’un tarihine kısa bir bakış atmak mevcut siyasi ve toplumsal yapıların daha iyi anlaşılmasına olanak tanıyacaktı. Tunus tarihi, kaynaklarda genellikle antik çağlardan tarihçesi antik çağlardan başlayarak günümüze uzanır ve coğrafyası birçok medeniyetin etkileşim noktası olmuştur (Brown ve Murphy, 2024; Knapp, 1977). Uzun yıllar süren sömürge dönemi ve bağımsızlık mücadeleleri sonucunda yakın tarih olarak Tunus 20 Mart 1956’da bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık ilanının ardından Tunus devleti bir yıl kadar krallık şeklinde yönetilmiş ve 1957 yılında cumhuriyet ilan edilmiştir. Yeni Tunus yönetiminin ilk devlet başkanı Habib Burgiba tek adam rejimi ile ülkeyi 30 yıl boyunca monarşi cumhuriyeti şeklinde yönetmiştir. Bağımsızlığın ilan edildiği tarihten itibaren ilk çok partili seçimler 1981 yılında yapılmış ve seçimi Burgiba’nın partisi kazanmıştır. Ancak Burgiba’nın zulümleri, baskıları ve faaliyetleri tepkilere yol açmış ve dönemin Başbakan’ı Zeynel Abidin Bin Ali bu durumu lehine kullanarak 7 Kasım 1987’de bir darbe gerçekleştirmiş ve yönetime el koymuştur. (Habib Burgiba’nın sağlık sorunları ve yaşlılığı gerekçe gösterilmiş ve Anayasa’nın 57. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanlığı makamı Zeynel Abidin Bin Ali tarafından devralınmıştır.)

Zeynel Abidin Ben Ali, Tunus’ta uzun yıllar boyunca otoriter bir yönetim anlayışıyla iktidarda kalmış ve ülkeyi eski diktatörlük rejimi benzeri bir yöntemle yönetmiştir. Göstermelik seçimler ve medya üzerindeki sıkı kontrolle 2011 yılına kadar gücünü korumuş olan Ben Ali, dönemin tipik “demir yumruğu” olarak tanımlanmıştır. Ancak, 2010 yılının

sonlarında başlayan ve “Yasemin Devrimi” olarak adlandırılan halk ayaklanmaları Ben Ali'nin yönetimini sarsmıştır (Koçak, 2012: 24-25). Bu süreç, Arap Baharı'nın da fitilini ateşleyen kıvılcım olmuştur. Ben Ali, halkın giderek artan protestolarını bastırma çabalarında başarısız olmuş ve sonunda 2011 yılında, yoğun baskılar altında koltuğunu terk etmek zorunda kalmıştır. Olayların şiddetlenmesi üzerine, Ben Ali Suudi Arabistan'a sığınarak ülkesini terk etmiştir (Lee, 2011; Nader, 2022).

Tunus'ta başlayan bu gösteriler, kısa süre içinde ülke geneline yayılmış ve ardından Orta Doğu'nun diğer bölgelerine de sıçramıştır. Hızla büyüyen bu hareketler, bölgede benzeri görülmemiş bir dizi siyasi değişim ve hükümet düşmelerine neden olmuştur. Bu süreçte Tunus, demokratikleşme yolunda önemli adımlar atmış ve Arap Baharı'nın diğer ülkeler üzerindeki etkisi de dikkate değer ölçüde artmıştır. Bu dönüşümler, Tunus'un yanı sıra bölgedeki diğer ülkelerde de siyasi ve toplumsal yapıları temelden etkilemiştir (Euronews, 2019; BBC News, 2019a; İNSAMER, 2020; Çerdek ve Örki, 2019: 55; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024; Başkan, 2011: 2-3).

2. Tunus'un Siyasi, Yönetsel Yapısı ve Seçim Süreçleri

Arap Baharı ve akabinde Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle Tunus'ta çok partili demokrasiye geçilmiş ve ülkede demokratik bir dönüşüm süreci başlamıştır. 2011 yılında yeni bir anayasa hazırlayacak olan “Ulusal Kurucu Meclis” seçimleri gerçekleştirilmiştir. Seçim sonucunda liderliğini Raşid Gannuşî'nin yaptığı Ennahda Hareketi oyların % 40'ını almış ve birinci parti olarak çıkmıştır. Ennahda, Cumhuriyet için Kongre ile Ettakatol Partileri arasında 21 Kasım 2011 tarihinde bir koalisyon hükümeti kurmuştur (Ulutaş ve Torlak, 2011).

Ennahda'nın seçimi kazanmasının ardından ülkede rejim tartışmaları başlamış ve bu tartışmaları yoğun sokak gösterileri de izlemiştir. Ennahda'nın icraatları yoğun bir dirençle ve tepkiyle karşılaşmıştır. Tüm bunların neticesinde Ennahda'nın iktidarı adım adım geri çekilmiş, 2013 yılında iki muhalif milletvekili suikasta kurban gitmesi sonucunda siyasi kriz ortaya ve hükümet düşmüştür. Krizin çözümü başkanlığın Ennahda'da kalması şartıyla 18 Eylül 2013'te “Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsü”² tarafından önerilen teknokratlardan oluşturulacak yeni bir hükümet oluşturulacak, seçim yasasının ve tarihlerinin belirlenmesi, anayasanın yazılması içerikli plan muhalefet ve iktidar partileri tarafından kabul edilmiştir. Tunus parlamentosu, yeni anayasasını 200 kabul, 12 ret oyu ile 26 Ocak 2014'te onaylamıştır (Açıl, 2017: 90). Tunus Diyalog Dörtlüsü², bu geçiş sürecini yönetmesi ve anayasa yazımında oynadığı rol nedeniyle 2015 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2015).

2014 yılı içinde Parlamento (26 Ekim 2014) ve Cumhurbaşkanlığı (ilk tur: 23 Kasım 2014, İkinci tur: 21 Aralık 2014) seçimleri gerçekleştirilmiştir. Parlamento seçimlerinin sonucunda Nida Tunus Partisi oyların %39'unu almış ve Parlamentoda 86 sandalyeye ulaşmıştır, Ennahda Partisi ise oyların %31'ini alarak 69 sandalye ile temsil edilmeye hak kazanmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminde ise ikinci turda oyların %56'sını alan Tunus'un Çağrısı Partisi lideri eski başbakan, Beji Caid Essebsi seçilmiş ve 31 Aralık 2014 tarihinde Cumhurbaşkanlığı görevini devralmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024; Anadolu Ajansı, 2017).

Tunus'ta demokratik geçiş sürecinde gerçekleşen seçimlerin ardından, ülke siyasi istikrarsızlıkla mücadele etmiş ve bir dizi hükümet kısa süreler içinde iktidarda kalmıştır. Bu durum üzerine, Cumhurbaşkanı Beji Caid Essebsi, istikrarı sağlamak ve ülkedeki siyasi

² Tunus Genel İş Sendikası (UGTT), Tunus Sanayi, Ticaret ve El Sanatları Birliği (UTICA), Tunus İnsan Hakları Savunma Ligi ve Ulusal Barolar Birliği.

bölmeleri aşmak amacıyla 2 Haziran 2016 tarihinde “Ulusal Birlik Hükümeti (UBH)” fikrini gündeme getirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024). Essebsi'nin bu önerisi, siyasi çevreler tarafından geniş çapta destek görmüş ve ülkenin önemli siyasi güçleri arasında bir uzlaşma zemini oluşturmuştur. Bu olumlu karşılamanın ardından, Nida Tunus Partisi'nden 41 yaşındaki Youssef Chahed liderliğindeki yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Youssef Chahed, genç ve dinamik bir siyasi figür olarak, bu zorlu görevi üstlenmek için ideal bir aday olarak görülmüştür. 27 Ağustos 2016 tarihinde yapılan yemin töreni ile resmi olarak göreve başlayan Chahed hükümeti, farklı siyasi partilerden ve toplumun çeşitli kesimlerinden oluşan bir yapıya sahiptir (Euronews, 2016). Bu koalisyon, Tunus'un karşı karşıya olduğu ekonomik ve sosyal sorunları ele almayı ve ülkede uzun süredir devam eden siyasi belirsizliğe bir son vermek amacıyla taşınarak kurulmuştur.

Tunus'ta, Yasemin Devrimi'nin ardından gerçekleşen önemli demokratik süreçlerden biri de 6 Mayıs 2018 tarihinde yapılan ilk yerel seçimlerdir. Bu tarih, ülkede demokratik yönetişimin kökleşmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Yaklaşık 5 milyon seçmen, 24 il ve 350 yerel yönetimdeki liderleri belirlemek üzere sandık başına gitmiştir. Tunus Yüksek Seçim Komisyonu'nun verdiği bilgilere göre seçimlerde 1055 parti listesi, 860 bağımsız aday ve 159 seçim ittifakı olmak üzere toplam 2 bin 74 aday yarışmıştır (Ali ve Rezeg, 2018). Bu Tunus'un demokratikleşme yolunda attığı büyük bir adım olarak görülmekte ve aynı zamanda 2019 yılında yapılacak Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri için bir ön hazırlık süreci olarak da değerlendirilmiştir.

2014 yılında yapılan ilk demokratik Cumhurbaşkanlığı seçimi ile başa gelen Beji Caid Essebsi'nin 2019 Temmuz'unda vefat etmesi, ülkede bir başka önemli siyasi gelişmeye yol açmıştır (BBC, 2019). Essebsi'nin ölümü sonrasında, Tunus tarihindeki ikinci özgür Cumhurbaşkanlığı seçimi 15 Eylül 2019'da düzenlenmiştir. Bu seçimde hiçbir aday çoğunluğu sağlayamamış ve sonuçlar ikinci tura taşınmıştır. 13 Ekim 2019'da yapılan ikinci tur seçimlerinin galibi, bağımsız aday Kays Said olmuştur. Said'in zaferi, Tunus'un siyasi tarihinde yeni bir sayfa açmış ve ülkenin demokratikleşme sürecinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilmiştir (BBC News, 2019b). Bu gelişmeler, Tunus'ta demokrasinin derinleşmesine katkıda bulunmuş ve bölgesel olarak da önemli bir model teşkil etmiştir.

3. Tunus'ta Yerel Yönetimler

Tunus'ta Arap Baharı'nın etkisiyle başlayan demokratik değişim süreci, ülkenin yönetim yapısında köklü dönüşümler meydana getirmiştir. Özellikle 2014 yılında kabul edilen yeni Anayasa, bu değişimlerin resmi bir zemine oturtulduğu temel belge olmuştur. Anayasa ile Tunus, merkezîyetçi yapıdan uzaklaşarak, daha demokratik ve melez bir sistem inşa etme yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu yeni sistemde, cumhurbaşkanı halk tarafından doğrudan seçilmekte ve yürütme gücü esas olarak hükümet başkanı tarafından kullanılmaktadır. Yasama yetkisi ise tek kamaralı bir parlamento olan Halk Temsilcileri Meclisi tarafından yürütülmektedir (EU Committee of the Religion, 2024).

Yeni anayasal düzenlemeler yerel yönetimlere daha fazla özerklik ve yetki devri konularını da içermekte bu da Tunus'un idari yapılanmasında adem-i merkezîyetçilik adımlarını pekiştiren bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Anayasa, yerel meclis seçimlerini, işlevsel ve mali özerklikleri ve öz yönetim ilkelerini güçlendirici hükümler içermektedir. OECD, Tunus'ta adem-i merkezîyetçilik sürecini destekleyerek, ülkenin yönetim yapısının daha da iyileştirilmesi ve bölgesel farklılıkların azaltılması yönünde önemli katkılarda bulunmaktadır (OECD, 2019). Arap Baharı sonrasında başlatılan demokratikleşme reformlarıyla Tunus'ta yerel yönetimlerin yapılanması ve işlevselliği üzerinde önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişikliklerle belediye ve bölgesel yönetimlere idari ve bazı karar alma yetkileri devredilmiştir.

Özetlenecek olursa 1956 yılında bağımsızlığını kazanan ve uzun yıllar boyunca Habib Bourguiba ve Zine el-Abidine Ben Ali gibi liderlerin oldukça merkezîyetçi yönetim anlayışları altında yönetilen Tunus, 2011 yılına kadar merkezîyetçiliğin ağır bastığı bir yönetim süreci yaşamıştır. Bu süreçte yerel yönetimler çoğunlukla merkezî hükümet tarafından atanmış, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak işlev görmüşlerdir. Ancak Arap Baharı sonrasında başlatılan reformlarla, yerel yönetimlerin yapılanması ve işlevselliği üzerinde önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişikliklerle, belediye ve bölgesel yönetimlere idari ve bazı karar alma yetkileri devredilmiştir.

Tunus'ta Arap Baharı'nın ardından yapılan anayasal düzenlemelerle demokratik sürecin pekiştirilmesi amacıyla 6 Mayıs 2018'de ilk yerel yönetim seçimleri gerçekleştirilmiştir. Bu tarihi seçimlerde, 24 vilayette yer alan 350 yerel yönetim birimi için 7,177 sandalye için yaklaşık 50,000 aday yarışmıştır. Ülke genelindeki 11,185 oy verme noktasında toplamda 5 milyon 370 bin seçmen oyunu kullanmış, bu büyük katılım demokrasinin kök salmasında önemli bir adım olarak görülmüştür. Tunus Yüksek Seçim Komisyonu'nun (YSK) açıkladığı verilere göre, seçimlerde 2,074 aday listesi yer almış; bunlardan 1,055'i parti listeleri, 860'ı bağımsız adaylar ve 159'u ise seçim ittifaklarından oluşmuştur. Seçim sonuçları, bağımsız aday listelerinin ülke genelinde toplam oyların %32.9'unu alarak geleneksel partilerin önüne geçtiğini göstermiş bu durum halkın mevcut politik yapıdan farklı alternatiflere yönelme isteğini yansıtır niteliktedir. Nahda Hareketi 2,135 meclis üyeliği kazanırken, Nida Tunus 1,595 sandalye ile takip etmiştir. Halkçı Cephe 295, Demokratik Hareket ise 205 belediye meclis üyeliği elde etmiştir (Anadolu Ajansı, 2018).

Bu seçimlerin sonuçları, bağımsız adayların yüksek oranda oy almasının, halkın yerleşik ideolojilere olan mesafesini ve yerel yönetimlerde tanıdıkları, güvendikleri kişilere olan desteğini göstermesi açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Yerel düzeyde bağımsız adaylara verilen destek yerel faaliyetlerin daha etkin yürütüleceği beklentisini de beraberinde getirebilir bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca, bu yerel seçimler sırasında Tunus tarihinde önemli bir dönüm noktasına şahit olunmuştur; Nahda partisinden Suad Abdurrahim, Tunus'ta seçilen ilk kadın belediye başkanı olarak kayıtlara geçmiştir. Bu başarı, Tunus'un modernleşme sürecinde kadınların yönetime katılımının artırılması ve yönetişimin güçlendirilmesi adına büyük bir adım olarak görülmektedir (Kazan, 2019: 158). Seçimlerde cinsiyet eşitliği, engelli vatandaşların daha fazla katılımı ve gençlere yönelik özel önlemler alınması gibi faktörler, Tunus'un kapsayıcı ve çoğulcu bir demokrasiye doğru ilerlediğinin altını çizmektedir (Allahoum, 2018).

1956 yılında bağımsızlığını kazanan Tunus için düzenlenen yeni anayasada 1959 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak parlamenter sistem ile idare edilen bir ülke olarak ilan edilen Tunus'un ilk anayasasında adem-i merkezîyetçilik ve yerel yönetimler konusu fazla değinilen bir konuma sahip değildi. Anayasanın sadece 71. Maddesinde yerel sorunların çözümü için bölgesel ve belediye meclislerine merkez tarafından sınırlandırılmış görev ve yetkiler verilmiştir ibaresi kullanılmış ve 1987-2011 yılları arasında iktidarını sürdüren Bin Ali döneminde de mevcut yönetim düzeni merkezî bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Tarchouna, 2019: 3).

Arap Baharı sonrası 2014 yılında kabul edilen 149 maddelik yeni Tunus Anayasası'nda ise yerel yönetimlerin işleyişine dair detaylı hükümlerde bulunulmuştur. Yerel yönetimlerle ilgili düzenlemeler anayasanın 7. Başlığında, 131 ile 142. maddeler arasında yer almakta ve bu bölümde yerel yönetimlerin yapısı, işlevleri ve yetkileri detaylandırılmıştır.

Tablo 2. Tunus Cumhuriyeti Anayasasında Yerel İdare

Madde 14	Devletin üniter yapı içerisinde adem-i merkezi bir idare sistemi kuracağına dair ifadeler.
Madde 131	Yerel yönetimler; belediyeler, ilçeler ve bölgelerde oluşmaktadır.
Madde 132	Yerel yönetimler tüzel kişiliğe ve mali özerkliğe sahiptir.
Madde 133	Yerel yönetim birimlerinin seçimlerine yönelik düzenlemeler ve gençlerin yerel yönetimlerde temsil edilmesine yönelik düzenlemeler.
Madde 134-137	Belediye yönetimi ve yardımcı birim yönetimi ile ilgili düzenlemeler. Yetki ikamesi ve yetki devri konuları, kaynak aktarımı konuları ve subsidiarite ilkesi, yönetişim, seçim sistemlerinin düzenlenmesi yer almıştır.

Kaynak: Yerkes ve Muasher, 2018: 4

Tablo 2’de yerel yönetimlerin adem-i merkezîyetçi anlayışa dayalı bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. 2014 anayasasının 131. Maddesi uyarınca yerel yönetimler; belediyeler, ilçeler ve bölgelerde oluşmaktadır. İllerin oluşturulması ile birlikte ülkede yeni merkeze bağlı bölgesel bir örgütlenmenin oluşturulması amaçlanmaktadır. Bir bölge birden fazla valilikten oluşmakta ve yerel yönetimlerin üyeleri tarafından seçilen bir il meclisi tarafından yönetilmektedir. Tunus’un yerel yönetimleri 24 bölgesel konsey, 24 valilik ve 350 belediye mekanizmasını yürüten kurumlardır. Belediye sayıları 2014 yılında 264 iken 2015 yılında 25 yeni belediye ve 2016 yılında 61 yeni belediye eklemesi ile sayı 350’ye çıkartılmıştır (Bölgesel sınırların yeni haritasını belirleyen bölgesel ayırım 26 Mayıs 2016 tarihli 2016-602 sayılı Hükümet Kararnamesi ile resmîyet kazanmıştır). Yerel yönetim seçimleri sürecin belirsizliğinden dolayı dört kez ertelenmiş ancak Mayıs 2018 yılında gerçekleştirilmiştir (Açıl, 2017: 94). Yerel yönetimlerde gerçekleştirilen düzenlemeler, özerklik konusu, aktarılan yetki ve sorumluluklar, yönetişim, halkın yönetime katılımını sağlamak vb. konular doğrultusunda ülkede adem-i merkezîyetçi bir yapının geliştirilmesi adına atılan adımların somut bir örneği olarak gösterilebilir. Ayrıca seçim gerçekleştirilinceye kadar ülkede belediye sayılarının her yıl arttırıldığı dikkat çekmektedir. Buradan yerel hizmet ve sorumluluk bilincinin geliştirilmesi ve halka yerinden bir hizmet sunulmasına verilen önemin arttırıldığı yorumunda bulunulabilir.

Belediye düzeyinde yerel yönetimler, Yerel Özyönetim Yasası’nın (Code des Collectivités locales) kabul edilmesiyle birlikte Nisan 2018’de daha da güç kazanmıştır. Devrimden sonra yeni Anayasada yerel yönetimlerin yeri ve 2018 yılında gerçekleştirilen ilk belediye seçimleri de atılan adımlardan birisidir. Belediye Başkanı, Belediye Meclisi üyelerinden oluşan yerel konseyler birincil karar alma mekanizmaları olarak yerelde faaliyet göstermektedir. Belediyeler özelinde hizmet ve görev alanları incelenirse yasal çerçevesinin 2003 ve 2004 tarihlerinde gerçekleştirilen eylemler sonucu oluşturulduğu ifade edilmiştir. Belediyeler, şehrin gelişimini sürekli kılmak ve iyi bir çıktı sağlamak için yetki ve görevlerini yerine getirmelidir. İyi kontrol, sürekli gelişim ve iyi bir yönetim sağlama amaçlı kurulmuş kurumlardır. Ayrıca belediye yükseltme planının uygulama ölçümleri çerçevesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Belediye idaresinin birimleri ise şu şekilde ifade edilmiştir;

Tablo 3. Tunus Belediyelerinin İdari Birimleri

Belediye Başkanı Kabinesi
Genel Sekreter
Teftiş / Denetleme Birimi
Mühendislik Hizmetleri Merkez Ofisi
Kontrol Birimi
Temizlik Birimi
İdari ve Mali İşler Birimi
Toplumsal İşler Birimi
Hijyen ve Çevre Koruma Birimi
Gelişim Birimi
Kaynakların Kontrolü Birimi

Kaynak: Municipality of Tunis, 2024

Tablo 3'e bakıldığında Tunus belediye birimleri Türkiye özelindeki belediye birimlerinden farklı bir şekilde örgütlenmiştir. Birimler ile ilgili derinlemesine bir bilgilendirme metnine veya web sitesine rastlanmamıştır. Ayrıca yerel yönetim ve belediyelere dair sayısal veriler açısından belediye resmi web site güncellenmemiş sayısal verilerdeki eksiklik göze çarpmaktadır.

Tüm bu kurum ve kuruluşların yanı sıra Tunus 2014 Anayasa'sı 141. maddesinde "Yerel Yönetimler Yüksek Kurulu" adlı kurumdan bahsedilmiştir. Bu yüksek kurulun merkezinin başkent dışında olacağı, kurumun oluşumu ve görevlerinin kanunla belirlenmiş olduğundan bahsedilmiştir. Yerel mevzuatlar, bütçe ve kalkınma, planlama, geliştirme ve bölgeler arası denge için bir dayanışma organı olarak ifade edilmiştir.

Son olarak Tunus yerel yönetimlerinin uluslararası arenadaki durumuna genel olarak bakılırsa Avrupa Konseyi'nin Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi ile bir iş birliği programı yürütmektedir (South-Med Ortaklığı). Kongre üyeleri ile Tunuslu meslektaşları arasında uzmanlık ve deneyim alışverişi sağlanarak Tunus'ta yerel yönetişimin güçlendirilmesine yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Tunus, Ekim 2019'da düzenlenen 37. Oturumunda Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nden "Yerel Demokrasi Ortağı" statüsünü almıştır (Council of Europe, 2019).

4. Tunus Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Yerel Yönetim Karşılaştırması

Tunus'un yerel yönetim tarihi, Türkiye'deki kadar uzun bir geçmişe sahip olmamakla birlikte 2010 yılındaki Arap Baharı'nın başlamasına vesile olan devrimle birlikte önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Bu devrim, ülkenin yönetim şeklini ve anayasal yapısını köklü bir şekilde değiştirmiştir. 2014 yılına kadar süren bu süreçte karışıklıklar yatıştırılmış, yeni bir anayasa hazırlanmış ve bu anayasa kabul edilmiştir. Eski, katı merkezîyetçi yapıdan sıyrılarak, Tunus adeta küllerinden yeniden doğmuş ve daha az merkezîyetçi, daha demokratik ve küresel koşullara uyum sağlayabilen bir yönetim anlayışını benimsemiştir.

Yeni anayasa, yerel yönetimlere büyük önem atfetmiş ve bu konuda özel düzenlemeler getirerek on iki madde ile yerel yönetimlerin yapılandırılmasını sağlamıştır. Bu dönüşüm sürecinde, OECD (2024) (2016) ve SKL International (2020) gibi uluslararası kuruluşlar da dahil olmak üzere çeşitli projelerle yerel yönetimlerin yönetişimi ve adem-i merkezîyetçiliği desteklenmiştir.

Tablo 4. Türkiye ve Tunus'un Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Yapısı

	Türkiye Cumhuriyeti	Tunus Cumhuriyeti
Nüfus	85.372.377	12,458,223
Yerel Yönetim Birimleri	İl özel idareleri Belediyeler (Bşb, il, ilçe) Köyler	Valilikler, Belediye, Bölgesel Konseyler
Yerel Yönetimler Yasal Dayanağı ve Güçlendirmesi	1982 Anayasası – Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü İlgili Kanunlar (5393, 5216, 6360, 5355, 2464, 5779, 2972)	2014 Anayasası – 12 madde
Yerel seçimler kaç yılda bir yapılıyor?	5 yılda bir	5 yılda bir
Son Seçimdeki Seçmen sayısı	2023 - 55.833.153 Katılım Oranı: %87,05	2019 yılı başkanlık seçimi - 3.892.085 Katılım Oranı: %55,02 2024 - Bölgesel ve Yerel Ulusal Konseyi seçimleri Katılım Oranı: %5,34
Tüzel Kişilik	Var	Var
Özerklik	Özerk Merkezi hükümete bağımlılık	Özerk Sınırlı merkezi denetim
Yetki Devri İlkesi (Yetki İkameli, Güç Aktarımı)	Mevcut	Mevcut
Katılımcı Demokrasiye Önem Verme, Yönetişim İlkesi	Var	Var
Katılımcı Demokrasiye	Var	Var

Önem Verme, Yönetişim İlkesi		
Desantralizasyon (Yerelleşme)	Var	Var
Yerel yönetimler ortaklık kurabilir mi?	Evet	Evet
Resmi Yerel Yönetimler Kurumu	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı- Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü	Mahalli İdareler ve Çevre Bakanlığı - Yerel Yönetimler Yüksek Kurulu (Tüm yerel yönetim konseylerini temsil eder. Merkezi başkent'in dışındadır.)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982; Tunus Cumhuriyeti Anayasası, 2014; YSK, 2024; faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tunus ve Türkiye’de yerel yönetimlerin evrimi, her iki ülkenin siyasi ve sosyal tarihleriyle yakından ilişkilidir. Türkiye, cumhuriyetin ilanından sonra 1923, 1961 ve 1982 yıllarında kabul edilen anayasalarda yerel yönetimlerle ilgili düzenlemeler yapmış, özellikle 1982 Anayasası ile yerel yönetimlerin yapısı ve işleyişi modernize edilmiştir. Türkiye’de yerel yönetim birimleri, il özel idareleri, belediyeler (büyükşehir, il, ilçe) ve köyler olarak organize edilmiş bu yapı kanunlarla sürekli güçlendirilerek yerel özerklik ve yerel halkın katılımı ön planda tutulmuştur.

Öte yandan, Tunus’ta yerel yönetimlerin tarihi daha yeni bir evrim süreci içerisindedir. Tunus, 1956’da bağımsızlığını kazandıktan sonra 1959 Anayasası ile yerel yönetimlere dair temel bir yapı kurmuş ancak bu yapı oldukça merkezîyetçi olmuştur. Madde 71’de yerel yönetim birimleri olarak belediye meclisleri, bölgesel konseyler ve yasalarla belirlenen diğer yapılar tanımlanmış, ancak yerel yönetimlere geniş yetkiler verilmemiş, yerel otoritelerin kalitesi ve etkinliği merkezi hükümetin belirlediği şartlara tabi tutulmuştur. Tunus’taki yerel yönetimlerin dönüşümü, 2011’de başlayan Arap Baharı ve sonrasında gerçekleştirilen 2014 Anayasası ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu yeni anayasa yerel yönetimlere daha fazla özerklik ve halkın katılımı sağlayacak şekilde düzenlemeler getirmiş, yerel yönetimlerin demokratikleşmesi ve güçlenmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Her iki ülke de yerel yönetimlerin güçlendirilmesi konusunda zaman içinde önemli reformlar yapmıştır ancak yaklaşımları farklılık göstermektedir. Türkiye’de sürekli yapılan kanuni düzenlemeler ve büyükşehir belediyesi gibi yeniliklerle yerel yönetimlerin etkinliği artırılmış, yerel kalkınma ve halkın katılımı konularında adımlar atılmıştır. Tunus ise özellikle 2014 Anayasası ile yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılmasına giderek daha adem-i merkezîyetçi ve halka açık bir yönetim modeli benimsemiştir. Tunus’taki bu dönüşüm, uluslararası toplumdan da destek görerek, OECD ve SKL International gibi kuruluşların projeleriyle desteklenmiştir.

Sonuç olarak, her iki ülkenin yerel yönetim anlayışları kendi tarihsel ve sosyal koşullarına göre şekillenmiş ve bu süreçler, yerel yönetimlerin daha demokratik ve katılımcı bir yapıya kavuşmasını amaçlamıştır (Aksu ve Akman, 2023: 60). Tunus’taki radikal değişimler, Türkiye’deki sürekli iyileştirmelerle karşılaştırıldığında, her iki ülkenin de yerel yönetimler konusunda ne kadar önemli adımlar attığı daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Yerel yönetimler halka en yakın birimler olarak, yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla demokratik kriterlere uygun olarak örgütlenen ve demokrasinin en canlı mekanizması olarak siyasal, ekonomik, kültürel ve idari alanda faaliyet sürdüren özerk kuruluşlar olarak hükümetin yönetim sitemleri içinde yer almaktadır. Yerel yönetimler esasen yeni kamu yönetimi anlayışı ile yükselen bir değer haline gelmiştir. Yeni kamu yönetimi anlayışı ile merkezîyetçi, hantal, katı yapı yerini adem-i merkezîyetçi, etkin ve esnek bir yapıya bırakmıştır. Genel bir eğilim olarak küresel dünyada da gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkelerde merkezîyetçi yönetim anlayışından adem-i merkezîyetçi bir yönetim sistemine doğru bir evrilme gerçekleştirilmiştir.

Yerel yönetimlerin güçlü olması veya güçlendirilme eğiliminde olması ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve yönetim sistemlerine göre değişiklik gösteren bir ögedir. Gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde adem-i merkezîyetçi anlayış yerleşmiştir/yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Çalışma kapsamında gelişmekte olan ülkeler listesinde yer alan Türkiye ve Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı sonrasında demokratik gelişim sürecine giren Tunus ülkeleri ele alınmıştır.

Tunus ilk olarak bir sömürü ülkesi konumundayken 1956 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ancak yönetim sistemi tek adam mantığında olan bir ülkeydi. Tunus tarihinin darbelere sahne olması, tek adam rejimi, vatandaşlar arasındaki ekonomik eşitsizliğin giderek uçurumlaşması, göstermelik seçimler ülkenin gelişimini engelleyen başlıca nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak Tunus'un genel özellikleri verilmiş, siyasal ve yönetsel yapısı ile bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Arap Baharı'nın çıkış noktası olan Tunus darbenin ardından rejiminde köklü değişiklikler gerçekleştirmiş yeni bir anayasa ile ülke adeta yeniden doğmuştur. Köklü değişiklikler, reformlar, halkın demokratik ögelere katılımı, adem-i merkezîyetçilik, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi bu noktada önemli değişimlerden bir kaçısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın gereğince Tunus yerel yönetim yapısı analiz edilmiş ve son bölümde Türkiye ile karşılaştırmalar gerçekleştirilmiştir.

Bu karşılaştırmalı analiz ile Türkiye ve Tunus arasındaki yerel yönetim yapılarını kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve her iki ülkenin demokratik katılım ve yerel yönetimlerin etkinliği açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırma, Türkiye'nin yerel yönetimlerde sürekli olarak güçlendirmeleri ile daha aktif ve katılımcı bir siyasal ortam sunduğunu, vatandaşların yerel işlerde söz sahibi olmasını teşvik eden düzenlemelerle desteklediğini ortaya koymuştur. Öte yandan, Tunus'ta Arap Baharı sonrası yaşanan radikal demokratik geçiş süreci, yerel yönetimlerin teorik olarak güçlendirilmesine rağmen pratikte birçok zorlukla karşılaşıldığını göstermiştir. Tunus'ta yerel yönetimlerin yeni yapısının teorik avantajlarını uygulamaya geçirmede yaşanan bu zorluklar ülkenin siyasal ve idari reform sürecinin tam anlamıyla tamamlanmadığının bir göstergesi olabilir niteliktedir. Öte yandan Tunus'ta yaşanan radikal değişimlerin sağlıklı bir şekilde faal olması adına bir olgunlaşma sürecinin yaşanması ve izlenmesi de son derece önemlidir.

Sonuç olarak, Türkiye ve Tunus'un yerel yönetim yapıları her iki ülkenin kendi tarihi ve sosyal koşulları içinde şekillenmiş ve bu yapılar yerel halkın ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve daha demokratik bir yönetim sağlamak amacıyla sürekli olarak geliştirilmektedir. Bu süreç, özellikle Tunus için demokratikleşme yolunda atılacak daha birçok adımı işaret etmekte olup, Türkiye için ise yerel yönetimlerin daha da güçlendirilmesi ve halkın katılımının artırılması yönünde süregelen çabaların bir parçasıdır. Bu analiz, her iki ülkenin de yerel yönetimler konusunda yaşadığı zorlukları ve başarıları, ayrıca demokratik katılımın ve yönetişimin önemini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıl, M. (2017). (2014). “Tunus Anayasası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(2), ss. 89-131.
- Aksu, D. ve Akman, Ç. (2023). “Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Yerel Yönetim Yapısı: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (28), ss. 57-76.
- Ali, H. ve Rezeg, M. A. (2018). “2,074 electoral lists to vie in Tunisia municipal polls”, AA, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/2-074-electoral-lists-to-vie-in-tunisia-municipal-polls/1109669>, (Erişim Tarihi: 20.08.2024).
- Anadolu Ajansı. (2017). “Tunus”, <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/tunus/903482>, (Erişim Tarihi: 15.08.2024)
- Anadolu Ajansı. (2018). “Tunus'ta devrimden sonraki ilk yerel seçimler için geri sayım”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-devrimden-sonraki-ilk-yerel-secimler-icin-geri-sayim/1128349>, (Erişim Tarihi: 20.08.2024)
- Anadolu Ajansı. (2019). “Tunus 'devrimci' cumhurbaşkanıyla yeni bir döneme hazırlanıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunus-devrimci-cumhurbaskaniyla-yeni-bir-doneme-hazirlaniyor/1613334>, (Erişim Tarihi: 15.08.2024)
- Başkan, B. (2011). “Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21. Yüzyıl Başında Arap İsyanları”, *Akademik Ortadoğu*, 6 (1), ss. 1-22.
- BBC News. (2019). “Zeynel Abidin Bin Ali hayatını kaybetti: Tunus'un devrik lideri kimdir?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49759788>, (Erişim Tarihi: 16.08.2024).
- BBC News. (2019a). “Tunisia holds second free presidential election”, <https://www.bbc.com/news/world-africa-49650446>, (Erişim Tarihi: 15.08.2024)
- BBC News. (2019b). “Tunus'ta cumhurbaşkanlığı seçimi ikinci tura kaldı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49736963>, (Erişim Tarihi: 20.08.2024).
- BBC. (2019). “Beji Caid Essebsi: Tunisia's first freely elected president dies aged 92”, <https://www.bbc.com/news/world-africa-49111905>, (Erişim Tarihi: 20.08.2024).
- Birleşmiş Markalar Derneği, (2012). “Tunus Ülke Raporu”, <http://www.birlesmismarkalar.org.tr/uploads/Tunus.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.08.2024).
- Brown, L. ve Murphy, E. (2024). “History of Tunisia”, *Britannica* <https://www.britannica.com/place/Tunisia/History>, (Erişim Tarihi: 17.08.2024).
- Carnegie Endowment for International Peace (CEFIP). (2018). “Tunus'un 2018 Belediye Seçimleri Sonuçları”, <https://carnegieendowment.org/2018/08/15/results-from-tunisia-s-2018-municipal-elections-pub-77044>, (Erişim Tarihi: 14.07.2024).
- Council of Europe. (2019). “Partner for local democracy status”, <https://www.coe.int/en/web/congress/-/tunisia-partner-for-local-democracy-at-congress?inheritRedirect=true&redirect=%2Fen%2Fweb%2Fcongress-staging%2F37th-session>, (Erişim Tarihi: 20.08.2024).
- Çerdek, S. Y. ve Örki, A. (2019). “Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye ve Yemen'de Yaşanan İç Savaşlar: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), ss. 42-58.
- Çerdek, Sinem Yüksel ve Armağan Örki, (2019), “Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye ve Yemen'de Yaşanan İç Savaşlar: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10 (1).
- Dış Ekonomi İlişkiler Kurulu (DEİK). (2024). “Tunus Bilgi Notu”, https://belge.adasoport.com/Yazi/2024/5_16/ek_2_turkiye_tunusekonomikbilgino tu_compressed_1_.pdf, (Erişim Tarihi: 18.08.2024)

- EU Committee of the Regions, (2024). “Tunisia”, <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Tunisia-Introduction.aspx>, (Erişim Tarihi: 18.08.2024)
- Euronews. (2019). “Tunus'u 24 yıl demir yumrukla yöneten Zeynel Abidin bin Ali kimdir?”, <https://tr.euronews.com/2019/09/19/tunus-u-24-yil-demir-yumrukla-yoneten-zeynel-abidin-bin-ali-kimdir-suudi-arabistan-da-oldu>, (Erişim Tarihi: 20.07.2024)
- Euronews. (2016). “Tunus'ta Ulusal Birlik Hükümeti görevi devraldı”, <https://tr.euronews.com/2016/08/29/tunus-ta-ulusal-birlik-hukumeti-gorevi-devraldi>, (Erişim Tarihi: 20.08.2024).
- Euronews. (2018). “Tunus: Arap baharı sonrası ilk yerel seçimler”, <https://tr.euronews.com/2018/05/06/tunus-arap-bahar-sonras-ilk-yerel-secimler>, (Erişim Tarihi: 30.07.2024)
- Kazan, B. (2019). “Orta Doğu'da Ulus-Devlet İnşası ve Arap Baharı Suriye Ve Tunus Karşılaştırması”, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Knapp, W. (1977). North West Africa: A Political and Economic Survey. Oxford: Oxford University Press.
- Koçak, K. A. (2012). Yasemin Devrimi'nden “Arap Baharı”na Tunus. *Yasama Dergisi*, (22), ss. 22-61.
- Lee, H-J. (2011). “Is North Korea Immune from Middle Eastern Turmoil?” Brookings, <https://www.brookings.edu/articles/is-north-korea-immune-from-middle-eastern-turmoil/>, (Erişim Tarihi: 20.08.2024).
- Municipality of Tunis. (2024). <http://www.commune-tunis.gov.tn/publish/content/article.asp?id=19149&idDiv=3>, (Erişim Tarihi: 18.08.2024).
- Nader, E. (2022). “Bir diktatörün son saatleri: Tunus'un devrik lideri Bin Ali'nin son telefon konuşmaları”, BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59996765>, (Erişim Tarihi: 20.08.2024).
- OECD. (2016). “Projects in support of local governance in Morocco and Tunisia”, <https://web-archiv.eocd.org/2017-03-03/429820%20-local-governance-germany-2016.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).
- OECD. (2019). “Open Government in Tunisia: La Marsa, Sayada and Sfax”, https://www.oecd-ilibrary.org/governance/open-government-in-la-marsa-sayada-and-sfax-in-tunisia_9789264310995-en, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).
- OECD. (2024). “Local Governance in Tunisia”, <https://www.oecd.org/mena/governance/local-governance-tunisia.htm>, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).
- Ramy, A. (2018). “Will Tunisia’s Municipal Elections Change Anything?”, Aljazeera, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/tunisia-municipal-elections-change180416155940797.html>, (Erişim Tarihi: 15.08.2024).
- SKL International. (2020). “TUNISIA - Supporting decentralisation and local governance”, <https://sklinternational.se/projects/projekt/tunisia-supporting-decentralisation-and-local-governance-673.html>, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).
- Sputnik Türkiye. (2018). “Tunus yerel seçimlerinde 'bağımsız adaylar' birinci”, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805101033379203-tunus-yerel-secimlerde-bagimsizlar-birinci/>, (Erişim Tarihi: 20.12.2020)
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, “İlgili Kanunlar”, <https://yerelyonetimler.csb.gov.tr/kanunlar-i-90281> (Erişim Tarihi: 19.08.2024).

- T.C. Dışışleri Bakanlığı. (2015). “No: 271, 10 Ekim 2015, Nobel Barış Ödölünün Tunuslu Sivil Toplum Girişimine Verilmesi Hk.”, https://www.mfa.gov.tr/no_-271_-10-ekim-2015_-nobel-baris-odulunun-tunuslu-sivil-toplum-girisimine-verilmesi-hk_.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 20.08.2024).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı. (2024). “Tunus’un Siyasi Görünümü”, <http://www.mfa.gov.tr/tunus-siyasi- gorunumu.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 15.12.2020)
- Tarchouna, L. (2019). “The Tunisian Experience of Decentralization Since 2014”, Arab Reform Initiative. https://www.arab-reform.net/wp-content/uploads/pdf/Arab_Reform_Initiative_en_the-tunisian-experience-of-decentralization- since-2014_5953.pdf?ver=db6fd49d7
- Ulutaş, U. ve Torlak, F. (2011). “Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi”, SETA Analiz, <https://file.setav.org/Files/Pdf/devrimden-demokrasiye-tunusun-secimi.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.08.2024).

Yerel Yönetim Modeli Olarak Meclis – Yönetici Model: ABD Örneği ve Modelin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Esin ŞENGÜN¹

Özet

Yerel yönetimler, tarihsel süreç içerisinde önemleri her geçen gün daha da artan yönetim haline gelmiştir. Bu durum ise yerel yönetimlerin derinlemesine incelenmesini gerekli hale getirmiştir. Ülkelerin yerel yönetim sistemleri incelendiğinde ise her birinin birbirine benzeyen özellikleri olduğu kadar birbirinden ayrılan birçok özelliği de olduğu görülmektedir. Yerelin yönetimi kimi ülkelerde federal devletler oluşturarak kimi ülkelerde ise bölgesel özerklik sağlanarak gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda her ülkenin yerel yönetim modeli çalışmaları da çeşitlilik gösterebilmektedir. Bu çalışmada ise ilgili literatür incelenerek bir yerel yönetim modeli olarak meclis-yönetici modelin açıklaması yapılmış ve bu yerel yönetim modeli uygulamasının; Kanada, Hollanda, Finlandiya, İzlanda, İtalya, Norveç ve Rusya örnekleri üzerinden incelenmesi yapılmıştır. Ardından meclis-yönetici modelin, sağladığı faydalar ile eleştirilen yönleri ortaya koyulmuş ve Amerika Birleşik Devletleri örneğinde meclis-yönetici modelinden bahsedilerek Amerika’da bu modelin nasıl geliştiği ve popüleritesinin nasıl arttığına değinilip, 1914 yılında Amerika’da kurulan Uluslararası Kent Yönetimi Derneği’nin (International City/County Management Association- ICMA) profesyonel kent yöneticisi yetiştirmedeki öneminden bahsedilmiştir. Devamında ise meclis-yönetici modelin, Türkiye açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuç kısmında da meclis-yönetici modelin incelenen ülke örnekleri üzerinden karşılaştırılması yapılarak hangi ülkelerde neden ortaya çıktığı, kent yöneticilerini kimlerin atadığı, sorumluluklarının kime ait olduğu ve hangi ortak görevleri yerine getirdikleri ortaya koyularak bu modelin Türkiye açısından uygulanıp uygulanamayacağı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meclis-Yönetici, Kent Yöneticisi, Yerel Yönetim.

Abstract

Local governments have become administrations whose importance has increased day by day throughout the historical process. This situation has made it necessary to examine local governments in depth. When the local government systems of the countries are examined, it is seen that each of them has many features that are similar to each other, as well as many features that distinguish them from each other. Local government is carried out by establishing federal states in some countries and by providing regional autonomy in some countries. In this context, local government model studies for each country may also vary. In this study, by examining the relevant literature, the council-manager model as a local government model was explained and the application of this local government model was examined through the examples of Canada, the Netherlands, Finland, Iceland, Italy, Norway and Russia. Then, the benefits and criticisms of the council-manager model are revealed, and the council-manager model is mentioned in the example of the United States, how this model developed in America and how its popularity increased is mentioned, and the importance of the International City/County Management Association (ICMA), founded in America in 1914, in training professional city managers is mentioned. Next, the parliament-administrator model is evaluated from the perspective of Türkiye. In the conclusion, the council-manager model is compared with the examples of the countries examined, and it is discussed whether this model can be applied to Turkey by revealing why it emerged in which countries, who appoints city managers, who their responsibilities belong to, and what common tasks they fulfill.

Keywords: Council-Manager, City Manager, Local Government.

¹ Doktora Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D., sengunesinn@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8007-3194>

GİRİŞ

Devletler, siyasi rejimleri kapsamında yönetim sistemlerini merkezden yönetim ya da yerinden yönetim tarzlarından birine ağırlık vererek oluşturmuşlardır. Ülkelerin yönetsel, toplumsal, ekonomik ve siyasi yapılarını doğrudan etkileyen bu temel tercihin arkasındaki belirleyici faktörler; uzunca bir geçmişten gelen devlet yönetim gelenekleri, coğrafi ve tarihsel koşullar, sosyo-ekonomik yapı ve ilişkiler, demokratik bilinç ve siyasal kültür düzeyleri olmuştur. Bu kapsamda devletler, merkeziyetçiliği ya da yerel yönetim ağırlıklı ademi merkeziyetçi yönetim tarzını uygularken çok farklı modeller ortaya koymuşlardır. Bir anlamda ne kadar ülke varsa o kadar yönetim modelinin olduğu söylenebilmektedir. Ayrıntılardaki ilkelerin ve farklılıkların kendi koşullarının doğurduğu öznel uygulamalar bir ülkeyi nüans farkı ile de olsa diğerlerinden ayırmaktadır (Parlak, 2014: 11).

20.yy. ikinci yarısından sonra yaşanan ekonomik ve sosyal değişim de devletin sınırları, kapasitesi ve işlevi hakkındaki geleneksel yaklaşımlar üzerinde ciddi etkiler oluşturmuştur. Çarpıcı şekilde hızlanan reformlar yerel yönetim yapılarında ezber bozan değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Bu süreç ise sona ermiş de değildir. Yaşanan değişim ve gelişimler sonucunda ortaya çıkan yeni ilişki ve süreçler tarihsel olarak demokrasinin beşiği, halka en yakın hizmet birimi olmak gibi önemli özelliklere sahip yerel yönetimlerin öneminin bir kat daha artmasına yol açmıştır (Okçu ve Özgür, 2013: 5). Genel olarak kamu yönetimi özelde ise yerel yönetimler ilişkilerini kapsayan bu güncel gelişmelerin yanında, ülkelerin idari-siyasi gelenekleri, demokrasi tecrübeleri vb. etkenlerin de söz konusu işlevsel ve yapısal görünümde etkisi yadsınmamaktadır. Bu çerçevede Amerikan yerel yönetiminde başarıyla uygulanan meclis-yönetici modelin işleyişine değinmek yararlı olacaktır.

1. Meclis-Yönetici Model

Meclis-yönetici modelde; halk tarafından seçilen meclis kentin yönetim organıdır ve kent yöneticisi, meclisin oluşturduğu politikaları yürütmek üzere işe alınmaktadır. Meclis, genellikle 5 ile 9 üyeden oluşmakta ve belediye tüzüğünde de belirtilen belediye başkanı, (meclis başkanı) halk tarafından ya da meclis tarafından seçilebilmektedir. Belediye meclis üyelerinin seçimleri ise genellikle partizan kriterler ile yapılmamaktadır. Belediye başkanı ve meclis, bütçeyi onaylamaktan, politika ve vergi oranını belirlemekten sorumludur. Kent yöneticisi ise meclisin baş danışmanı olarak görev yapmakta, meclisin tavsiyelerine göre kentin günlük idari işlemlerinden sorumlu olmakla birlikte bütçenin hazırlanmasından, personelin işe alınmasından ve işten çıkarılmasından yükümlüdür. Ayrıca belediye başkanı, belediyenin siyasi başkanı olarak kabul edilmekte fakat yasama organının bir üyesi olarak yasama eylemlerini veto etme yetkisine sahip değildir (ICMA-1: 1).

Şekil-1: Meclis-Yönetici Modelin Organizasyonel Yapısı

Şekil-1 incelendiğinde seçmenlerin verdiği yetkiyle başkanın belirlendiği ve meclisin oluştuğu; sonrasında ise meclis tarafından kent yöneticisinin atandığı ve yöneticinin de daire başkanlarını atadığı ve böylelikle yöneticinin belediyenin daire başkanları ve meclisle irtibatı sağlamakta olduğu şeklinde bir yapılanma olduğu görülmektedir.

Bu model ile vatandaşlar belediyenin bir paydaşı konumuna getirilirken, belediye meclisi de adeta onların yönetim kurulu gibi işlev görmektedir. Bu yapılanmayla kent yöneticisi, piyasa ekonomisinde yer alan şirketin CEO'suna (Chief Executive Officer) diğer bir ifade ile genel müdürüne benzemektedir (Dickens vd., 2012: 2). Meclis-yönetici model, özel sektördeki gibi verimlilik geliştirmeye ve maliyet azaltmaya odaklandığı vurgulanmaktadır (Kim, 2003: 121). Yürütme yetkilerinin tamamı, belediye meclisi tarafından atanan ve kent yöneticisi olarak adlandırılan profesyonel bir yöneticide toplansa da seçilmişlerden oluşan ve güçlü bir politik liderlik sağlayan meclisle profesyonel yöneticinin güçlü yönetim deneyimini birleştiren bir model olarak görülmektedir. Ayrıca meclis üyeleri görece zayıf kalmakta ve kısmi zamanlı olarak görev yapmaktadır. Genellikle belediye başkanı bulunmamakta meclis başkanı, belediye başkanı sıfatını da taşımakta ve törensel bir figür teşkil etmektedir (Speakman, 2011: 703; Berman, 2017: 450).

Kent yöneticisi, profesyonel olarak güçlü bir idealist olmasının yanında politik çevrenin gerçeklerini kabul ederek, topluma ve meclise hizmet veren realist bir kişiliğe sahip olması gerekmektedir (Basehart vd., 2000: 5). Kent yöneticileri ayrıca, yerel yönetim görev alanları ve yapılarından dolayı içeride ve dışarda olmak üzere mücadele etmek durumundadırlar. İçeride; yerel ölçekte bürokrasiyi yönetme, dışarda ise; farklı siyasal, sosyal, ekonomik ve yasal durumlar ile mücadele olarak tanımlanabilmektedir. Kent yöneticilerinin içerideki görevleri yerel hizmetlerin verimli üretilebilmesi için çalışanları motive etmesidir. Dışarıdaki yükümlülükleri ise; toplumun yüz yüze olduğu sorunların çözülmesi, yerel çıkarları gözetererek sunulan imkanları değerlendirmek, kamu yönetimi aktörleriyle yeni politika oluşumlarına destek olmaktır (Teske ve Schneider, 1994: 332).

Ayrıca bu modelde meclis, politika oluşturma organı olarak görüldüğünden, belediyenin uzun vadeli hedefleri, büyük projeleri, arazi kullanım planları ve stratejik planlama gibi uzun vadeli faaliyetlerine daha fazla odaklanabilmektedir. Seçilmiş olan meclis, kendi toplumunu temsil ederek geleceğe yönelik uzun vadeli vizyon geliştirmektedir. Meclis, belirlediği politikaların tüm topluma eşit bir şekilde uygulanmasını temin etmesi için deneyimi ve becerilerine dayalı olarak atadığı kent yöneticisini, meclise karşı duyarlı olmadığı takdirde herhangi bir zamanda görevden alma yetkisine sahiptir (Öztop ve Lamba, 2017: 244).

2. Meclis-Yönetici Modelin Uygulama Örnekleri

Meclis-yönetici model, diğer bir ifade ile kent yöneticisi uygulaması, dünyada farklı içerikte görevler yerine getirmektedir. Kent yöneticilerinin, her kentte mevcut olan ortak görevleri; meclis kararlarını icra etme, kentin günlük işlerinin icrasını sağlama ve kent bütçesini hazırlama olarak sayılabilmektedir (Istrate ve Mills, 2015). Bu çerçevede bu başlık altında dünya uygulamalarında farklı içerikte görevler yerine getiren kent yöneticisi uygulamasının Kanada, Hollanda, Finlandiya, İzlanda, İtalya, Norveç ve Rusya örnekleri üzerinden incelemeler yapılmaya çalışılmıştır.

Kanada'da 1840'lerden sonra yönetsel yapının eyaletlere ve ilçelere bölünmesiyle atanmış kent yöneticileri görülmeye başlanmıştır. "*İdari işler amiri*" ismi verilen kent yöneticileri, meclis kararlarının icrasına yönelik yönetim fonksiyonlarını yerine

getirmektedir (Kutlu ve Önder, 2017: 97-98). Meclis, kent yöneticisi pozisyonu oluşturmakla görevliken kent yöneticisi; belediye yönetiminin günlük işleyişi, personelin yönetimi, meclis için koordineli politika ve bütçe önerilerinin geliştirilmesi, meclis tarafından alınan bütçe ve politika kararlarının uygulanması ile meclise rapor sunmasından sorumlu tutulmuştur. Meclise karşı sorumlu olmakla birlikte liyakat çerçevesinde ve çeşitli toplu sözleşmelerde belirtilen kurallar dahilinde kamu hizmeti üyelerinin işe alınması, terfi ettirilmesi ve disipline edilmesi gibi çeşitli görevleri de bulunmaktadır (Fenn ve Siegel, 2017).

Hollanda'da 1910'lu yıllardaki yerel yönetim reformları ise meclis-yönetici modelini kapsamaktadır (Couperus, 2014: 344). Başlangıçta belediye yönetiminde istenmeyen yenilik olarak algılansa da çoğunluğu mühendislerden oluşan yüksek eğitilmiş kişiler, belediye hizmetlerine ve şirketlerine liderlik üzere belediye yapısına dahil edilmiştir (Disco 1990, 182-183). Amsterdam'da yaşayan ve mühendis J. Van Hettinga Tromp, 1913 yılında ilk kez yerel yönetimde siyasi olmayan belediye üyesinin getirilmesini önererek Hollanda'nın, belediye yönetiminde kent yöneticisiyle tanışmasının yolunu açmıştır (Couperus 2014: 345).

Hollanda'da bu uygulama, özellikle dünya savaşları arasındaki ekonomik buhran döneminde kent ekonomilerinin daha etkili yönetilmesi için tercih edilmiştir. Hollanda örneğinde kent yöneticileri, verimlilik kontrolü yapan müfettişler tarafından sürekli olarak denetim altındadırlar. Siyasi olmayan, doğrudan başkana karşı sorumlu olan kent yöneticileri, verimlilik ve etkinlik amaçlı olarak görevlendirilmiştir. Kent yöneticileri, ayrıca yönetsel birimler arasındaki koordinasyon ve etkin hizmet sunumunu sağlamakla sorumlu olmuşlardır (Karkin, 2013: 302).

Finlandiya yerel yönetim kademeleri içerisinde yer alan belediyelerin temel organların birisi de kent yöneticileridir. Kent meclisi, kanun gereği belediye başkanı veya kent yöneticisi modelinden birini tercih edebilmektedir. Başkan, meclis üyeleri arasından seçilebilmekteyken kent yöneticisi ise meclis tarafından belirlenerek atanmaktadır. Kent yöneticisi, meclis üyeliği ve temsili görevleri dışında başkanın bütün görevlerini yapmak üzere yönetim kuruluna karşı sorumlu olan profesyonel ve en üst düzey belediye memuru pozisyonunda yer almaktadır (Tuzcuoğlu, 2013: 226).

Finlandiya'da meclis-yönetici modelin temelleri, bağımsızlığını izleyen 1917 yılındaki mevzuata dayanmaktadır (Haimi, 1987). Yerel yönetimi rasyonalize etme ve profesyonelleştirme çalışmaları, çoğunluğun siyaset yerine yönetimi tercih etmesine yol açarak 1927 yılında yürürlüğe giren yerel yönetim yasası ile kent yöneticilerinin çalıştırılması zorunlu hale gelmiştir. Başlangıçta, tüm yerel otoritelerin yalnızca %10'unu etkilese de yavaş yavaş yayılım göstermeye başlayarak 1977'ye kadar tüm yerel otoritelerde zorunlu hale gelmiştir (Haimi, 1987; Sandberg, 2015).

Finlandiya, 1976'da yerel yönetim yasası ile kentsel ve kırsal belediyeler arasındaki görev ve organizasyona ilişkin farklılıkları ortadan kaldırarak ülke genelinde kent yöneticisi pozisyonu için tek tip rol getirmiştir (Haimi, 1987; Sandberg, 2015; Sinisalmi, 1999). Meclis, kent yöneticisini işe alarak gerekli yetkinlikleri belirleyerek meclisin güvenine sahip olmaması durumlarında görevden alabilmektedir. Kent yöneticisinin görevden alınma önerisi ise, yönetim kurulu ya da meclis üyelerinin dörtte biri tarafından ileri sürülebilir ve görevden alma kararı, meclis üyelerinden oluşan geçici bir komite tarafından hazırlanarak meclis üyelerinin üçte ikisinin desteğinin alınmasıyla gerçekleştirilmektedir. Yönetim kurulu

ise, kent yöneticisiyle birlikte belediyeyi işveren olarak temsil etmekte, belediye yönetimi ve maliyesiyle ilgili olarak koordinasyon rolünü üstlenmektedir. 2015 yılından itibaren kent yöneticisinin yönetim sözleşmesi tüm belediyelerde zorunlu hale gelmiş ve bu sözleşmede kent yöneticisiyle politikacılar arasında iş bölümü ve maaş gibi ayrıntılara yer verilmiştir. 2017 yılında ise başkent Helsinki'nin meclis-yönetici modeli tercih etmesinden sonra da bu model, ülke genelinde önemini arttırmaya başlamıştır (Sandber, 2024: 117-118).

İzlanda'nın yerel yönetim yasası 1872 yılında tanıtıldığında, parlamento üyeleri arasında bunun önemi konusunda bir fikir birliğini yansıtsa da Reykjavík kasabasının yönetiminin nasıl organize edileceği sorusu önemli tartışmalardan olmuştur. Bu yıllarda, İzlanda'nın yerel yönetim düzeyinde iki önemli liderlik pozisyonu bulunmaktaydı ve bunlardan birincisi, merkezi hükümet tarafından atanan bir bireydi ve ikincisi de hem meclisin lideri hem de kasabanın günlük yöneticisi olan bir tür kent yöneticisi konumuydu. Her iki pozisyon da yönetim odaklı olsa da kent yöneticisi pozisyonu meclis dışından alınabilmesi önemli bir farkı temsil etmekteydi (Hlynsdóttir, 2024: 139).

Yaşanan bu tartışmalar kapsamında başlangıçta kırsal alanlardan ve küçük köylerden oluşan belediyelerin yönetici tutmasına izin verilmesi de 1940'ların sonlarına doğru bunun bir sorun haline gelmesiyle birlikte 500'den fazla nüfusu olan belediyeler için bir kent yöneticisini, seçim döneminden bağımsız olarak işe alınması fikri parlamentoda tekrardan tartışılmaya başlanmıştır. Bu fikir ancak 1950'lerin başında parlamentodan geçerek kasaba ve kırsal belediyelerde kent yöneticisinin işe alınması yasal bir görünüme kavuşmuştur. Ardından İzlanda'nın yerel yönetim yasası üç kez revize edilse de kent yöneticisinin, meclis ya da siyasi lider arasındaki güç ve yetki paylaşımında önemli değişiklikler yapılmamış ve kent yöneticileri geçerli bir neden olmadığı sürece görevden uzaklaştırılmayacağı yerel yönetim yasasında belirtilmiştir (Hlynsdóttir, 2024: 140).

İtalya'da ise 1992 yılında kabul edilen "*Bassanni Kanunu*" ile nüfusu 15.000 üzeri olan yerel yönetimlerde, belediye başkanı tarafından kent yöneticisinin atanması sağlanmıştır. İlk bürokratik yöneticilerin kent yöneticisi olarak atanmasıyla birlikte, kurum içi ve personel arası iletişim gibi görevleri üstlenerek meclise karşı sorumlu tutulmuşlardır. Böylelikle İtalya'da kent yöneticisi, hem kentte yerel yönetim birimlerinin başı hem de atanmış ve seçilmiş birimler arasında önemli ara bağlantısı olarak görevlerini sürdürmektedir (Sancino ve Turrini, 2009).

Norveç'te de 1992 yılında her il ve ilçede kent yöneticisi bulunması yerel yönetim yasasında yer edinerek yasal görünüme kavuşmuştur. Belediye meclisi tarafından atanan kent yöneticisi, yönetimi ve tüm kent çalışanlarını denetleyerek apolitik şekilde faaliyet göstermekte ve meclise karşı sorumluluğu bulunmaktadır (Jacobsen, 2009). Norveç'te kent yöneticileri, belediye seçimleriyle çakışmayan istihdam sözleşmelerine sahip olması partizan süreçlerden bir miktar uzak durmalarına yardımcı olsa da politika yapma sorumluluklarının bir parçası olarak sıklıkla değişen ittifakların ve siyasi partilerin baskılarıyla uğraşmak durumuna kalmaktadır (Blair ve Janousek, 2014: 488).

Rusya'da ise 1993 yerel yönetim yasasının kent yönetim modelleri kapsamında meclis başkan modelinin farklı çeşitlerinin de uygulanabileceği belirtilmiş fakat uygulamada güçlü başkan-zayıf meclis modeli daha fazla yer edinmiştir. Kent yöneticisi uygulamasını işaret eden yerel yönetim yasasında belediye müdürünün ve belediye meclisinin onayıyla birlikte belediye başkanı tarafından atanabileceği ve sözleşmeyle istihdam edilebileceği ifade edilmiştir (Akyıldız, 2013: 569).

Rusya, 2003 yılında ise yeni bir federal yasanın kabul edilmesinden sonra düzensiz olan yerel yönetim modellerini tekdüze bir kurumsal çerçeveye değiştirmeye başlayarak yerel yönetimlere, seçilmiş başkanın olduğu model ya da meclis-yönetici modelinin benimsenmesi kararını bölgelere bırakmıştır (Kitschelt ve Wilkinson 2007). Ardından Rusya'da meclis-yönetici model, yasaya yerleştirilerek 18 yerel yönetimde uygulanmaya başlanmış ve böylelikle bölge valileriyle belediye başkanları arasında devam eden çatışmalara nihai çözüm bulma fırsatı yaratılmıştır (Matsuzato ve Tahara 2014: 120). Dolayısıyla Rusya'da meclis-yönetici model; federal otoritelerin, bölgesel valiler aracılığıyla yerel hükümet düzeyine kadar uzanan hiyerarşik güç organizasyonuna karşılık gelen bir güç olarak ifade edilmeye başlanmıştır (Ross 2007).

Tablo-1. Farklı Ülkelerdeki Kent Yöneticisi Uygulaması

Ülkeler	Uygulama Yılı
Kanada	1840
Hollanda	1913
Finlandiya	1917
İzlanda	1950
İtalya	1992
Norveç	1992
Rusya	1993

Kaynak: İlgili literatür doğrultusunda yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo-1'de de görüldüğü üzere ilk olarak 1840 yılında Kanada'da görülen kent yöneticisi uygulamasının farklı ülke örnekleri üzerinden incelenmesi yapıldığında yerel yönetimlerde yönetimin siyasetten ayrılması, kişi ya da grupların menfaatleri yerine toplumun menfaatlerine odaklanarak yönetim yaklaşımı doğrultusunda yönetim anlayışının ön plana çıkması, sözleşme ile işe alım gibi yöntemlerin olması ve tarafsızlıklarıyla da siyasi aktivitelere odaklanan politik liderlerin yönetsel beceri eksikliklerine karşı artı değer olarak görüldüğü söylenebilir.

İncelenen ülkelerde kent yöneticisi uygulamasının, genellikle belediye yönetiminin günlük işleyişi, personelin yönetimi ve koordineli politikaların oluşturulması gibi görevlerle hareket ettiği görülmüştür. Hollanda örneğinde müfettişler tarafından sürekli denetim altında olduğu, Finlandiya örneğinde ise yönetim kuruluna karşı sorumlu olduğu, Kanada, İzlanda, İtalya ve Norveç örneğinde ise meclise karşı sorumlu olduğu anlaşılmıştır. Kent yöneticisinin atanması konusunun ise Kanada, Finlandiya ve Norveç'te meclis tarafından, İtalya'da belediye başkanı tarafından ve Rusya'da ise belediye meclisinin onayı ile birlikte belediye başkanı tarafından atanabileceği görülmüştür.

3. Meclis Yönetici Modelin Sağladığı Faydalar

Yerel yönetim modeli olarak tercih edilen meclis-yönetici modelde temel unsur yönetimin profesyonelleşmesidir. Meclis tarafından atanan profesyonel kent yöneticilerinin becerileri ve bilgi birikimlerinin yanı sıra stratejik düşünme ve problem analizi yapabilme yetenekleri bulunmaktadır (Howard ve Sweting, 2007: 638). Kent yöneticileri, kurumsal bağlılıkta yanlış kararlar karşısında duran ve öneriler geliştiren lider eğilimli özelliklere sahiplerdir (Demir ve Reddick, 2014: 590). Bu modelin topluma sağlamış olduğu faydalar ise (ICMA-2: 1);

- Yönetici; seçilmiş meclis tarafından belirlenen politikaları etkin, verimli ve adil hizmet sunumu çerçevesinde uygulamaktadır.

- Politika oluşturma, seçilmiş yetkililerde bulunurken yönetici; günlük işlerin yürütülmesi ve denetiminden sorumlu olmaktadır. Böylelikle seçilmiş yetkililer idari işlerden ziyade politika oluşturma ve geliştirmeye daha fazla zaman ayırabilmektedir.
- Toplumun geleceği ile ilgili kararlar alınırken meclis-yönetici modeli benimseyen yönetimler halkı karar alma sürecine dahil etmektedir.
- Halk bu doğrultuda kentleri ile ilgili vizyon oluşturma ve stratejik planlamaya katılarak toplum odaklı yerel yönetim hizmetlerinin tasarlanmasında rehberlik etmektedir.

Meclis-yönetici model sayesinde; kendi toplumunu temsil ederek geleceği için uzun vadeli bir vizyonun oluşturulmasında, halkın istek ve ihtiyaçlarına duyarlı, toplumun genelini etkileyen politikaların hayata geçirilmesi ve tüm topluma eşit bir şekilde hizmet edilmesini sağlamak için meclisin; eğitimine, deneyimine ve becerisine dayalı olarak yüksek eğitimli profesyonel bir kent yöneticisinin atamasını sağlaması bu modelin olumlu yönleri olarak değerlendirilebilir.

Bu çerçevede yerel yönetimler; toplumun geleceğine yön verecek politika konularında, seçilmiş yetkililere liderlik sağlamada ve hizmet sunumunda sürdürebilirliği sağlamak için atanmış profesyonel kent yöneticisi ihtiyacı gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır (ICMA, 2008: 1). Bu doğrultuda kent yöneticisinin topluma sağladığı faydalar ise aşağıdaki gibidir (ICMA, 2008: 3-4);

- Politika retme ve hedef belirlemede tüm toplum için uzun vadeli vizyon geliştirmesine yardımcı olurlar.
- Etik kurallara uygun olarak hareket ederler,
- Vatandaşları yerel yönetimin faaliyetleri hakkında bilgilendirirler,
- Vatandaş şikayetlerini araştırırlar,
- Bütün topluma odaklanarak fikir birliğinin oluşmasına katkıda bulunurlar,
- Hizmetlerin eşit bir şekilde yürütülmesi ve idari kararların alınmasında (işe alma, szleşe yapma) liyakate bağlı kalarak adaleti ve eşitliği teşvik ederler,
- Seçilmiş yetkililer tarafından belirlenen politikaları uygulamak ve kamu hizmetlerini verimli, etkili ve adil bir şekilde sunmakla görevlidirler,
- Hizmet ettikleri topluluklara teknik bilgi ve deneyim, akademik eğitim, yönetim uzmanlığı ve kamu hizmetine adanmışlık ile hizmet ederler.

Ayrıca kent yöneticisi; kapsamlı bir şekilde bütçe ve sermaye geliştirme programı oluşturur. Kent ve kasaba hizmetleri için performans ölçüm sistemleri geliştirir, vakıf fonlarına başvurarak bunları yönetmektedir. Ayrıca meclis toplantıları için gündem konularını hazırlar, seçilen yetkililerin rehberliğinde uzun vadeli planlar geliştirirler ve çalışanlar ile vatandaşlar arasında fikir-bilgi akışının anlaşılmasının kolaylaştırılması kapsamında çalışmalar yürüterek toplumun kalkınmasına yardımcı olurlar (ICMA-4: 2-3).

Kent yöneticileri, siyasi yöneticiler ile iş birliği içerisinde çalıştıklarından dolayı da kaynakları toplum için yansıtımda başarıları daha yüksektir. Hizmetlerin kaliteli sunumu ve işe alım gibi idari kararlarda tarafsız hareket edip halk tarafından belirlenen politika hedeflerine göre yönetim politikalarını belirleyerek bunları uygulamakla görevlidirler (ICMA, 2008: 3). Kentin gelişimi açısından önemli olan yönetim politikalarının belirlenmesinde, başkan, meclis ve kent yöneticisinin etkileri farklı olmaktadır. Bu

çerçevede politika yapımında başkan-meclis-kent yöneticisinin etkilerini araştıran çalışma tablo-2’de gösterilmiştir.

Tablo-2: Politika Yapımında Başkan-Meclis-Kent Yöneticisinin Etkileri

	Başkan	Meclis	(Profesyonel) Kent Yöneticisi	8+ Yıl Aynı Kentte Görev Yapmış Yönetici
Politikaların Medya Aracılığıyla Toplumda Savunulması	31.73%	37.35%	30.92%	22.92%
Kent İçin Uzun Dönemli Mali Önceliklerin Oluşturulması	28.92%	37.35%	33.73%	29.17%
Kentin Geleceği İçin Stratejiler Geliştirmek	29.72%	35.74%	34.54%	33.33%
Seçilenler ile Politika Konularında Görüş Birliği Yaratma	29.72%	36.14%	34.14%	25.00%
Kurumlar Arası Olarak Hizmet Verme	32.53%	30.12%	37.35%	39.58%
Belediye Hizmetlerinde Amaç ve Kapsam Belirlemek	27.71%	33.33%	38.96%	37.50%
Vatandaş Toplulukları ve Komisyonları Koordine Etme	29.32%	34.14%	36.55%	37.50%
Yeni Politikaların Teklifi	28.11%	35.74%	36.14%	43.75%
Belediye Bütçesini Geliştirme	27.71%	33.73%	38.55%	45.83%

Kaynak: Voelpel, 2007: 14-18.

Tablo-2 incelendiğinde; politikaların medya aracılığı ile savunulmasında meclisten sonra kent yöneticisinin, en etkili pozisyon olduğu görülmektedir. Mali konularda, stratejiler geliştirmede ve politikalarda görüş birliği yaratmada ise meclis ve kent yöneticisinin etkin olduğu anlaşılmaktadır. Kurumlar arası bağlantı kurmada, belediye hizmetlerinin kapsamın belirlenmesinde, koordine işlerinde, yeni politikaların üretilmesinde ve belediye bütçesinin geliştirilmesi gibi konularda da kent yöneticisinin baskın olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmada ayrıca; politikaların medya aracılığı ile savunulması oranının 8 yılı aşkın aynı kentte görev yapan kent yöneticisi için oldukça düşük kaldığı anlaşılmaktadır. Fakat diğer alanlarda ise başkan ve meclisin rolünün önemli ölçüde azaldığı, aynı kentte 8 yılı aşkın görev yapan kent yöneticisinin ise politika oluşturmada daha güçlü bir şekilde rol üstlendiği anlaşılmıştır.

Böylelikle profesyonel kent yöneticisinin; belediye yönetimine etkinlik ve profesyonellik kazandırması, sorumluluk ve yetki açısından idare ve siyaset arasına keskin çizgiler getirmesi, yönetimin siyasi bir zorunluluktan ziyade verimlilik ve beceriye dayalı olarak sürdürülebilmesi, gününbirlik işlerin profesyonel yönetici sayesinde daha hızlı yürütülebilmesi, siyasi liderlerin daha önemli karar almasına olanak tanınması ve giderek artan belediye sorunlarının seçilmiş, yarı-zamanlı siyasi yöneticiler yerine tam zamanlı ve eğitilmiş profesyonel yöneticiler tarafından daha iyi bir şekilde çözülebilmeye imkan sağlaması açısından yararlı olarak görülebilir (Öztop ve Lamba, 2017: 246).

4. Meclis-Yönetici Modelin Eleştirilen Yönleri

Lyden ve Miller (1977) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları meclis-yönetici modelin, politika ve yönetsel konuların ayrımı için oluşturulmuş bir model olmasına karşın bu durumun kolay olmadığını ortaya koymuştur. Yöneticinin, politik kararları uygulaması rolünün politik kararları oluşturması sürecinden net olarak ayrılamadığı dolayısı ile yönetsel görevler için iş başına getirilen kent yöneticisinin, politik lider haline dönüşmesinin kuvvetli olasılık olarak görüldüğünü ifade etmişlerdir. Nelson ve Svava'nın (2014) çalışmasında da

politika belirleme ile uygulamalar arasındaki net ayrımın kolay olmadığı zira üst düzey yöneticilik görevlerinin politik işlevleri de içerdiğini işaret etmektedir (Nelson ve Svava, 2014: 55-58).

Wikstrom'a göre de ABD'de meclis-yönetici modelini kullanan birçok belediye başkanının kuvvetli siyasi liderlik sergilediğini ifade etmektedir (Wikstrom, 1979: 274). Tüm bu uygulamalar içerisinde belediye başkanları, meclisin diğer üyelerinden ciddi şekilde farklılık içeren politik liderler olarak ve siyasi parti liderleri ile en fazla temasa sahip, kentteki temel siyasi bir lider olarak görülmekte, siyasi konularda ise profesyonel kent yöneticisi üzerinde etkiye sahip olmakta ve çoğunluk ile idari yetkilerle temas içerisinde kalarak günlük idari işlere vakıf olmaktadır. Dolayısıyla belediye başkanı ile profesyonel kent yöneticisi arasındaki ilişkilerin yalnızca siyasi konularla sınırlı kalmadığı, politika kararların uygulanması konusunda uyumsuzlukların yaşanabileceği ve bununda hizmetlerin aksamasına ya da sorunların çözümünde gecikmelere yol açabileceği modelin eleştirilen noktalarındandır (Öztop ve Lamba, 2017: 245).

Bir başka eleştirilen nokta ise kent yöneticisine öngörülen aşırı teknik ve mekanik yöneticilik anlayışıyla ilgilidir. Buna göre kent yöneticisi, özel sektörde geçerli olan çağdaş yönetim tekniklerinden en üst düzeyde yararlanması, kent hizmetlerinde verimlilik ve ekonomiyi en üst düzeye çıkarması gerekmektedir. Bu tür yönetim anlayışında insan ögesinin fazlaca dışlandığı etkililik ögesinin göz ardı edildiği ve buna da modelin özelliklerinin neden olduğu ileri sürülmektedir (Robert ve Gerald, 1994: 525-530).

Zhang ve Feiock (2009) da kent yöneticilerinin, karar alma sürecindeki etkilerini ölçtüğü çalışmada; belediye başkanı ya da meclis ile kent yöneticisi arasındaki karşılıklı etkileşim düzeyini bütüncül yaklaşımla ele almış ve kent yöneticilerinin karar alma rollerini şekillendiren faktörleri açıklamışlardır. Florida'da yer alan meclis-yönetici modeliyle yönetilen kentlerde yapılan araştırmaların verileri, atanmış kent yöneticilerinin farklı boyutlarda olmakla birlikte siyasi yöneticilerin karar alma süreçlerine yüksek düzeyde (%94) katıldıkları görülmüştür (Zhang ve Feiock, 2009).

Profesyonel kent yöneticilerinin, yönetsel ve politik konularda harcadıkları zaman dağılımının tespit edilebilmesi için 427 kent yöneticisi ve idari yöneticiler üzerinde gerçekleştirilen araştırmada ise; idari yöneticilerin zamanının çoğunu idari konularda geçirmesine rağmen, kent yöneticisi pozisyonunda olanlar ise zamanın çoğunu idari konular yerine politik konular ile geçirdiği saptanmıştır. Araştırmada kent yöneticilerinin, politika geliştirme ve meclisle ilişkilerine önemli miktarda zaman harcamakta olduğunu, dolayısı ile esas görevleri olan yönetsel konularla ilgili görevlerin yine diğer idari personel tarafından yürütüldüğü tespit edilmiştir (Killian ve Choudhury, 2010: 17).

Diğer bir eleştiri ise, tek bir yöneticiye gerektiğinden çok ağırlık verildiği ve ön plana çıkarıldığıdır. Seçilmemiş yetkiliye olağan dışı yetki kullanımının sağlanması, meclis tarafından alınan kararların uygulanmasında farklılıklar riskinin oluşturması, eşit yetki ve sorumluluğa sahip üyelerden oluşan ve başkansız mecliste liderlik sıkıntısı riski barındırması, profesyonel kent yöneticilerinin daha iyi bir fırsat bulunca görevinden ayrılacak geçici kimseler olması ve kent dışından atanan yöneticilerin yereldeki sorun ve ihtiyaçlara aşına olmamasının yaratabileceği olumsuzluklar sebebiyle de eleştirilebilmektedir (Öztop ve Lamba, 2017: 246).

5. Amerika Birleşik Devletleri Örneğinde Meclis-Yönetici Model

Amerika'da profesyonel kent yöneticiliğine ait ilk söylemler, John Petterson'un 1896 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Dayton kentinde yaptığı konuşmayla başlamıştır. Petterson yaptığı konuşmada; kent yöneticilerinin parti gözetmeden, sosyal bilimlerde ve iş yönetiminde tecrübeye sahip, ekonomik yönetim yapan, halkın parasını bütün vatandaşların menfaatleri doğrultusunda güvenilir yöntemler ile kullanan kişiler olması gerektiğini belirtmiştir (Önder ve Köylü, 2018: 93).

1900'lü yılların başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nin Virginia Eyaleti'nin Staunton kentinde bir barajın duvarlarındaki çatlaklar sebebiyle kentin sokak ve caddeleri kullanılamaz hale gelmesi, mevcut yönetimin bu soruna bir çözüm getirememesi sonucunda kent yönetim işlerinin görülmesi için genel müdür kadrosunun açılması kararlaştırılmıştır (Yalçındağ, 1997: 10-11). Bu kararın sonucunda hem hizmetlerin mali yönden etkin olarak gerçekleşmesi hem de koordinasyonun daha hızlı şekilde gerçekleşmesi için 1908 yılında profesyonel kent yöneticiliği ortaya çıkmıştır. Almanya, Fransa ve İngiltere'de eğitim görmüş ve eski bir demir yolu bakım mühendisi olan Charles E. Ashburner barajda sağladığı başarı nedeni ile Staunton kentinin ilk profesyonel yöneticisi olarak atanmıştır. 1908-1911 yılları arasında görev yapan Ashburner aynı zamanda Kent Yöneticileri Kurumu'nun (*City Managers Association*) da ilk başkanı olarak seçilmiştir (Svara ve Nelson, 2008: 10).

Meclis-yönetici model, 1912 yılında Sumter South Carolina ile birlikte diğer kentlere de yayılmaya başlamış (Missouri Municipal League, 2007: 13) ve 1914 yılında Dayton kentinin ardından tam on iki sene sonra Cincinnati'de faaliyete geçmiştir. Daha sonraları ise 1930'da 308 kent bu modeli benimsemiş; 1940 yılında bu sayı 526'ya ulaşmış ve II. Dünya Savaşı'nın sonunda ciddi artış hızı yaşanarak 1957 yılının başlarında 1456 kent bu modeli benimsemiştir (Sommer, 1958: 137). Ardından 1970-80'lerde yasal düzenlemeyle birlikte 19 eyalette kent meclislerinin profesyonel kent yöneticisi atama yetkisini kullanabilmesi sağlanmıştır (Istrate ve Mills, 2015: 6).

Amerika'da politik kararların alınması meclise ait olmakla birlikte meclis, herhangi bir zamanda işine son verebileceği, profesyonel eğitilmiş kent yöneticisi tayin etmektedir. Kent yöneticisi, idari işlemlerden ve bütçenin hazırlanarak meclise sunulmasından sorumludur. Belediye başkanı ve meclis yalnızca politik faaliyetler ilgilenmekte, günlük idari faaliyetler ise tayin edilen profesyonel kent yöneticisine kalmaktadır (Öztop ve Lamba, 2017: 246). Amerika'da en yaygın olarak kullanılan yerel yönetim modeli olan meclis-yönetici model, günümüzde 100 milyondan fazla kişiyi temsil etmektedir. Meclis-yönetici modelin Amerika'da gelişmesi ve popüleritesinin artmasında hızlı bir kentleşmenin yaşanması, modern endüstrilerin yükselişi, ekonominin genişlemesi, mali yatırımlar, göçmen akımı ve özel şirketlerin Amerikan siyaseti- politikasındaki etkisi neden olmuştur. Tüm bunlara ek olarak; Amerika'da ilerici hareket olarak bilinen reform hareketi kapsamında halkın çıkarlarının mevcut siyasi güçler tarafından temsil edilmediği düşüncesi, yöneticinin apolitik nitelikleri, tarafsızlığı destekleyen etik anlayışla hareket etmesi ilericilerin düşüncelerine uyması ve son olarak da kamu yönetimi reformu kapsamında 1900'lerin başlarında ortaya çıkan *modern kamu yönetimi* kavramlarıyla da uyumlu olarak meclis-yönetici model hızlıca benimsenmeye başlayan bir model olmuştur (Kemp, 1985: 17).

Tablo-3. ABD’de Yerel Yönetim Modellerinin Yıllara Göre Dağılımı

YEREL YÖNETİM MODELİ	1984	1988	1990	1992	1996	2000	2004	2007	2008	2012	2018
Meclis-Yönetici	2290	2356	2420	2441	2760	3302	3453	3520	3520	3661	4386
Başkan-Meclis	3686	3686	3645	3635	3319	2988	3089	3131	3131	3315	4166
Meclis	176	173	617	168	154	143	145	543	143	144	1302
Kasaba Toplantısı	370	369		363	365	334	338		338	351	1056
Temsili Kasaba Toplantısı	81	82		79	70	65	63		62	67	59
Diğer							3				
Toplam	6603	6666	6682	6686	6668	6832	7091	7194	7194	7539	10969

Kaynak: Veriler 2012’ye kadar ICMA-5’ten, 2018’in ise ICMA (2019)’dan elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Amerika’da Tablo-3’de görüldüğü üzere 1984 yılında en çok tercih edilen model Başkan-Meclis yönetim modeli iken 2018 yılında en çok tercih edilen modelin meclis-yönetici modeline evrildiği görülmektedir. Meclis-yönetici modelin yıllara göre dağılımı incelendiğinde ise sürekli olarak kentlerde kabul görmekte ve belirgin düzeyde yayılmakta olduğu söylenebilmektedir. ABD’de kent yöneticisini atama yayılımı arttıran etkenler arasında, kent nüfusları, yönetim sorumluluklarının artışı ve merkezi yönetimlerin yerel yönetimlere yaptığı maddi desteklerin azalması yer almaktadır (Istrate ve Mills, 2015). Ayrıca Amerika’da ilerici hareketin ortaya çıkması ve bu hareketin yayılması ile birlikte; kentleşmenin büyümesi, kurumsal ideallerin artış göstermesi, modern kamu yönetimi anlayışı, ideolojik ve sosyal ortamın içerisinde meclis yönetici modelin, Amerikan yerel yönetimlerinde ulusal popüleriteye yükselmesinde olumlu bir arka plan sağlayarak kentten kente yayılmasında etki ettiği söylenebilmektedir.

Tablo-3. Amerika’da Meclis-Yönetici Modelini Uygulayan Bazı Büyük Kentler

Sıra	Nüfus ² (2024)	Kent İsmi	Eyaleti
1.	1,650,070	Phoenix	Arizona
2.	1,495,295	San Antonio,	Texas
3.	1,302,868	Dallas	Texas
4.	1,388,320	San Diego	California
5.	969,655	San Jose	California
6.	979,882	Austin	Texas
7.	978,468	Fort Worth	Texas
8.	911,311	Charlotte	North Carolina
9.	678,958	El Paso	Texas
10.	702,767	Oklahoma City	Oklahoma
11.	660,929	Las Vegas	Nevada

Kaynak: www.nlc.org , 2024

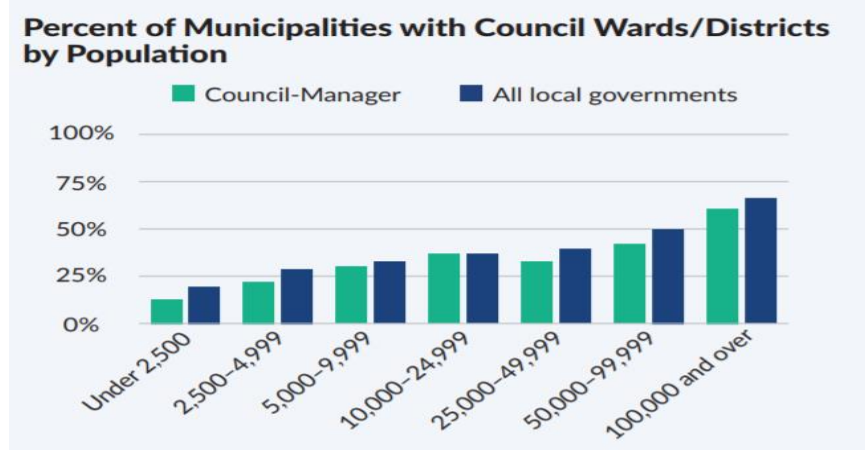
Arizona’da Phoenix kenti, meclis-yönetici modelini 1913’de uygulayan ilk büyük kentlerden birisi olmuştur (League of Arizona Cities and Towns, 2013: 5). Tablo-3’den de

² <https://www.biggestuscities.com/>

anlaşılacağı üzere bugün³ ABD’de 105 milyondan fazla insan, meclis-yönetici modeli altında faaliyet gösteren topluluklarda yaşamaktadır. Ayrıca ABD’de 2500 ve üzeri nüfusa sahip 7300 belediyenin %47’sinde, nüfusu 100.000’den fazla olan belediyelerin ise yaklaşık olarak %62’sinde ve 800’den fazla ilçede⁴ bu yönetim modeli kullanılmaktadır.

Şekil-2: ABD’de Meclis Yönetici Modelini Kullanan Kentlerin Nüfus Kriterleri

ABD’de meclis-yönetici modelini benimseyen kentlerin 100.000 ve üzeri nüfusa sahip kentlerde yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil-2)⁵. Ayrıca Amerika’da, meclis-yönetici modelini benimseyen Güneybatı ve Atlantik Kıyısında bulunan eyaletlerdeki orta ile büyük kentlerde en popüler yönetim şekli olmaya devam ettiği anlaşılmıştır.

Ayrıca ABD’de Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı’na danışmanlık yapmak üzere atanan bir komite tarafından geliştirilen öncü bir çerçevenin rehberliğinde toplam 10 kategoride (sermaye, ekonomik, halk sağlığı, çevre, eğitim, konut, gıda ve beslenme, kamu güvenliği, toplum canlılığı, altyapı) puanların verildiği *Aetna Foundation* iş birliği ile hazırlanan 2019’da⁶ en sağlıklı kentler sıralaması açıklanmış ve listedeki ilk 6 kentin ve dereceye giren kentlerin %70’i profesyonel kent yöneticileri tarafından yönetilmekte olduğu görülmüştür. ABD’de IBM Şirketi tarafından yapılan Daha Akıllı, Daha Hızlı, Daha Ucuz: 100 Amerikan kentinin karşılaştırıldığı çalışmada ise meclis-yönetici modeli ile yönetilen kentlerin güçlü-başkan modeli yönetim biçimi ile yönetilen kentlerden yaklaşık olarak %10 daha fazla verimli olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca; son beş yıldır “*Amerika Kent Ödülleri*” yarışmasında ödül alan kentler⁷ ve yaşanılacak için en iyi yerlerin⁸ belirlendiği yarışmada da yerel yönetimlerin çoğunluğunun meclis-yönetici modeli ile yönetildiği ortaya çıkmıştır. Bu durumlar, ABD’de profesyonel kent yönetiminin; kentlerin akıllı, ucuz ve sağlıklı bir yaşam ortamı sunmasında ne kadar önemli bir rol oynadığı anlaşılmakta ve de kent

³ https://icma.org/sites/default/files/18-027%20Council%20Manager%20FOG%20Brochure_final%2010-16-17.pdf

⁴ Bu modeli benimseyen diğer kent ve ilçeler için bkz; [Cities/Counties with Managers/Administrators - ILCMA](#)

⁵ https://icma.org/sites/default/files/Survey%20Research%20Snapshot_MFOG.pdf

⁶ [Professionally Managed Communities Dominate List of Healthiest for 2019 | icma.org](#)

⁷ Ödül alan kentler için bkz; [Professional Management, Council-Manager Government Sweep List of All-America Cities Finalists | icma.org](#)

⁸ Yaşanılacak En İyi Yerlerin listesi için bkz; [CNN-Money Magazine 100 Best Small Cities with Form of Government and ICMA Member | icma.org](#)

yöneticilerinin bu kategorilerde başarılı performans göstermeyi sağlayan stratejiler geliştirebildiği ve uygulayabildiğini ortaya koymaktadır.

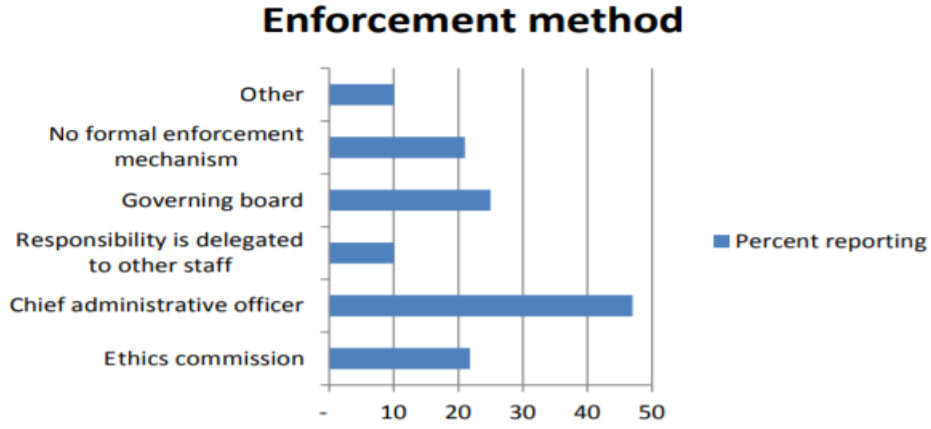
6. Amerika’da Profesyonel Bir Disiplin Olarak Kent Yönetimi ve ICMA

Amerika’da 1914 yılında sekiz kent yöneticisinin konferansa katılmasıyla kurulan Uluslararası Kent Yönetimi Derneği (International City/County Management Association-ICMA) sonraki yıllarda belediye idaresini çevreleyen verileri toplamak ve kullanılabilir hale getirmek için birçok araştırma gerçekleştirilmesine yardımcı olmuştur. 1934 yılında; konferanslarda yayınlanan makaleleri, istatistikleri, belediye verilerini ve güncel gelişmelerin önemli noktalarını içeren Belediye Yıl Kitabı’nı (*Municipal Year Book*) yayınlamıştır. Belediye idaresinin ana alanlarını ve sorunlarını ele alan bu kitaplarda; teknik olarak belediye yönetimi, finans ve personel planlama gibi konuların sadece yöneticiler için değil aynı zamanda üniversite eğitimi içinde nihai bir referans olarak kabul edilmektedir (Sommer, 1958: 140-141).

ICMA, aynı zamanda adayları ve yönetici pozisyonlarını buluşturan bir alt yapı kurmuştur. Meclis-yönetici modelini uygulayan yerel yönetimler için adaylarda istenilen özellikler ve müracaat şekilleri özel istihdam büroları aracılığıyla yayınlanmakta, bu pozisyon ile ilgilenen adaylar ise ön müracaatları alınarak genel bir değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Genel değerlendirmeyi geçen adaylar atamayla yetkili meclis üyelerinden oluşan kurullarda mülakata girmektedir. Yeterliliklerine karar verilen adaylar yazılı sözleşme yapılarak kent yöneticisi olarak görevine başlamaktadır (ICMA; Önder ve Köylü, 2018: 85). Profesyonel yönetici açısından ICMA’nın önemi ayrıca; süreli-sürekli yayınlar ve uzmanlar ile üyeleri arasında profesyonel gelişimi desteklemesi ve üyelerine birçok konferans ve çeşitli türlerde eğitim fırsatı sunmasıdır. Gelişmekte olan, yerinden yönetimin yeni yaygınlaşmaya başladığı ülkelerde yerel yönetimlere destek sağlayarak profesyonel uygulamalarla şeffaf ve etik yönetim biçimlerinin oluşmasına da katkı sağlamaktadır.

Üyelerine sürekli olarak teknik bilgi, yönetim kaynakları ve eğitim programları sağlayan küresel boyutta profesyonel olarak yerel yönetimlere öncülük eden ICMA’nın bugün ABD ve dünyanın dört bir yanındaki kentlere, kasabalara ve ilçelere hizmet veren 13.000’den fazla üyesi bulunmaktadır. Şeffaflık, eşitlik, bütünlük, saygınlık ve yöneticiliğin, yerel yönetimlerde üstünlüğü için gerekli standartlar taşıdığına inanan ICMA, bu kapsamda yönetimin teşviki için *etik kurallarını* oluşturmuştur. Kuruluşa üye olabilmek için oluşturulan kuralların kabul edilmesi şart kılınmıştır. Etik Kurallar, demokrasiye tam bağlılık, vatandaşlara adil ve eşit hizmet sunumu dahil olmak üzere, kişisel ve mesleki davranışa ilişkin 12 etik ilkeyi belirtmektedir. Bu ilkeler; yasanın gerektirdiklerinin çok ötesine geçmekte, profesyonel kent yöneticisinin kişisel ve profesyonel ilişkilerde etik bir çerçevede hareket etmesi ve kamuoyunun profesyonel yöneticilere olan güvenini zedeleyecek her türlü siyasi faaliyetten kaçınmaları gerektiği gibi çeşitli hükümleri içermektedir (ICMA, 2020: 1).

Şekil-3: Etik Yaptırım Yöntemi

Etığın, yerel yönetimlerde dikkat edilmesi ve profesyonel kent yöneticisinin etik çerçevede hareket etmesini sağlayan modelde, ABD'nin eyaletlerden sonra gelen en büyük yerel yönetim birimi olan County'lerde bu modeli uygulayan katılımcılara etik ihlalleri ile karşılaştıklarında nasıl yaptırım uyguladıkları sorulmuştur (Şekil-3).⁹ Etik ihlali ile mücadelede sırasıyla; idari yöneticiye, yönetim kuruluna ve etik komisyonuna başvurdukları görülmüştür. ICMA'nın etik yaptırım yönetimiyle, yöneticilerin topluma karşı olan sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlaması, olası yolsuzlukların veya kötü yönetimin önüne geçerek hesap verebilirlik mekanizmasının güçlendirildiği ve böylelikle toplumun genel refahının artmasına yardımcı olduğu yorumunu yapmak mümkündür.

7. Meclis-Yönetici Modelin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye'de yerel hizmetlerin görülmesinden sorumlu ve vatandaşa en yakın kamu örgütlenmesi belediyelerdir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda "il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri" (md. 127) olarak ifade edilmiş ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda "belde sakinlerinin mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişileri" (md. 3) olarak tanımlanmıştır.

Belediyelerin, kamu kaynaklarını kullandığı düşünüldüğünde uygun yönetim niteliğine sahip olması gerekmektedir. Bu durum çerçevesinde belediyeler hem sayıları hem de hizmet götürdükleri nüfusun büyüklüğü ve kullandıkları fonlar itibarıyla kamu yöneticilerinin ve idarenin durumunun tartışılmasını gerektirmiştir.

Türkiye yerel yönetimlerinde tercih edilen model "güçlü belediye başkanı" uygulamasıdır. Fakat, 5216 sayılı Kanun'un 17. maddesinde "Büyükşehir ve ilçe belediye başkanları görevlerinin devamı süresince siyasi partilerin yönetim ve denetim organlarında görev alamaz; profesyonel spor kulüplerinin başkanlığını yapamaz ve yönetiminde bulunamaz" denilerek büyükşehir belediye başkanlarına fiilen olmasa da resmi anlamda aktif yerel siyasette rol alma olanağı tanınmamakta ve dolayısı ile başkanın daha çok idari

⁹https://icma.org/sites/default/files/305096_ICMA%202012%20State%20of%20the%20Profession%20Survey%20Results.pdf

fonksiyonlara odaklanması sağlanarak profesyonel yöneticiliğin teşvik edildiği söylenebilir (Öner, 2006: 359).

Ayrıca Türkiye’de belediye başkanları, siyasi partilerin aday göstermesinden sonra seçimlerle belirli bir dönem (5 yıl) için göreve gelmektedir. Belediye başkanı, belediyenin politik ve her türlü işlerinden sorumludur ve belediyenin başıdır. Belediye başkanının, siyasi partiden aday gösterilerek göreve başlaması kendisine politik bir kimlik kazandırmaktadır. Bu durum belediye başkanının, belediye işlerinde parti politikaları doğrultusunda hareket etmesini sağlayabilecek bir durum yaratmaktadır. Bu sistem yalnızca büyükşehir belediyelerinde olan ve profesyonel kent yöneticisi benzeri olduğu söylenebilecek genel sekreter uygulamasının etkinliği açısından oluşturulduğu söylenebilir (Korlu ve Çetinkaya, 2013: 317). Genel sekreterin atanması, belediye başkanının İçişleri Bakanlığı’na öneride bulunması üzerine bakanlık tarafından gerçekleştirilerek belediye meclisine bilgi olarak sunulmaktadır. Büyükşehir belediyeleri haricinde görülmeyen genel sekreter, belediye başkanına bağlı ve onun adına hareket eden yürütücü konumunda yer almaktadır. Genel sekreter, belediyenin idari işleriyle ilgilenen fakat bunu belediye başkanına bağlı şekilde gerçekleştiren politikayla ilgilenmeyen yönetici konumundadır. Genel sekreterin atanmasında devlet memuru olma şartı aranmamakta ve yüksek dereceli bürokrat olarak atanan genel sekreterlerin atanmasında yüksekokul mezunu olması haricinde herhangi bir uzmanlık şartı aranmamaktadır (Korlu ve Çetinkaya, 2013: 316). Genel sekreterin, belediye başkanı tarafından atanması belediye işlerinde politik kararlar alınmasını sağlayabilir. Ayrıca genel sekreterin, işlere etkililik odaklı bakmak istese de başkana bağlı olduğu için bunu gerçekleştiremeyebilir. Bilindiği üzere meclis-yönetici modelde profesyonel kent yöneticisi meclise bağlı, belediye başkanı ise törensel faaliyetlerle ilgilenen siyasi bir konumdadır. Belediye meclisi yapısı itibari ile belediye başkanına göre halkı daha fazla temsil etmektedir. Bu noktada benzer pozisyonda bulunan genel sekreter, profesyonel yöneticiye göre politize olmuş durumda ve Türkiye’de belediye başkanının direktiflerini yerine getiren politik yönetimin devamı konumunda yer aldığı söylenebilir.

Büyükşehir belediye başkanı, büyükşehir belediyesinin başı, yürütme organı ve belediye tüzel kişiliğini temsil etmekte ve ilçe belediyeleri ile büyükşehir belediyesi arasında hizmetlerin yürütülmesi ve koordinasyonun sağlanmasından sorumludur (Tarhan, 2013: 105). Ayrıca büyükşehir belediyelerinde hizmetlerin yürütülmesi, belediye başkanının sorumluluğu altında; yasal hükümler, belediyenin politika ve hedefleri, yıllık programlar ve stratejik plan doğrultusunda genel sekreter ve yardımcıları tarafından sağlanmaktadır. Belediye birimlerinin kurulması ve kaldırılması ise belediye meclisinin kararıyla olmaktadır (5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, md.21).

Bunların haricinde belediye başkanının, belediyeyi sevk ve idare etmesi, kurumsal stratejiyi oluşturması, belediyeyi törenlerde temsil etmesi, davalarda davacı ya da davalı olarak bulunması, sözleşmeler yapması, bütçeyi uygulaması, belediye meclis ve encümen kararı gerektirmeyen görevleri yapması gibi birçok görevi bulunmaktadır (5393 Sayılı Belediye Kanunu, md.38, 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, md.18). Belediye başkanı, hukuka aykırı bulduğu meclis kararlarını 5 gün içinde nedenini belirterek belediye meclisine geri iade edebilmektedir. Fakat tekrardan görüşülmesi istenmeyen kararlar ile tekrardan görüşülmesi istenen kararlar, belediye meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kabul edilen kararlar kesinleşmektedir. Belediye başkanı, meclisin ısrarıyla kesinleşen kararlar aleyhine on gün içinde idari yargıya başvurabilmektedir. Kararlar kesinleştiği tarihten itibaren en geç yedi gün içerisinde mahallin en büyük mülkî idare amirine

gönderilmesi gerekmektedir çünkü mülkî idare amirine gönderilmeyen kararların yürürlüğe girmesi mümkün olmamaktadır (5393 Sayılı Belediye Kanunu, md.23).

Büyükşehir belediyesi encümeni ise belediye başkanının başkanlığında, belediye meclisinin kendi üyeleri arasından bir yıl için gizli oy ile seçeceği beş üyeye biri genel sekreter, biri de malî hizmetler birim amiri olmak üzere belediye başkanının her yıl birim amirlerinden seçeceği beş üyeden meydana gelmektedir (5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, md.16). Büyükşehir belediyesi personeli, büyükşehir belediye başkanı tarafından atanmakta fakat personelden müdür ve üstü unvanı olanların ilk toplantıda başkan tarafından büyükşehir belediye meclisine sunulması gerekmektedir (5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, md.22). Ayrıca hizmetlerin etkin ve verimli şekilde yürütülebilmesi için genel sekretere yardımcı olmak üzere, norm kadroya uygun genel sekreter yardımcısı da atanabilmektedir (5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, md.21). Belediye başkanı tarafından müdür ve üstü unvan taşıyanların atanmasının belediye meclisinin bilgisine sunulması, başkana verilen güçlü bir yetki olarak görülse de bu yetkinin meclis tarafından denetlenebileceğini göstermektedir.

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nda belediye encümeninin işleyişi ve üyelerin belirlenmesi açısından da belediye başkanına önemli yetkiler tanınmıştır. Belediye başkanı acil durumlarda encümeni toplantıya çağırabilmektedir. Encümen üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanmakta ve katılanların salt çoğunluğu ile karar verilmektedir. Oyların eşitliği halinde ise başkanın bulunduğu taraf çoğunluk sayılmaktadır. Encümen gündemi yine belediye başkanı tarafından hazırlanmakta fakat encümen üyeleri, başkanının uygun görüşüyle gündem maddesi teklif edebilmektedir. Belediye başkanı tarafından havale edilmeyen konuların ise encümende görüşülebilmesi başkana tanınan önemli ayrıcalıktan biri olmuştur (5393 Sayılı Belediye Kanunu, md.35). Bu durumlar, belediye başkanının encümen çalışmalarında hem gündem oluşturma hem de karar alma süreçlerinde önemli bir güç ve kontrol mekanizması sağladığını ortaya koymaktadır.

Yukarıda belirtilen görevlerin dışında büyükşehir belediye başkanı, 5216 sayılı Kanun'un 8.maddesine göre "*altyapı koordinasyon merkezinin (AYKOME)*" ve 9. maddesine göre de "*ulaşım koordinasyon Merkezinin (UKOME)*" başkanı konumundadır. Bu görevler incelendiğinde bir kısmının idari, bir kısmının ise siyasi nitelikte olduğu görülmektedir. Siyasi alanda değerlendirilebilecek görevler arasında; belediye meclisi ve encümenine başkanlık etmesi, gündem belirlemesi, oylamalarda eşitlik çıkması halinde başkanının kararının çoğunluk kararı sayılması, gerektiğinde meclisi toplantıya çağırması, meclis kararlarının üzerinde başkanın iade etme ya da hukuki yollara başvurma hakkının bulunması, encümenin belirli üyelerini belirleme yetkisi, genel sekreteri İçişleri Bakanı'na önerme yetkisinin bulunması gibi hususlar yer almaktadır. Diğer görevleri ise daha çok belediyenin rutin işleyişini sevk ve idare etme kapsamında değerlendirilebilecek faaliyetlerden oluştuğu görülmektedir.

Türkiye yerel yönetimlerinde mevcut yapı mevzuatsal olarak incelendiğinde meclis-yönetici modelin uygulanabilirliğinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Meclis-yönetici modelinin meşruiyeti kendisini atayan iradeden kaynaklanmaktadır. Halbuki belediye başkanı, doğrudan halkın oylarıyla bu makama seçildiği için meclise karşı da ayrı bir meşruiyete sahiptir. Atamayla iş başına getirilen memurun idari fonksiyonlarının yanında siyasi yetkiler ile de donatılması seçimle belirlenen meclisi zayıflatacağından dolayı, halkın iradesine ve demokrasinin gerekleriyle de uyuşmayacaktır. Meclis-yönetici modelin tercih edilmesi halinde yöneticinin belirlenmesi konusunda da görüş birliğine varılması ve bu

yöneticinin beş yıl boyunca yönetsel kabiliyetlerini sergilemesi oldukça zordur. Mecliste muhalefet görevi üstlenen üyelerin belediye başkanının meşruiyeti ve siyasi yetkilerinden dolayı geri adım atmak zorunda kaldığı konularda, zayıf yöneticiye karşı güçlü bir muhalefet sergileyebilecekler ve onun faaliyetlerini resmi anlamda olmasa da çeşitli alanlarda baskı kurarak fiili anlamda engelleyebileceklerdir (Öztop ve Lamba 2017: 252).

SONUÇ

Bir kentin seçtiği yerel yönetim modeli halkın ihtiyaçlarına en iyi şekilde hizmet etmelidir. Seçilecek modelde de şüphesiz göreve gelen yöneticilerin her şeyden önce vatandaşlara karşı duyarlı olması gerekmektedir. ABD’de de nüfusu 2500 üzerindeki birçok kentte, Güneybatı ve Atlantik Kıyısı eyaletlerindeki orta ile büyük kentlerde meclis-yönetici modelin en popüler ve en başarılı yönetim şekli olmasında; politikaların toplum odaklı oluşturulması, vatandaş şikayetlerini araştırılması ve hesap verebilirlik açılarından dolayı ABD’de birçok kentte kabul edilmiş bir yerel yönetim modeli olmuştur.

Meclis-yönetici modelin, belediye yönetimine profesyonellik ve etkinlik kazandırması açısından siyaset ve idarenin keskin çizgilerle ayrılmasına ve böylelikle gününbirlik işlerin profesyonel kent yöneticisi sayesinde daha hızlı yürütülmesine, karşılaşılan belediye sorunlarında ise eğitilmiş ve donanımlı yöneticiler sayesinde daha iyi bir şekilde çözülebilmeye imkân sağlaması açısından bu model yararlı olarak görülebilir. Meclis-yönetici modelin, sahip olduğu en güçlü demokratik sorumluluk iddialarından birisi de kent yöneticisinin görev süresinin olmamasıdır. Kent yöneticisi istediği zaman istifa etmekte ya da meclis, gerekli gördüğü takdirde sebepli veya sebepsiz olarak kent yöneticisinin işine son verebilmektedir. Bu oldukça önemlidir çünkü kent yöneticilerine hem geçici kimseler olarak bakılması sonucunu doğurması hem de kente yeni atanan bir yöneticinin yerelde karşılaşılabilecek sorunlara aşına olmamasından ortaya çıkacak sorunlar bu modelin olumsuz bir yönü olarak eleştirilebilir.

ABD’de meclis-yönetici modelin yayılımını arttıran nedenler arasında ilerici hareketinin yayılması, kent nüfusların ve yönetim sorumluluklarının artışı ile merkez yönetimlerin yerel yönetimlere yaptığı maddi desteklerin azalması yer almaktadır. Bu durum, modelin gün geçtikçe daha da tercih edilen bir yerel yönetim şekli haline gelmesini sağlamıştır. ABD’de kent yöneticisi, idari işlemlerden ve bütçenin hazırlanarak meclise sunulmasından sorumlu olmakla birlikte meclis, herhangi bir zamanda işine son verebilmektedir. Belediye başkanı ve meclis yalnızca politik faaliyetler ilgilenmekte, günlük idari faaliyetler ise tayin edilen profesyonel eğitilmiş kent yöneticisine kalmaktadır. ABD’de 1914 yılında kurulan ICMA da adayları ve yönetici pozisyonlarını buluşturan bir alt yapı kurarak mülakat sonrasında yeterliliklerine karar verilen adayların yazılı sözleşmeyle belirli bir eğitimden sonra kent yöneticisi olarak görevlerine başlamasına aracı olduğu görülmüştür. Ayrıca ICMA, kent yöneticisinin kişisel ve profesyonel ilişkilerde etik bir çerçevede hareket etmesini sağlayan etik kurallarıyla yerel yönetimlerde profesyonel uygulamalar ile şeffaf ve etik yönetim biçimlerinin oluşmasına katkı sağladığı da anlaşılmıştır.

Günümüzde ise kent yöneticisi atayan ülke örnekleri farklılık arz etmekle beraber birçok ülkede yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. ABD dışındaki kent yöneticisi uygulamalarında; Kanada’da 1840 yıllarında yönetsel yapının eyaletlere ve ilçelere bölünmesiyle “*İdari işler amiri*” ismi verilen kent yöneticileri görülmeye başlamış ve meclis tarafından atanarak meclise karşı sorumlu olmuştur. Kanada’da kent yöneticileri, ABD örneğinde olduğu gibi meclis tarafından alınan bütçe ve politika kararlarının uygulanması ve meclise rapor sunmasından sorumlu tutulmuştur. Hollanda’da ise 1913’te ekonomik

buhran döneminde kent ekonomilerinin daha etkili yönetilmesi için tercih edilmiş bu modelde, kent yöneticisi doğrudan yalnızca başkana karşı sorumlu olmuş ve yönetsel birimler arasındaki koordinasyon ile etkin hizmet sunumunu sağlamakla yükümlü olmuştur. Finlandiya’da kent yöneticisi ise 1917 yılında yerel yönetimi rasyonalize etme girişimleri sonucu ortaya çıkmış ve temsili görevleri dışında başkanın bütün görevlerini yapmak üzere yönetim kuruluna karşı sorumlu olan profesyonel ve “*en üst düzey belediye memuru*” olarak ifade edilmiştir. İzlanda örneğinde de kırsal alanlardan ve küçük köylerden oluşan belediyelerin yönetici tutulmamasının sorunlara yol açmasıyla 1950’de kent yöneticileriyle tanışılmıştır. Seçim döneminden bağımsız şekilde işe alınan kent yöneticileri, geçerli bir neden olmadığı sürece görevden uzaklaştırılmamakta ve idari işlerin yürütülmesinden sorumlu olmuşlardır. İtalya’da ise 1992 çıkan “*Bassanni Kanunu*” ile nüfusu 15.000 üzeri olan yerel yönetimlerde, belediye başkanı tarafından kent yöneticisinin atanması sağlanarak hem kentte yerel yönetim birimlerinin başı hem de atanmış ve seçilmiş birimler arasında önemli ara bağlantısı olarak görev yapmaya başlamışlardır. Norveç’te ise 1992 yılında her il ve ilçede kent yöneticisi bulunması yerel yönetim yasasında yer edinmiştir. Norveç’te kent yöneticileri, meclis tarafından atanmakta ve tüm kent çalışanlarını denetleyerek meclise karşı sorumluluğu bulunmaktadır. Rusya örneğinde ise 1993’de yerel yönetim yasasındaki kent yönetim modelleri kapsamında meclis-başkan modelinin farklı çeşitlerinin de uygulanabileceği belirtilmiş ve kent yöneticisinin; belediye müdürünün ve belediye meclisinin onayıyla birlikte belediye başkanı tarafından atanarak sözleşmeyle istihdam edilebileceği ifade edilmiştir.

Meclis-yönetici modelin uygulama örnekleri üzerinden yapılan inceleme doğrultusunda ABD ve Hollanda’da ekonomik nedenlerden dolayı tercih edilmeye başlandığı diğer incelenen ülke örneklerinde ise ülkelerin yerel yönetimlerinde meydana gelen yasal düzenlemelerle birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Kent yöneticisinin atanması konusunun ise ABD, Kanada, Finlandiya ve Norveç’te meclis tarafından, İtalya’da belediye başkanı tarafından ve Rusya’da ise belediye meclisinin onayı ile birlikte belediye başkanınca atanabileceği görülmüştür. Ayrıca kent yöneticisinin, Finlandiya örneğinde yönetim kuruluna karşı sorumlu olduğu, ABD, Kanada, İzlanda, İtalya ve Norveç örneğinde ise meclise karşı sorumlu olduğu saptanmıştır. Tüm bunlarla birlikte kent yöneticilerinin; meclis kararlarını icra etme, kentin günlük işlerini yürütme, idari işler ve personel arasında koordinasyonu sağlama gibi ortak görevleri yerine getirdikleri anlaşılmıştır.

ABD’deki birçok kent ile Kanada, Hollanda, Finlandiya, İzlanda, İtalya, Norveç ve Rusya’da da uygulanmakta olan meclis-yönetici modelde, meclis tarafından seçilen ve denetime tabi olarak görevden ayrılma riskine ya da devam etme şansına sahip kent yöneticileri, sorunları her geçen gün artarak devam eden belediyeler için iyi bir çözüm olabilir. Fakat mevcut durumda, bu modelin Türkiye’de büyükşehir belediyeleri ve hatta diğer belediyeler açısından uygulanabilirliği konusunda belediye başkanının oldukça geniş siyasi ve idari yetkilerle donatılması meclis-yönetici modeli için uygun değildir. Meclis-yönetici model, kent yöneticisinin yalnızca yürütmeye ilişkin idari görevler üstlenmesi üzerine kurgulanmıştır. Türkiye’de mevcut belediye modeli de göz önünde bulundurulduğunda güçlü başkanın yerine atanmış bir yöneticinin alması meşruiyet sorunlarını ortaya çıkarabileceği gibi başkanı ve meclisi de işlevsiz hale getirebilecektir.

Seçimle belirlenmiş organların özellikle politika belirleme ve karar alma aşamalarında tek yetkili olması gerekmektedir. Çünkü siyasi konularda seçmene hesap verme yükümlülüğü, bu organ ve temsilcilerine aittir. Oysa ki meclis-yönetici modelde yönetici

meclise, meclis de halka hesap vermektedir. Türkiye’de mevcut modelde, başkan her türlü faaliyet ve kararların sorumluluğunu tek başına üstlenerek doğrudan halka hesap verirken, meclis-yönetici modelde meclis, atadığı yöneticinin başarısızlığını da seçim döneminde kendisi ödemek durumunda kalacaktır. Meclis-yönetici modelde, meclis her ne kadar güçlense de siyasi partiler yönünden parçalı olan yapısı, kent yöneticilerin atanmasını ve hareket kabiliyetlerini sınırlandırabilecektir. Bir aday üzerinde uzlaşılması zaman alacağı gibi belirlenen yöneticinin de görevden uzaklaştırılması endişesi ile veya siyasi nedenlerle görevini başarı ile yürütmesi de zorlaşacaktır.

KAYNAKÇA

Akyıldız, F. (2013). Rusya’da Yerel Yönetimler. M. Okçu & H. Özgür (Ed.). Dünyada Yerel Yönetimler, Örnekler-Uygulamalar. Seçkin Yayıncılık, 545-584.

Ayhan, E. ve Önder, M. (2017). Yeni kamu hizmeti yaklaşımı: yönetişime açılan bir kapı, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(2), 19-48.

Basehart, H. Cane, F. Wagenhals, E. ve Hedger S. (2000). Mayor- Council vs.Council-Manager: Two Forms of Self-Government, A Report Submitted to the Citizens of Salisbury as a Guide for the May Referandum, The Institute for Public Affairs and Civic Engagement Salisbury State University, Salisbury- Mariland.

Berman, E. (2017). City manager in three countries: an interview with Michael Willis. *Public Administration Review*, 7(3), 447-452.

Blair, R., ve Janousek, C. L. (2014). City management in the United States and Norway: A comparative analysis of professional orientations. *International Journal of Public Administration*, 37(8), 484-493.

Couperus, S. (2014). The managerial revolution in local government: municipalmanagement and the city manager in the USA and the Netherlands 1900-1940, *Management & Organizational History*, 9(4), 336-352.

Demir, T. ve Reddick, C. G. (2014). Political orientation and policy involvement of city managers: an empirical study of the value-activity relationship. *New York: Springer Science Business Media, Public Organization Review*, 581-598.

Dickens, K. Fris, B. ve Wallace, B. (2012). Handbook for georgiye mayors and council members, Georgia Municipal Association, Published in Cooperation with the Carl Vinson Institute of Government, University of Georgia.

Disco, C. (1990). Made in Delft: Professional Engineering in the Netherlands 1880–1940. *PhD thesis*, University of Amsterdam

Fenn, M. ve Siegel, D. (2017). The evolving role of city managers and chief administrative officers. Institute on Municipal Finance and Governance, 31.

Haimi, O. (1987). Kaupunginjohtaja. Suomen kaupunginjohtajainstituution synty ja kehitys sekä kaupunginjohtajan muotokuva. Suomen kaupunkiliitto

Howard, J. ve Sweeting, D. (2007). Addressing the legitimacy of the council-manager executive in local government. *Local Government Studies*, 33(5), 633-656.

- International City Management Association, for Establishing Council-Manager Plan, Washington, D.C., undated, pp.2-3. Kemp
- ICMA (2008), [Professional Local Government Management: The Benefits to Your Municipality \(brochure\) | icma.org](#)
- ICMA (2019), Municipal Form of Government Survey Research (2018-2019), https://icma.org/sites/default/files/Survey%20Research%20Snapshot_MFOG.pdf
- ICMA (2020), <https://icma.org/sites/default/files/ICMA%20Code%20of%20Ethics%20%28Suitable%20for%20Framing%20June%202020%29.pdf>
- (ICMA-1), Forms of Local Government, <https://flintcitycharter.com/wp-content/uploads/2016/03/Forms-of-Local-Government.pdf>
- (ICMA-2), <https://frasercolorado.com/DocumentCenter/View/147/11-Council-Manager-Form-of-Government-PDF>
- (ICMA-3), Council-Manager Form Of Government, p1-3. https://icma.org/sites/default/files/18027%20Council%20Manager%20FOG%20Brochure_final%2010-16-17.pdf
- (ICMA-4), Professional Local Government Management: The benefits to your municipality, <https://www.ilcma.org/wp-content/uploads/2015/06/professional-local-government-management-the-benefits-to-your-municipality.pdf> , s.1-4.
- (ICMA-5), Form of Local Government: Longitudinal Statistics (1984-2012), <https://icma.org/sites/default/files/Form%20of%20Local%20Government%20Longitudinal%20Statistics%20-%20Cities%20%281984-2012%29.pdf>
- Istrate, E. ve Mills, C. (2015). An Overview of County Administration, Appointed County Administrators. NACO Trends Analysis Paper Series, 4.
- Jacobsen, D. I. (2009). Perspektiver på Kommune-Norge: En innføring i kommunalkunnskap. Bergen: Fagbokforlaget.
- Karkın, N. (2013). Hollanda yönetsel düzeninde yerel yönetimler. M. Okcu & H.Özgür (Ed.). Dünyada Yerel Yönetimler, Örnekler-Uygulamalar. Seçkin Yayıncılık,283-308.
- Kemp, L. R. (1985). The council-manager form of government in the United States, Teaching. *Public Administration: Autumn*. 1(2), 14-25.
- Killian, J. Ve Choudhury, E. (2010). Continuity and change in the role of city manager. Municipal Yearbook 2010, Washington, DC: International City/County Management Association, 10-18.
- Kim, Yong-Mi, (2003). Do council-manager and mayor-council types of city governments manage information systems differently an empirical test. *International Journal Of Public Administration*, 26(2), 119-134.
- Klase, K. A. ve Song, S. G. (2000). Evaluating the influence of the county manager form of government on county conflict. *Public Administration Quarterly*, 24(3), 286-304.

Korlu ve Çetinkaya (2013) BELEDİYELERİN YÖNETİMİNDE BİR PİYASA EKONOMİSİ BAKIŞ AÇISI: PROFESYONEL KENT YÖNETİCİSİ MODELİ

League of Arizona Cities and Towns (2018). Council-Manager government in arizona. published by Arizona City Management Association and Arizona State University, Arizona, USA.

Missouri Municipal League (2007). Forms of Government for Missouri Municipalities, published by Missouri Municipal League, Arizona, USA.

Nelson, L. Kimberly; Svara, H. James (2014), “The Roles of Local Government Managers in Theory and Practice: A Centennial Perspective”, *Public Administration Review*, 75(1), 49-61

Nlc, (2024). Cities 101 — Forms of Local Government, <https://www.nlc.org/resource/cities-101-forms-of-local-government/>

Okçu, M. ve Özgür, H. (2013). *Dünyada Yerel Yönetimler*. Seçkin Yayınevi.

Önder, M. ve Köylü, M. (2018). ABD yerel yönetimlerinde profesyonel şehir yöneticiliği modeli yayılıyor mu?. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 27(1), 77-111.

Öner, Şerif (2006), *Türkiye’de Belediye Yönetimi*, Nobel Yayın, Ankara

Öztop, S. ve Lamba, M. (2017). Meclis yönetici modelin Türkiye’de büyükşehir belediyelerinde uygulanabilirliği. *Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar Cilt:2, Marmara Belediyeler Birliği, Kültür Yayınları*, 239-254.

Parlak, B. (2014). Avrupa Birliği perspektifinden merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkileri. *TESAM Akademi Dergisi*, 1(1), 7-40.

Robert T. Golembiewski-Gerald Gabris (1995), “Tomorrow’s City Management: Guides for Avoiding Success-Becoming-Failure” *Public Administration Review*, 55(3), May/June.

Sancino, A. ve Turrini, A. (2009). The Managerial Work of Italian City Managers: An Empirical Analysis. *Local Government Studies*, 35(4), 475-491.

Sandberg, S. (2015). Den seglivade kommundirektörs makten. Lokalpolitiskt ledarskap i Finland. In N. Aarseth & K. H. Mikalsen (Ed.), *Lokalpolitisk ledarskap i Norden* (88-111). Gyldendal Norsk Forlag.

Sinisalmi, M. (1999). Suomen kaupunkien keskushallinto 1927-1998. Tutkimus kaupunkien keskushallinnon järjestämisestä sekä valtasuhteiden muutoksesta demokratian ja päätöksenteon näkökulmasta. Suomen Kuntaliitto

Sommer, W. (1958). Council-Manager Government: A Review. *University of Utah*. 11(1), 137-148.

Svara, J. H. ve Nelson, K. L. (2008). Taking stock of the council-manager form at 100. *Public Management*, 6-15.

Tarhan, E. (2013). Büyükşehir belediyelerinde belediye başkanının yetkileri: Fransa (Paris), İngiltere (Londra) ve Türkiye karşılaştırmalı analizi, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 15(2), 101-120.

- Teske, P. ve Schneider, M. (1994). The brureauctatic entrepreneur: the case of city managers. *Public Administration Review*, 54(4), 331-340.
- Tuzcuoğlu, F. (2013). Amerikan Federal Sisteminde Yerel Yönetimler. M. Okcu & H.Özgür (Ed.). *Dünyada Yerel Yönetimler, Örnekler-Uygulamalar*. Seçkin Yayıncılık,215-244.
- Voelpel, G. (2007), *The Policymaking Role Of The Mayor In CouncilManager Cities: Detracting And Enhancing Factors*, MBA, University of Nebraska Omaha.
- Yalçındağ, S. (1997). Yerel yönetimlerde profesyonel yöneticilik. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 6(3), 3-21.
- Zhang, Y. ve Feiock, R. C. (2009). City Managers' Policy Leadership in Council-Manager Cities. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 20(6), 461-476
- Wikstrom, Nelson (1979), "The Mayor as a Policy Leader in the Council-Manager Form of Government: A View fromthe Field", *Public Administration Review*, 39(3), 270-276
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 19/7/2004, Resmî Gazete Sayı: 25531.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 3/7/2005, Resmî Gazete Sayı: 25874
- 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 12/11/2012, Resmi Gazete Sayı:28489

Yeşil Dönüşümde Hidrojen Etkisi: Türkiye’de Son Gelişmelere İlişkin Bir İnceleme

Berna HIZARCI BEŞER*

Özet

Sürdürülebilir bir dünya için iklim değişikliği ile mücadele küresel düzeyde her bir bireyin ve her bir ülkenin çabasına olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Gaz endüstrisinin hidrojene dönüştürülmesi ve devletlerin buna destek sağlanmasının da iklim değişikliği ile mücadelede etkili olacağı vurgulanmaktadır. Bu çalışmada yakıt, enerji taşıyıcısı ve hammadde olarak kullanılabilen Hidrojen, daha düşük sera gazı emisyonları ve sürdürülebilir enerji sağladığı için yenilebilir enerji kaynaklarını desteklemesi açısından önemine değinilmiştir. Çalışmanın amacı; Hidrojen ekonomisini tanıtmak, Hidrojenin etkisinin nasıl ve ne gibi avantaj ve dezavantajlarının olduğunu açıklamak ve Türkiye’nin Hidrojen ekonomisi noktasında ne gibi ilerlemeler kaydettiğini, hidrojen enerjisine yönelik potansiyelinin ve neler yapılması gerektiğini vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, Hidrojen, Sera gazı etkisi

Jel Kodları: H23

Hydrogen Effect in Green Transformation: A Review of Latest Developments in Turkey

Abstract

The need for the efforts of an individual and a country at the global level to combat climate change for a sustainable world is increasing. It is emphasized that converting the gas industry to hydrogen and providing state support for this will also be effective in the fight against climate change. In this study, the importance of Hydrogen, which can be used as fuel, energy carrier and raw material, in terms of supporting renewable energy sources as it provides lower greenhouse gas emissions and sustainable energy, is emphasized. Purpose of the study; To introduce the hydrogen economy, to explain how the effect of Hydrogen has and what advantages and disadvantages it has, and to emphasize what progress Turkey has made in terms of the Hydrogen economy, its potential for hydrogen energy and what needs to be done.

Keywords: Climate change, Hydrogen, Greenhouse gas effect

Jel Codes:H23

---

* Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, berna.beser@dpu.edu.tr ve Orcid no: 0000-0002-2957-5030

GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve gelişmişlik seviyelerini artırmak için ülkelerin ihtiyaç duydukları temel unsurlardan biri enerjidir. Enerjinin üretimi ve tüketimi ise atmosferde daha fazla sera gazı emisyonu oluşmasına neden olmaktadır. Sera gazları insan faktörü ile oluşabildiği gibi doğada kendiliğinden de oluşabilmektedir. Fakat insan faktörünün her geçen gün artması sera gazı emisyonunun da artmasına neden olmaktadır. Sera gazı emisyonunun kontrolsüz artması küresel ısınma ile iklimlerin değişmesine neden olmaktadır. Bu durum insanlık dâhil tüm canlıların yaşamını tehdit eden bir durum oluşturmaktadır (Kılınçarslan, 2020:5).

Çevrenin küresel kamusal mal olduğunu ilk kez vurgulayan Samuelson (Ulucak, 2018)'dan bugüne ülkelerin iklim değişikliğinin etkileri ve boyutlarını da göz önünde bulundurarak çevreye duyarlı teknolojileri kullanmalarını ve ekosisteme zarar vermeden üretime odaklandıkları görülmektedir.

Karbonsuzlaştırma eğilimine yönelik literatüre bakıldığında yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmenin yansira alternatif olarak hidrojeni karbonsuzlaştırmanın önemli olduğu vurgulanmaktadır. Negatif dışsallık yayan ve ekosistemdeki tüm canlıları etkileyen sera gazı emisyonlarının artışına sebep olan hava kirliliği atmosferde gaz halinde yayılabilmesi sebebiyle toprak kirliliği veya su kirliliğine kıyasla daha fazla sera etkisine ve küresel ısınmaya neden olmaktadır. Son zamanlarda hidrojen enerjisi bu sorunların giderilmesinde özellikle ulaşım sektöründe kullanılarak bir alternatif olarak değerlendirilebilir mi sorusu üzerinde durulmuş ve halkın desteğini almak açısından hidrojen konusunda bilinçlendirilmesinin sosyal açıdan önemli olduğu ve alternatif bir kaynak olarak hidrojen enerjisinden faydalanılmasının etkili olacağı görülmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kurulum maliyeti yüksek olduğundan hidrojen kullanımı çok yaygın değildir. Günümüzde daha çok fosil yakıtların taşınmasında ve depolanmasında hidrojen kullanılmaktadır. Hidrojen ekonomilerini oluşturulmasında yeni teknolojilere ihtiyaç duyulmaktadır. Yenilenebilir enerji destekli hidrojen kullanarak doğal gazı daha çevre dostu yapan teknolojiler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Henüz başlangıç aşamasında olan Hidrojen ekonomisinin, önümüzdeki günlerde mali ve siyasi iş birliği aracılığıyla verilen taahhütler ışığında gelişme potansiyelinin fazla olduğu görülmektedir. Ancak sosyal değerlendirmelerin eksik olduğu bu alanda mühendislik ile birlikte çevresel dışsallık açısından yapılacak çalışmalara olan ihtiyaç önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir. Halkın hidrojeni bir sistem olarak algılamasını ve kabul etmesini değerlendiren ulusal çalışmalarda eksiklik bulunmaktadır (Mutlubaş ve Özdemir, 2023:26). Hidrojen enerji sistemi ile ortaya çıkacak beklentiler oldukça fazladır. Bunlar; sera etkisi, kirlilik ve asit yağmurları problemlerini çözmesi, temiz ve devamlı bir enerji sistemini yerleştirmesi, istihdam sağlaması, petrol ithalatını azaltması, yeni bir enerji teknolojisi için ihracat potansiyeli oluşturması, ticaret açığını azaltarak ve çevreyi koruyarak ekonomiye destek olacağı şeklindedir (Şahin, 2006:123). Bu doğrultuda sürdürülebilir, kaynak-etkin ve yeşil bir ekonomiye geçişi destekleyecek dönüşüme doğru yönelim büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda ekonomik, rekabete açık ve çevre dostu olarak hidrojen; ulaşım sektöründe yakıt olarak kullanılarak kirliliğin azaltılmasında büyük bir adım olarak öne çıkmaktadır.

Sürdürülebilir hidrojen üretimine geçilmesinde neler yapılması gerektiğini ve Ayrıca Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın (ETKB) 14.01.2024 tarihinde Türkiye'nin Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı doğrultusunda Hidrojen Teknolojisinin Ulusal Enerji Hedefleriyle uyumlu biçimde geliştirilmesi için tedbirlere yer verilmiştir. Diğer taraftan Hidrojenin yeri ve öneminden enerji sektöründe giderek artan şekilde ilgi görmesinden ulaşım sektörüne olası katkılardan bahsedilmektedir.

Küresel ısınma potansiyeli yüksek olan sera gazlarının olumsuz etkilerinden hidrojen ile özellikle ulaşım sektöründe sıfır emisyon ile gelecekte kullanılabilirliği tartışılmaktadır. Bunun nedeni ise yakıt olarak hidrojenin düşük karbon salması ve çevre dostu bir enerji üretim yöntemi olarak öne çıkmasıdır.

1. İklim Değişikliği ve Hidrojen

Avrupa Komisyonu'nun enerji danışmanı Tudor Constantinescu;

“AB'nin iklim hedeflerine ulaşmak için gaz endüstrisinin hidrojene ve diğer düşük karbonlu gazlara dönüşümünü hızlandırması gerektiği”

Hidrojen Teknolojileri Derneği¹ Başkanı Dinçer,

“Özel sektörün büyük projeleri yürütebilmesi için devletin hidrojen projelerine destek vermesi, koordine etmesi ve yenilenebilir kaynaklara yapıldığı gibi teşvik sağlaması gerekiyor”

...ifadeleriyle iklim değişikliği ile mücadelede önemli platformlarda hidrojenin ve hidrojen projelerine devletlerin teşvik sağlanması gerektiği vurgusu yapılmaktadır. İklim değişikliğinin önemli sebeplerinden birisi de enerji üretiminde kullanılan fosil yakıtların sera gazı salınımına sebebiyet vermesidir. Sera gazı emisyonuna neden olan zararlı gazlar için çözüm bulunması tüm ülkelerin ortak sorunudur. Çünkü çevresel dışsallıklar sonucu iklim değişikliği, üzerinde sıklıkla durulan doğal kaynak sorununa da yol açmaktadır.

Kyoto protokolü ile emisyonları kontrol altında tutulması gereken özellikle 6 gazın olduğunu öne çıkarılmaktadır. Bu gazlar; karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), nitroz oksit (N₂O) ve soğutma amaçlı kullanılan F gazları olarak bilinen (HFCs, PFCs, SF₆)'dir.

Hidrojen 1500'lü yıllarda bulunmuş olup 1700'lü yıllarda ise yanıcı olduğu ve de evrende bolca bulunan basit bir element olarak bilinmektedir. Evrenin temel enerji kaynağı olarak gösterilen Hidrojen; Güneş'te dahil bütün yıldızların termonükleer tepkimeyle vermiş olduğu ısının da yakıtıdır. Bu enerji çeşitli yöntemlerle ısı ve elektriksel enerji formuna dönüştürülebilmektedir (Oğlu ve Kızı, 2022:139). Hidrojen gazı; kömürden benzin elde etmede, ev içerisinde fırın ve ocak gibi cihazlara bağlamada, hava gemisi ve sıcak hava balonu şişirme, paslanmaz çelik üretimi ve diğer metallerin üretiminde, reaktör soğutma gibi durumlarda kullanılmaktadır. Sıvı haldeki hidrojen, havacılık, uzay ve gaz sanayii, elektrikli ve hibrit araçlar ve petrol rafineri tesislerinde petrolün doygunluk oranını artırıcı madde olarak kullanılmaktadır. Metal hidrit alaşımı şeklinde hidrojen katı formda saklanabilmektedir. Bu şekilde kullanım alanları, ısıtma ve soğutma sistemleri, beyaz eşyaların üretimi, elektrikli otomobillerin sistemleri ve şarj edilebilir pil üretimi gerçekleştirilebilmektedir².

¹ Not: detaylı bilgi için bkz. <https://www.hidrojenteknolojileri.org/blog/hidrojen-enerjisi-sektoru-devletten-destek-bekliyor/>

² Not: detaylı bilgi için bkz. Hidrojen enerjisinin geçmişi bu günü ve yeşil geleceği, <https://www.enerjisauretim.com.tr/blog/hidrojen-enerjisinin-gecmisi-bugunu-ve-yesil-gelecegi#:~:text=Ulusal%20hidrojen%20stratejisi%20göre%2C%20Türkiye,yenilenebilir%20enerji%20ekonomisine%20değer%20kazandırıyoruz.> (Erişim tarihi: 10.12.2023).

Şekil 2: Hidrojen'in Üç Ana İşlevi

	Yakıt
Hidrojen	Enerji Taşıyıcısı
	Ham madde

Kaynak: Veziroğlu, 2021:405.

Yakıt olarak hidrojen, düşük karbon salınımı nedeniyle çevre dostu bir enerji üretim yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Yüksek verimlilik, sessiz çalışma, düşük işletme maliyeti ve sıfır emisyon bulunmaktadır. Dezavantajlı noktalar ise yüksek üretim maliyeti, hidrojen gazının depolanması ve taşınması sırasında oluşabilecek güvenlik sorunlarıdır (Mutlubaş ve Özdemir, 2023:24). Fosil yakıtlardan hidrojen üretimi, genellikle parçalama, gazlaştırma ve katalitik reformasyon işlemlerine dayanan geleneksel ve en yaygın kullanılan yöntemdir. Şu ana kadar dünyadaki hidrojenin yaklaşık %96'sı bu teknolojiden üretilmektedir. İşlemden genellikle hammadde olarak petrol, kömür ve doğal gaz kullanılmaktadır. Bu fosil yakıtlar kolaylıkla temin edilebilir ancak yenilenemezler ve bunların yanması ile karbondioksit, nitrojen oksitler, kükürt oksitler vb. gibi ağır kirlilik üretir (Xu vd., 2022:33677-33698). Doğal gaz küresel olarak toplam enerji talebinin üçte birini oluşturan ve en yüksek karbon emisyonu üreten fosil yakıttır. Hidrojen bilinenin aksine benzin ve doğal gaz gibi yanıcı yakıtlara kıyasla tehlikeli olması açısından farklı değildir. Hidrojen içinde aynı önlemler alınmalı standartlar geliştirilerek güvenli bir şekilde kullanılabilir. Bu doğrultuda devletin üstlenmesi gereken düzenleyici rol ve fonksiyonları gereği özellikle iş güvenliğine, çalışma güvenliğine ve kullanım güvenliğine yönelik yasaların ve düzenlemelerin hazırlanması gerekmektedir (Sorgulu ve ark. 2023).

Enerji taşıyıcısı olarak hidrojen, diğer proseslerde üretilen enerjiyi taşır. Hava ile etkileşime girdikten sonra ürün olarak azot (N_2), H_2O ve O_2 oluşur. Petrol ve türevlerinin kullanıldığı yanmalı motorların oluşturduğu azot oksit emisyonları, hidrojen motorlarında çok daha azdır. Okyanuslarda bulunan rüzgâr çiftlikleri ürettiği elektrik ve gelgit hareketleriyle okyanus altında bulunan santraller üretilen elektrik Hidrojen ile güvenilir olarak taşınabilir. Yine açık denizlerde elde edilen elektriğin depolanması da elektroliz yöntemiyle üretilen hidrojen sayesinde olabilmektedir (Mutlubaş ve Özdemir, 2023:25).

Doğal gaza hidrojen karıştırılmasının önemli avantajları bulunmaktadır³. Bunlar; Isıtmada ve elektrik üretiminde doğal gaz kullanılması sayesinde milyonlarca metreküp hidrojenin depolanabilme imkânı ortaya çıkacaktır. Doğal gaz iletim hatlarının hidrojen depolamaya yetecek kadar uzun olması sayesinde basınçlı tüplere, sıvılaştırmaya ya da metal hidritlere ihtiyaç duymadan üretilen hidrojenin doğrudan depolanabilmesine olanak sağlayacak olması, karbondioksit gazının salınımının azaltılmasına büyük bir katkı sağlanacak olması, yenilenebilir enerji kaynaklarının verimli bir şekilde depolanabilecek olması ve özellikle fosil yakıt kullanımı ve ithalatına olan bağımlılığı azaltacak olması ekonomik açıdan ve çevre kirliliğini önlemede etkin olacağı görülmektedir (Sorgulu ve ark. 2023).

³ Detaylı bilgi için bkz. Sorgulu, F., Merve Öztürk, Nader Javani, ve İbrahim Dinçer (2023), "Türkiye'de Hidrojen ve doğal gaz karışımı ile ilgili öncü çalışmalar" <https://www.dogalgaz.com.tr/yayin/323/turkiye-de-hidrojen-ve-dogal-gaz-karisimi-ile-ilgili-ocucu-calismalar-32953.html> (Erişim Tarihi:10.01.2024).

Doğada çok bulunmasına rağmen saf halde olmayan Hidrojen çeşitli yöntemler ile ayrıştırılır. Hidrojen doğal bir yakıt değildir, birincil enerji kaynaklarından yararlanılarak su, fosil yakıtlar ve biyokütle gibi değişik hammaddelerden üretilen sentetik bir yakıttır. Hidrojen⁴ bilinen yakıtlar içerisinde birim kütle başına en yüksek enerji içeriğine sahip alternatif bir kaynak olarak da bilinmektedir. Petrol türevlerine kıyasla ortalama yüzde 33 daha verimli bir yakıttır ve çevreye zararlı herhangi bir kimyasal madde salınımı gerçekleştirilmemektedir.

Tablo 1: Hidrojen Üretiminde Kullanılan Yöntemler

Kaynak: Oğlu ve Kızı, 2022:139.

Hidrojen, biyolojik ve kimyasal olarak iki farklı biçimde üretilir. Kimyasal yöntemler maliyetli olduğu için çok tercih edilmemektedir. Biyolojik yöntemler ise maliyeti düşük ve en önemlisi sürdürülebilir çevre dostu yöntemlerdir. Biyolojik işlemlerden (mikrobiyal yollarla) elde edilen H₂'ye biyohidrojen denmektedir (Özdemir ve Mutlubaş, 2019:17). Biyokütle enerjisinden hidrojen üretimi iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi termokimyasal yöntem ikincisi ise biyolojik süreçlerdir. Termokimyasal prosesler süperkritik su, geleneksel gazifikasyon ve piroliz yöntemidir. Biyolojik proses ise direkt biyofotoliz, dolaylı biyofotoliz, fotofermantasyon, biyolojik yoldansuyun gaza dönüşümü ve karanlık fermantasyon yöntemidir (Özdemir ve Mutlubaş, 2019:18).

⁴ Not: detaylı bilgi için bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/hidrojen-enerjisi-sektoru-devletten-destek-bekliyor/1681454> (Erişim tarihi:10.11.2023).

23. Dünya Hidrojen Enerji Konferansı 5-9 Temmuz 2020 tarihinde İstanbul da yapılmıştır.

Tablo 2: Hidrojen Üretiminde Kullanılan Bazı Biyokütle Türleri

Biyokütle Türleri	Temel Dönüşüm Prosesleri
Fındık kabuğu	Buhar gazlaştırma
Zeytin küspesi	Piroliz
Çay atığı	Piroliz
Saman atıkları	Piroliz
Şehirselle katı atıklar	Süperkritik su ekstraksiyonu
Tahıl atıkları	Süperkritik sıvı ekstraksiyonu
Pulp ve kağıt atığı	Mikrobiyal fermantasyon
Petrol Esaslı plastik atığı	Süperkritik sıvı ekstraksiyonu
Gübre çamuru	Mikrobiyal fermantasyon

Kaynak: Önal ve Yarbay, 2010:92.

Biyokütle gazlaştırma yöntemi, organik atıkların yakılması sırasında hidrojen gazı üretilir ve atık yönetimi sorunlarına çözüm olabilecektir (Mutlubaş ve Özdemir, 2023:22). Doğal gaza hacimsel olarak %20'ye kadar hidrojen ilavesi ile fosil yakıt kullanımı ve ithalat bağımlılığının azalmasına ve ekonomiye olumlu katkılar sağlayacaktır (HTD, 2021:37). Hidrojen ekonomisinin gelişimi ve kurulmasını hızlandırmada tek geçiş yakıtı olarak doğal gaz gösterilmektedir (Clark ve Rifkin, 2006:2634).

Hidrojen yenilenebilir kaynaklardan suyun elektroliz yöntemiyle elde edilirse yeşil hidrojen; fosil kökenli yakıtların kullanımıyla karbondioksit tutma sistemleriyle buhar metan reformeri (SMR) ile karbon yakalama ve depolama yoluyla elde edilen hidrojene mavi hidrojen; fosil kökenli yakıtlar kullanılarak karbondioksit salınımı olmadan metan gazının piroliz yoluyla parçalanmasıyla elde edilen hidrojene turkuaz hidrojen; nükleer kaynakların kullanımı ile suyun hidrolizi yöntemiyle üretilen hidrojene pembe hidrojen; doğal gazın yeniden yapılandırılması sonucu buhar metan reformeri (SMR) tekniği ile doğal gaz veya diğer fosil yakıtlar kullanılarak elde edilen hidrojene gri hidrojen ve son olarak termokimyasal dönüşüm teknolojilerinden gazlaştırma yöntemiyle linyit kömüründen üretilen hidrojene kahverengi hidrojen adı verilir⁵.

2. Hidrojenin Avantajları ve Dezavantajları

Sadece su buharı emisyonu vermesi nedeniyle büyük avantaja sahip olması özellikle taşıtlarda Hidrojenin kullanımını cazip kılmaktadır. Günümüzde fosil yakıtların gerek emisyonları gerekse rezervlerin ihtiyacı karşılayamayacağı gelecekte ihtiyaca cevap veremeyeceğini düşündürmektedir. Ayrıca Hidrojen yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilerek depolanabilir ve daha sonra enerji üretiminde kullanılabilir. Hidrojen yakıtlı araçlar, benzinli ve dizel araçlara alternatif olarak kullanılabilir ve sıfır emisyonlu taşımacılık için bir seçenek olarak hidrojen yakıtlı araçlar gösterilmektedir (Mutlubaş ve Özdemir, 2023). Hidrojenin dezavantajlı yönleri bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Oğlu ve Kızı, 2022:141-142);

- Doğada son derece bol olmasına karşın enerji üretiminde kullanılan hidrojen gazının son derece saf olması gerekmektedir. Saflaştırma işlemi maliyeti artırmaktadır.

⁵ detaylı bilgi için bkz.

https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/SGB/tr/Kurumsal_Politikalar/HSP/ETKB_Hidrojen_Stratejik_Plan2023.pdf

- Hidrojen petrole göre 4 kat fazla hacim kaplamaktadır. Bu nedenle hidrojeni sıvı halde depolamak gereklidir. Bunun için de yüksek basınç ve soğutma işlemine gerek vardır.
- Yakıt hücresi ile çalışan araçlar yakıt takviyesi yapmak istedikleri zaman Petrol istasyonlarında yakıt malzemesi bulmak bir sorun olabilir. Belli bir ekonomik maliyet ve zaman gerektirir.
- Petrol ile çalışan motorlar içten yanmalı motorlardır. Bu motorların yakıt hücresi ile çalışmalarında çeşitli zorluklar vardır. Dolayısıyla yakıt hücresi ile uyumlu çalışacak motorların geliştirilmesi gerekmektedir.

Çevre dostu önlemler ile birlikte Hidrojen yakıt hücresi ile çalışan araçlar kirletici benzinle çalışan araçlara alternatif olarak gösterilmektedir. Karbon bazlı malzemeler kullanılarak hidrojen depolanması avantajlı bir hale gelebilir. Düşük maliyet, yüksek yüzey alanları, yüksek kimyasal kararlılık, ucuz yenilenebilir kaynaklardan üretilme olasılığı ve metal hidritlere göre düşük ağırlık olarak özetlenebilir (Altınsoy, 2024).

Hidrojenin avantajlı olmasının sebepleri ise şöyle sıralanabilir (Veziroğlu, 2021:406-407);

- Yakıt hücreli araçlar tamamen emisjonsuzdur.
- Yakıt hücrelerinin hareketli parçaları yoktur.
- Hidrojen yenilenebilirdir ve bol miktarda bulunur.
- Yakıt hücreli araçlar soğuk havayla uyumludur.
- Yakıt hücreleri kompakt ve hafiftir-aşırı hacimli veya ağır değildir.
- Yakıt hücreli araçlar çok yüksek menzillere sahip olacak ve
- Tanklar hızlıca doldurulacaktır.
- Hidrojen güvenlidir, titizlikle test edilmektedir ve birçok araçta kullanılmaktadır.

Ekonomik bağımsızlık için hidrojenin bir an önce yakıt olarak kullanımı sağlanması ve gerek üretim, dağıtım ve gerekse depolama sistemlerinin de geliştirilmesi gerekmektedir. Devletin yatırımlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Hidrojenin temiz bir enerji kaynağı olarak kullanımı hakkında gelecek nesiller ve onları eğiten eğitimcilerin bilgilendirilmesine olan ihtiyaç sosyal açıdan saha çalışmalarına hız kazandırılmasını adeta zorunlu kılmaktadır. Hidrojen teknolojilerine yönelik sempozyumlar, bildiriler, televizyon programları ve eğitimler ile toplumun her kesimi bilgilendirilmelidir. Toplumsal bilinirliğin sağlanması için tanıtımlara ihtiyaç bulunmaktadır.

3. Hidrojen Ekonomisine Yönelik Bazı Çalışmalar

Cağalitan ve Abundo, 2021 yaptıkları çalışmalarında hidrojen ekonomisini uygulanabilir bir duruma dönüştürmek için daha yoğun araştırma gerektiren alanların olduğunu ve temiz hidrojen için alternatif bir kaynak olarak biyohidrojenin potansiyelinin üzerinde durulması gerektiğini belirtmişlerdir. Sürdürülebilir olması için H₂'nin yenilenebilir kaynaklardan üretilmesi gerektiğini, geleneksel H₂ üretim yöntemleriyle karşılaştırıldığında biyohidrojen, daha çevre dostu ve daha az enerji yoğun bir alternatif sunduğunu vurgulamışlardır.

Biyokütlerdeki karbon fosil enerjiden değil, atmosferdeki bitkilerin yakaladığı karbondioksitten gelir. Biyohidrojen üretimi sürecinde üretilen karbondioksit, karbon elementlerinin geri dönüşümü ve nötr karbon emisyon sürecidir. Bu nedenle, geleneksel hidrojen üretim yöntemleriyle karşılaştırıldığında biyohidrojen üretimi esasen karbon nötrdür (Xu vd., 2022:33677-33698).

Gübre üretiminde girdilerden amonyak için de hidrojene ihtiyaç bulunmaktadır. Yeşil hidrojen üretimi ile doğalgaza bağımlılık gübre sektöründe de etkili olacağı görülmektedir. Yeşil hidrojen üretiminde birim fiyat düşürüldüğünde amonyak üretimi de çevreyi koruyan bir şekilde sağlanabilecektir (Kılıç, 2023:101).

Dinçer vd., 2021 yılında yaptıkları çalışmada Türkiye’de üretilen hidrojenin 2030 yılına kadar doğal gaz tercih edilen tüm alanlarda doğal gaza hacimsel olarak %20 hidrojen karıştırılması hedeflendiğini vurgulamışlardır. Yaptıkları çalışmalarında gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre ise CO₂ emisyonlarının %18,5 azalması, NO_x ve SO₂ emisyonlarının da %17,5 ve %16,6 oranında azalması öngörülmektedir. Bu önemli çevresel kazanım, hidrojenin karbonuz olması, kükürt ve azot gibi bileşenleri yapısında ihtiva etmemesinin sonucu olarak değerlendirmişlerdir.

Literatürdeki mevcut çalışmalar ve gerçekleştirilen deneyler sonucunda doğal gaza hacimsel olarak %20’ye kadar hidrojen ilavesinin boru hattının ve yakıcı cihazların güvenilirliği üzerinde olumsuz bir etkisinin olmadığı görülmektedir (HTD, 2021:17).

Bir diğer çalışmada ise Türkiye’nin dip sularında bulunan hidrojen sülfür⁶ (H₂S)’ün yenilenebilir enerji kaynaklarıyla desteklenerek kullanılması gerektiği özellikle artan enerji talebinin karşılanmasında önemle durulması gereken bir nokta olarak gösterilmektedir. 21. yüzyılın enerji taşıyıcısı olmak gibi büyük bir önem yüklenen Hidrojen enerjisinden beklentilerin son yıllarda giderek arttığı görülmektedir (Öztürk vd., 2009:3).

4.Türkiye’nin Hidrojen Ekonomisi Gelişim Süreci

Hidrojen ekonomisi terimi ilk olarak General Motor’un mühendisleri tarafından 1970 yılında tüm ulaşım türleri için hidrojeni yakıt olarak öngören bir şekilde kullanılmıştır. Hidrojen enerjisi ve hidrojen ekonomisine ilişkin ilk uluslararası konferans ise 1974 yılında gerçekleştirilmiştir. Uluslararası Hidrojen Enerjisi Derneği (IAHE) aynı yıl faaliyete geçmiştir. 1970 yılından önce neredeyse bilinmeyen “hidrojen enerjisi” “hidrojen ekonomisi” ve “hidrojen enerji sistemi” kelimeleri yapılan çalışmaların sonucu olarak günümüzde iyi bilinmekte ve geniş bir kitle tarafından kabul edilmektedir (Aslan ve Özcan, 2008:157). Türkiye’de Hidrojen teknolojisi, 2 Mayıs 2007 tarihli Resmî Gazete ’de yayımlanan “Enerji Verimliliği Kanunu” ile mevzuata girmiştir. 7 Haziran 2011 tarihli ve 27957 sayılı Resmî Gazete’de13 yayımlanan “Hidrojen ile Çalışan Motorlu Araçların Tip Onayına İlişkin Yönetmelik” ile hidrojenin ulaştırma sektöründe kullanımına yönelik ilk yasal düzenleme belirlenmiştir.

Hidrojen Araştırma Merkezi” Yıldız Teknik Üniversitesinde araştırma, inovasyon ve ticarileşme öncelikli çalışmaları sürdürmek için kurulmuştur. Aynı kapsamda “Temiz Hidrojen Enerji Teknolojilerinin Geliştirilmesi” adlı proje kapsamında sürdürülebilir enerji sistemlerine entegre edilebilecek hidrojen temelli üretim, depolama ve uygulama teknolojilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

---

⁶Not: detaylı bilgi için bkz. Öztürk vd. (2009). Hidrojen Enerjisi ve Türkiye’deki Hidrojen Potansiyeli https://www.emo.org.tr/ekler/51c5ffd6b62cc21_ek.pdf

Karadeniz dip sularından hidrojen sülfür’ün %100 ayrıştırılması sonucu 268,823x106 ton hidrojen elde edilmesinin mümkün olduğu belirtilmektedir. Bir evin yıllık enerji ihtiyacı yaklaşık 3600 kWh olduğu kabul edilirse Karadeniz bölgesinde yaklaşık 10 milyon ailenin yaşadığı varsayılırsa bu kitlenin yıllık enerji ihtiyacı toplamı 3,6x1010 kWh olacaktır. Bu enerji ihtiyacının tamamının sadece Karadeniz dip sularından elde edilecek hidrojen yakıtından elde edilirse takribi 180 yıllık enerji ihtiyacının karşılanacağı öngörülmektedir.

Ocak 2023 tarihinde ETKB tarafından yayımlanan “Türkiye Hidrojen Teknolojileri Yol Haritası ve Stratejisi” Raporu yayınlanmıştır. Türkiye’de “Güney Marmara Hidrojen Kıyısı” Vadi Projesi atılan en önemli adımlardan biri olarak gösterilmektedir⁷. Ufuk Avrupa Çerçeve Programı kapsamında hak kazanılan 8 milyon Euro hibe desteğinin de etkisiyle Vadiye ve Bölgenin Hidrojen ekonomisine yerli ve yeni bir katkı sağlanacağı beklenmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü koordinasyonunda çalışan Güney Marmara Kalkınma Ajansı tarafından hibe desteği sağlanan ve Eti Maden ile Enerjisa Üretim’ in eş finansman sağladığı “Güney Marmara Hidrojen Kıyısı Platformu” Güdümlü Projesi’nin sözleşmesi de 2023 yılında mart ayında imzalanmıştır (ENERJİSA, 2023).

5.Türkiye’nin Hidrojen Teknolojisi 2024 Hedefleri ve Hidrojen Enerjisinden Beklentiler

Eylem Planı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) 14.01.2024 tarihinde paylaştığı Türkiye’nin, 2053 net sıfır emisyon hedefi kapsamında 2024-2030 yılları arasında enerji verimliliği alanında atacağı adımları ve hedefleri içeren Türkiye’nin Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı belgesi bu dönemde 7 ana, 61 de alt başlık içermektedir.

Türkiye’nin Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı Enerji Sektörü ana başlığında E9-Hidrojen⁸ Teknolojisinin Ulusal Enerji Hedefleriyle Uyumlu Biçimde Geliştirilmesi İçin Tedbirler Alınması alt başlığında yer alan yürütülecek faaliyetler şunlardır;

- *Mevcut mevzuat gözden geçirilerek “hidrojen üretim, taşıma, depolama ve kullanım” için uygun hâle getirilecektir.*
- *Yenilenebilir enerjiden elde edilen hidrojen ve amonyak gibi hidrojen türevlerinin kullanım imkanları araştırılacaktır.*
- *Karbon salımının azaltılması zor olan sektörler (kimya, demir-çelik, ulaşım, cam, seramik vb.) öncelikli olmak üzere ilgili tüm sektörlerde yeşil hidrojenin kullanımının yaygınlaştırılması teşvik edilecektir.*
- *Çimento ve demir-çelik gibi yüksek sıcaklık gerektirdiği için doğrudan elektrifikasyon kullanılmayan sektörlerde dolaylı elektrifikasyonu sağlayacak PtX (Power to X) potansiyeli araştırılacaktır.*
- *Hidrojen ekonomisi için gerekli faktörler (gerekli alan, su kaynakları, elektrik iletim altyapısı, elde edilecek ürünlerin ulaşım imkanları, çevresel etkisi vb.) bir arada değerlendirilecek ve kurulması planlanan tesislerin önceden planlanmış bölgelere yönlendirilmesi sağlanacaktır.*
- *Hidrojen üretimi tesisi kuracak yatırımcılara, bu tesislerin elektrik ihtiyacının karşılanmasıyla sınırlı olacak şekilde yenilenebilir santral kurmak istemeleri halinde şebekeye bağlanmada öncelik tanınacaktır.*
- *Hidrojen ve alternatif yakıtlarla çalışabilecek güç sistemlerinin geliştirilmesine ve hidrojen tedarik zincirinin optimizasyonuna yönelik projeler desteklenecektir.*
- *Yerli teknolojilerin (elektrolizör, yakıt hücresi vb.) geliştirilerek üretilmesi için teşvikler geliştirilecektir.*

⁷ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.enerjisauretim.com.tr/blog/hidrojen-enerjisinin-gecmisi-bugunu-ve-yesil-gelecegi>

⁸https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/BHIM/tr/Duyurular//TürkiyeninEnerjiVerimliliği2030StratejisiVeIIUlusalEnerjiVerimliliğiEylemPlanı_202401161407.pdf

Planlama kapsamına alınan hedeflerin gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Hidrojen teknolojileri stratejisi ve yol haritasını belirleyen Türkiye bölgesel hidrojen ekonomisine geçişinde önünü açmaktadır. Planda açıklanan verilere göre; bu yatırımlar aracılığıyla Türkiye'nin enerji tüketiminde 24,6 MTEP tasarruf sağlanmış ve emisyonları da 68,62 milyon ton CO₂ eşd. miktarı daha az gerçekleşmiştir. Türkiye'nin GSYİH başına tüketilen enerji miktarının 2030 yılında 2023 yılına göre %15 oranında azaltılması ve birincil enerji tüketiminin de %16 oranında azaltılarak 37,1 MTEP düzeyinde enerji tasarrufu sağlanması ile birlikte sera gazı emisyonlarının da 100 milyon ton CO₂ eşdeğeri düzeyde düşürülmesinin öngörüldüğü planda 2017-2023 yılları arasında kapsayan I. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı ile belirlenen adımlar sayesinde 2017-2023 yılları arasında gerçekleşen yatırım miktarı 8,47 milyar ABD Doları olarak gerçekleştiği ve 44.880 yeni istihdamın sağlanması önemli gelişmeler olarak yerini almaktadır. 2030 yılına kadar 20,2 milyar dolarlık enerji verimliliği yatırımı yapılması planlanırken bu sayede 2040 yılına kadar 46 milyar dolar tasarruf sağlanacağı da öngörülmektedir.

Türkiye'de tamamen yenilenebilir enerji kullanılarak hidrojen üretimi gerçekleştirilebilecek potansiyel mevcut olduğu ileri sürülmektedir. Hidrojen ekonomisinde sıfır bağımlılıkla üretimin gerçekleşeceği ve elde edilen bulgulara göre enerji arz ve güvenliği açısından da çok önemli bir avantaja sahip olan Türkiye'nin 2030 yılına kadar hidrojene geçiş sürecinin başarıyla gerçekleşmesi durumunda yaklaşık olarak 250 milyar TL'lik bir gelir hedefi bulunmaktadır. Hidrojen ekonomisinin sağlanması beklenen önemli bir avantajı da yaklaşık 170.000 istihdam olup, enerji sektöründe yeni bir çalışma alanı oluşturulması da önemli ekonomik beklentilerin yıllar içinde oluştuğunu göstermektedir (Dinçer vd. 2021). Türkiye'de ayrıca doğal gazla hidrojen karıştırma projesi ile yüzde 95 doğal gazla yüzde 5 Hidrojen karıştırılarak araştırmalar⁹ deneme testleri yapılmaktadır.

2022 yılı Shura Enerji Dönüşüm Merkezi'nin, Bilkent Enerji Politikaları Araştırma Merkezi ve Alman Enerji Ajansı (dena) iş birliğiyle hazırladığı "Türkiye'nin Yeşil Hidrojen Üretim ve İhracat Potansiyelinin Teknik ve Ekonomik Açısından Değerlendirilmesi" Raporuna göre; Türkiye'nin 2050'de yıllık 3.4 milyon ton yeşil hidrojen üretme potansiyeli olduğuna, yıllık 1.5-1.9 milyon ton hidrojen ihracatı potansiyelinin var olduğuna vurgu yapılmıştır. Tekno ekonomik değerlendirmeye göre 3.4 milyon ton yeşil hidrojen üretimi için 2050'ye kadar toplam 85 ile 119 milyar dolar arası yatırım gerektiği belirtilmekte ve 2050'de yeşil hidrojenin Türkiye ekonomisine katkısının yıllık 6-8 milyar dolar arasında gerçekleşeceği beklenmektedir (Ekonomist, 2023:54).

Yerli kömür rezervi ve karbon yakalama teknolojileri yardımıyla hidrojen üretimi ve bor madeni rezervleriyle Hidrojen depolama teknolojilerinde ilerleme sağlanabileceği vurgulanmaktadır. Hidrojenin temiz olarak üretilebilmesi için yatırımların artırılması etkili olacaktır (Kılıç, 2023). Türkiye'nin bor rezervi bakımından dünyanın %74 lük kısmına sahip olması ülke ekonomisine katkı sağlamak açısından önemlidir. Hidrojenin depolanmasında sodyum bor hidrür üretiminin gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır (Altınsoy, 2024).

---

⁹ Not: detaylı bilgi için bkznz. <https://www.hidrojenteknolojileri.org/blog/ulkemiz-hidrojen-kullanarak-dogal-gazi-daha-cevre-dostu-yapan-teknoloji-ile-bulusuyor/>

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yirmi yıllık süreçte küresel ısınmadan kaynaklı buzulların erimesi ve deniz seviyesinin yükselmesi, çölleşme yaşanması, toprakların verimsizleşmesi, kıtlık oluşması sorunları ön plandadır. Bir taraftan da kıtlık nedeniyle güvenlik ve sağlık sorunlarının oluşması, ozon tabakasında bozulmalar yaşanması, büyük seller, su baskınları ve tufanların ortaya çıkması muhtemel dışsallıklardandır. Antarktika'da büyük hacimli buzulların dahi erimesi, ozon tabakasında bozulmaların yaşanması nedeniyle ivedilikle çözüm getirilmeye çalışılmaktadır (Sağlam, 2008: 40-41).

21. yüzyılın enerji-ekonomi-ekoloji uyumu açısından hidrojen çağı olacağı vurgusu sıklıkla yapılırken (Aslan ve Özcan, 2008:157). Özellikle doğal kaynaklardan elde edilen yeşil ve yenilenebilir enerjinin sıfır emisyon nedeniyle çevre kirliliğinin azalmasına katkı sunacağı beklenmektedir. Atık yönetimine katkı sunan Hidrojen kullanımının ekonomiye de olumlu etkisinin olacağı beklenmektedir.

Küresel bir güç unsuru olan enerji ihtiyacı artarken hızla tükenen fosil yakıtlar ve iklim değişikliğinin yıkıcı etkileri ile daha temiz ve sürdürülebilir çevre için yenilenebilir enerji arayışlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Önümüzdeki son 30 yılda çevresel negatif dışsallıklar, önemli reformların ve uluslararası düzeydeki kararların alınmasını gerektirerek tüm ülkelerin birlikte hareket etmelerini adeta zorunlu kılmaktadır. Karbondioksit ve metan gibi sera gazları, atmosferdeki dengeyi önemli ölçüde etkileyerek çeşitli sektörleri etkilemektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir tarım uygulamaları, enerji sektöründeki yeşil teknolojiler ve çevresel etkileri azaltmaya yönelik inovasyonlar, gelecek nesiller için daha sağlıklı bir çevre bırakma amacını taşımaktadır.

Özellikle net sıfır emisyona ulaşmadaki önemli araçlardan biri olarak bilinen Hidrojen alternatif yakıt kaynağı olarak da gereksinimleri karşılanması beklenmektedir. Hidrojenin enerji kaynağı olarak kullanımı; küresel iklim değişikliği, enerji verimliliği ve hava kalitesinin de iyileştireceği beklentisi ile olumlu karşılanmaktadır.

Sınırdaki karbon düzenlemeleri, yeşil ve döngüsel bir ekonomi, yeşil finansman, temiz, ekonomik ve güvenli enerji, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir akıllı ulaşım, iklim değişikliği ile mücadele, diplomasi ve Avrupa yeşil mutabakatı bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri kapsamında her alanda reformlar yapılmaktadır. Küresel iklim değişikliği konusu global bir sorun olup iş birliğine girilerek ancak sorunlar çözülebilecektir. Küresel kamusal olan bu sorunun giderilmesi ve temiz bir çevre ihtiyacının önemine halkın daha fazla duyarlı olması ve toplumun desteğinin alınması da sağlanmalıdır. Devletin düzenleyici ve denetleyici rolü ve fonksiyonu kapsamında Ar-ge faaliyetleri artırılmalı, önemli çalışmalar yapılmalı, gerekli mevzuat düzenlemeleri ve teşvik politikaları (Clark ve Rifkin, 2006:2632) ile maddi destek sağlanarak geleceğin yakıtı olarak görülen Hidrojenin üretimine yönelik yeni teknolojilerin önü açılmalıdır. Hidrojen ekonomisine geçiş de hidrojen teknolojisi ve altyapı uygulamalarına karşı toplumun olumlu tavır geliştirilmesine ve bu konuda üniversite sanayi iş birliğine olanak tanınmalıdır. Tüm canlıların yaşanabilir bir dünya sorumluluğunu üstlenmeleri ve bunun gereklerini yerine getirmeleri adeta zorunludur.

Türkiye'de hidrojenin üretimi, depolanması, taşınması ve son kullanımı için kapsamlı planlar geliştirilmeli ve planı gerçekleştirmek için gerekli bütçesinde ayrılması gerekmektedir. Hidrojen planı, hidrojen yatırımları için uygulanabilir olan mevcut planları desteklemelidir. Bu anlamda devletlerin düzenleyici ve denetleyici rolüne ihtiyaç başta

gelmektedir. Başarılı bir Hidrojen ekonomisine geçiş sırasında gerekli aktörlerin bilgilendirmesi ve asimetrik bilgiyi gidermek gerekmektedir. Küresel düzeyde alınan bu önlemler, çevresel sorunlara karşı daha dirençli ve sürdürülebilir bir dünya yaratma yolunda önemli bir adım olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, G. (2006). Küresel ısınma, nedenleri ve sonuçları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 46, Sayı 2, 29-43.
- Altınsoy, Y. (2024). Hidrojen Depolama ve Taşıma, https://www.researchgate.net/profile/Yelda-Altinsoy/publication/377268487_HIDROJEN_DEPOLAMA_VE_TASIMA/links/659e0dd33c472d2e8ec1e550/HIDROJEN-DEPOLAMA-VE-TASIMA.pdf (Erişim Tarihi: 14.3.2024)
- Aslan, Ö. ve Özcan, B. (2008). Sürdürülebilir kalkınma ve hidrojen enerjisi. *Humanities Sciences*, 3(2), 152-160. <https://doi.org/10.12739/10.12739>.
- Aslan, Ö. 2008, Hidrojen ekonomisine doğru, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yıl:6, sayı:11, Bahar 2007/2, s.283-298.
- Clark, Woodrow W. II ve Rifkin, Jeremy (2006); “A green hydrogen economy”, *Energy Policy*, Vol. 34, Issue 17, s. 2630-2639.
- Dincer, I., Eroğlu, I. ve Öztürk, M. (2021). Türkiye için Hidrojen Teknolojileri Yol Haritası. Hidrojen Teknolojileri Derneği Yayınları. ISBN: 978-605-66381-9-0.
- ENERJİSA (2023), <https://www.enerjisauretim.com.tr/blog/hidrojen-enerjisinin-gecmisi-bugunu-ve-yesil-gelecegi>
- HDT, Hidrojen Teknolojileri Derneği, (2021). Türkiye’de yeşil hidrojenin üretilip doğal gazla karıştırılması çalışmaları raporu. ISBN: 978-605-70717-2-9. https://www.hidrojenteknolojileri.org/HTD/Yesil_Hidrojenin_Uretilip_Dogal_Gaz_a_Karistirilmesi_Calismalari.pdf
- IEA, Uluslararası Enerji Ajansı (2023). https://shura.org.tr/wp-content/uploads/2023/11/SHURA-2023-10-shurastat37_TR-1.pdf
- IPCC, Climate Change (2021). Retrieved from: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM_final.pdf
- Kılıç, F. (2023). Alternatif bir kaynak olarak Türkiye’de hidrojen enerjisi, Karabük Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük.
- Kılınçarslan, T. B. (2020). İşletmelerin sosyal sorumlulukları bağlamında sera gazı beyanlarının raporlanması ve güvence denetimi: Türkiye’deki farkındalığın araştırılması. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa
- Mutlubaş, H. ve Z. Ö. Özdemir (2023), Hidrojenin Kullanım Alanları ve Hidrojen Ekonomisi, *Yekarum*, 8(1), 20-31.
- Önal E. ve Yarbay R.Z. (2010). Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyeli ve Geleceği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 18, 77–96.

- Oğlu, . F. A., ve Kizi, A. . S. F. (2022). Hidrojen Gazının Üretim Yöntemleri ve Enerji Kaynağı Olarak Avantaj ve Dezavantajları. *Endless light in science*, (İюль 2022), 138-142.
- Özdemir, Z.Ö. ve Mutlubaş, H. (2019). Enerji taşıyıcısı olarak Hidrojen ve Hidrojen Üretim Yöntemleri, Bartın Üniversitesi International Journal of Natural and Applied Sciences, 2(1):16-34.
- Öztürk, N., Bilgi, M. ve Arslan, C. (2009). Hidrojen Enerjisi ve Türkiye’deki Hidrojen Potansiyeli, https://www.emo.org.tr/ekler/51c5ffd6b62cc21_ek.pdf
- Ramsey, C. M., vd. (2003). Ligand dependence of magnetic dimensionality in chromium (IV) complexes: Layered vs three-dimensional antiferromagnets. *Chemistry of Materials*, 15(1), 92-99.
- Sağlam, N. E., Düzgüneş, E. ve Balık, İ. (2008). Küresel ısınma ve iklim değişikliği. *Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 25(1), 89-94.
- Sorgulu, F., Öztürk, M., Javani N. ve Dinçer, İ. (2023), “Türkiye’de Hidrojen ve doğal gaz karışımı ile ilgili öncü çalışmalar” https://www.dogalgaz.com.tr/yayin/323/turkiye-de-hidrojen-ve-dogal-gaz-karisimi-ile-ilgili-ocnu-calismalar_32953.html (Erişim Tarihi: 10.01.2024).
- Steiner, M., Wiegel, U. & Dizdar, A. (2009). Katı atık yönetimi: Atık yönetiminin temellerine yönelik rehber kitap. İstanbul: Eflatun.
- Şahin, S., (2006). Nükleer Hidrojen Üretimi, in: III. Ulusal Hidrojen Enerjisi Kongresi Bildiri Kitabı, ss.123-128.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2023), Türkiye Hidrojen Teknolojileri Stratejisi ve Yol Haritası, https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/SGB/tr/Kurumsal_Politikalar/HSP/ETKB_Hidrojen_Stratejik_Plan2023.pdf
- Tiwari, S., Singh, C. & Singh, J. S. (2020). Wetlands: A major natural source responsible for methane emission. In *Restoration of Wetland Ecosystem: A Trajectory Towards A Sustainable Environment*. Springer, Singapore.
- Türkeş, M. (2000). Hava, iklim, şiddetli hava olayları ve küresel ısınma. İstanbul: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.
- Veziroğlu, A. (2021), Hidrojen Neden Potansiyel Bir Ulaşım Yakıtı Olarak Seçilmelidir? Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 10(1):404-411.
- Xu, X., Zhou, Q., & Yu, D. (2022). The future of hydrogen energy: Bio-hydrogen production technology. *International Journal of Hydrogen Energy*, 47(79), 33677-33698.